

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ
ΛΕΥΚΟΣΙΑ-ΚΥΠΡΟΣ

ΤΕΤΡΟΣ 15'

ΙΟΥΝΙΟΣ 1951

ΑΡ. 192

ΤΕΤΡΑΣΤΙΧΑ

Εἶπε τὸ χῶμα:

“Ὅσο τ' ἀστέρια κι' ἄν κοιτᾶς, γιὰ σέ θὰ μείνουν ξένα.
Κι' ἄν θυμηθῆς πὼς εἶσαι χροῦς, σὰν κλέβεις νὰ σῆσεις μόνο,
πάλι καὶ τότες στοργικὸ θε' νᾶμ' ἐγὼ γιὰ σένα
κι' ὀλεῦδά σου μνήμα σου λουλούδια θὰ σ' ἀπλώνω.

Ἀξιώματα

Συχνὰ πολλὰ παράξενά τοῦτος ὁ κόσμος κλεῖ.
Κι' ἀπ' τοὺς μαρούς τὸν πιὸ μωρὸ ψηλά θὰ τὸν ἰδεῖς,
σὰν ἀπ' τοὺς νάνους πρόσεχαν περισσότερο πολὺ
τοὺς νάνους ποῦταν πιότερο κυφοὶ καὶ δυσειδεῖς.

Τυμβωρύχος

Διαβάζει στὴν ταφόπετρα: «Δῶ τὴν ἀλήθεια ζήτη».
Μὲ μῖα τὸν τάφο ἀνοίγοντας, τὸ κλέβει τὸ χρυσάφι,
ψελλίζοντας ἐμπαιχτικά: σέ μένανε, γιὰ κοιτά,
φεύτρα κι' ἄν στάθηκε ἡ ζωὴ, δὲ στάθηκαν κι' οἱ τάφοι.

Μουριά

Κι' ἄν ἔχουμε τῆς συκαμιάς τὰ κλώνια τὰ μαδήσει
καὶ γιὰ τροφή στὶς κάμπιες τὸ φύλλωμά της δώσει,
ὅμως αὐτὴ, π' ἀλύπητὰ τὴν ἔχουμε γυμνώσει,
καλόγνωμη στὰ πλούσια μετὰξια θὰ μᾶς ντύσει.

Ὀλιγόπιστοι

Πᾶς σὲ παγίδες καὶ γκρεμούς. Τὸν κίνδυνο σοῦ δείχνω,
π' ἀστόχαστα τοῦ φωτισμοῦ στηρίζεις τὶς ἐλπίδες
μονάχα σ' ὀλιγόπιστους, ὡς τὶς πυγολαμπίδες
σὲ κάποιες χώρες ξωτικές τὶς ἔχουνε γιὰ λύχνο.

Ἐπιφάνεια

Σεῖς ἐπιφάνεια, κι' ἀπὸ σᾶς ἀλάργα πάντα θᾶναι
οἱ ἀρετές. Βάθος αὐτές, κι' ὄχι δικό σας κτήμα.
Τὰ κύματα, πὺρ στὰ βάθια τοῦ πόντου γοργοπαῖε,
δὲ σμίγουν μὲ κανένανε τῆς ἐπιφάνειας κύμα.

Ἀτάραχος

Κι' ἄν γίγας, νάνος γίνεσαι σὰ φοθηθῆς. Καμμιά
μὴ λογαριάζεις ἀπειλή, καὶ θόρυβο καὶ σάλο.
Σειμὸς, ὀρθὸς κι' ἀλύγιστος στὴν ἄγρια τρικυμία,
τὴν κάνεις τούτηνε μικρὴ κι' ἐσένανε μεγάλο.

Ὁ φρουρὸς τοῦ Καποδίστρια

Ἄν τοῦ φρουροῦ του τ' ἀπιστοῦ τὸ βόλι δὲν τὸν βρῆκε,
μ' ἀτόφια θρῖσκεις πάντα κεῖ τὴν ἀτιμία του ὄλη,
γιατ' ὁ καιρὸς, σὰν τιμωρὸς, σὴν παρασιτὰδ' ἀφήκε
τῆς πόρτας τ' ἄη Σπυριδῶνα τὴν τρύπα ἀπὸ τὸ βόλι.

Τοῦ πλάτανου τὰ φύλλα

Κάτω στὸ γέρο πλάτανον, ἄϊδεος ἀγκαλιάζει
τὴν ἄπιστη, ποῦ μὲ πλάστην ἀγάπη τὸν τυφλώνει,
καὶ κάθε ἀπάνω φύλλο του, ποῦ τόσο πολὺ μοιάζει
μὲ μ' ἀπαλάμη ὀλάνοιχη, θαρρεῖς τὸ φασκελώνει.

Καθῆκον

Μεγάλος θᾶσαι ἀληθινά, τὸ «πρέπει» ὄντας κρατήσεις
στὸ δρόμο σου γιὰ νόμο σου, καὶ τοὺς ποῦ σуйαντήσεις
φραγιοὺς, τοὺς κάνεις θρύψαλα. Τς δάκρυ ἔτσι τῆς πάλης
θᾶν τότες δάκρυ μιᾶς χαρᾶς ἀληθινά μεγάλης.

Δὲν ξεριζώνει τὴν καρδιά

Δὲ ξεριζώνει τὴν καρδιά, καὶ μένει σκλαθωμένο
τὸ εἶναι του σ' ἐσένανε. Μὰ τὸ κουνάβι γέρνει
καὶ κόβει μὲ τὰ δόλτια του τὸ πόδι τὸ πιασμένο
μὲς σὴν παγίδα, καὶ μὲ μιᾶς τῆ λευτεριά του παίρνει.

Κιόδηλεία

Σεῖς κήρυκες τῆς ἀρετῆς; Γελᾶμε. Ὅποιος ξεχάσει
κάθε βρωμιά σας, ἑαυτὸν θαρρῶ πὼς ἀδικεῖ.
Σ' ἄ νά σας εἶχε πρότυπ' ὁ ζωγράφος ποῦχε φτιάσει
τὴν ἀλεποῦ κηρύττουσαν στὸν ἄμβωνα ἠθική.

Πόνος

Πὼς μοιάζεις τ' ἀντιμάμαλο —ποῦ τὸν χτυπάει μ' ὀρμη
τὸ θράχο, κι' ἀποσύρνεται γιὰ νάρτει πιὸ ἀφρισμένο—
πὼς μοιάζεις, πόνε, τρισαλλοί! Λυγᾶς γιὰ μιὰ στιγμή,
γιὰ νά θαρέσεις πιότερο τὸ στήθος τὸ θλιμμένο.

Ἀδάπανα

Καὶ τῆ μικρότερ' εἰσφορὰν ἀρνιένται, καὶ μονάχα
τίς συμβουλές τους τίς μωρὲς σκορπᾶν μ' ἐπιμονή.
Κι' αὐτὲς δὲ θὰ τίς ἔδιναν, ἂν ἤξεραν πὼς τάχα
καὶ μιὰ μονάχα θ' ἄξιζαν δεκάρα ἀργεντινή.

Συμπόνεση

Τ' ἀγέρι μόλις σίμωσε στὸ κρίνο, μὲ μιᾶς στάθην
κι' ἔρωτεμένο τὰ φτερά διπλώνει ὀλόγυρά του·
μὰ μήπως ὅμως καὶ τὸ δεῖ σὲ λίγο πὼς μαράθην
φεύγει θλιμμένο ἀπλώνοντας καὶ πάλι τὰ φτερά του.

Μοχθηροὶ

Χαρὲς νά δίν' ὁ πόνος σου στὸ μοχθηρὸ, εἶν γραμμένο.
Τοῦ γέλιου σ' ὅμως τὸ γλυκὸ τ' ἀντίφωνο δὲ δίνει
σ' αὐτὸν χαρά, μ' ἀντίθετα μονάχος του τὸ πίνει
τὸ κύπελλο τοῦ φθόνου του, φαρμάκι γιομισμένο.

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Μιά από τις σπουδαιότερες αδυναμίες τῶν συνεργασιῶν, πού στέλλουν ὅσοι τὸ ἀπὸ τὸ περι δικὸ οἱ νέοι, εἶναι ἡ γλωσσικὴ φτώχεια κι' ἡ γλωσσικὴ ἀνεπάρκεια. Λέξεις κοινές, τριμμένες, φράσεις πού οἱ ἔννοιες προβάλλουν ἀσυνήθιστες μέσα ἀπὸ τὴ δυσκινησία τοῦ λόγου, ἐπιθετα ξεβαμμένα, ἀνεξέικονες φτωχές, ἐκφράσεις ἄτονες εἶναι ὅτι κυρίως χαρακτηρίζει τὰ περισσότερα χειρόγραφα τῶν νέων μας. Τὶς πιὸ πολλές φορές ἡ φτώχεια τῆς ἀγγλῶσσης συμβαδίζει μὲ τὴ φτώχεια τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς ἔμπνευσης· τὸ κακό δὲν εἶναι τότε καὶ πολὺ μεγάλο. Μὰ ὑπάρχουν περιπτώσεις —καὶ μάλλον οὐκ ἴσως ἀπὸ τὰ φτωχὰ ἐκφραστικὰ μέσα, πίσω ἀπὸ τὴν καταφανῆ ἀγωνίαν τῆς γλωσσικῆς ἀναζήτησης, διαφαίνεται ἕνας ἀπλοῦς ψυχικὸς κόσμος, μιὰ σκέψη γόνιμη καὶ πρωτότυπη, πού πολλὰ φοιτῶντες νὰ προσφέρει, ἂν μπορούσε μονάχα νὰ δαμάσει τὰ ἐκφραστικὰ τῆς φτωχῆς καὶ νὰ ἐπιτύχει ἐκεῖνο πού λέγεται γ λ ω σ σ ι κ ῆ λ ύ τ ρ ω σ η.

Βέβαια ὅλοι δὲν ἀντιμετωπίζουν μὲ τὸν ἴδιον τρόπο τὸ σοβαρὸ αὐτὸ ζήτημα. Ἄλλοι θεωροῦν τὴ γλῶσσα σὰν ἕνα δευτερεύον, καθαρὰ τεχνικὸ, στοιχεῖο τοῦ ἐντεχνου λόγου, ἄλλοι ἀποδίδουν σ' αὐτὴν περισσότερὴ ἢ λιγώτερη σημασία, κι' ἄλλοι τέλος τὴ θεωροῦν σὰ σκοπὸ καὶ τέρμα τῆς λογοτεχνικῆς ἐπιδίωξης. Δὲν πρόκειται νὰ λύσουμε τὸ σοβαρὸ αὐτὸ ζήτημα στὸ σύντομο αὐτὸ σημεῖωμα. Δὲν ὑπάρχει ὅμως ἀμφιβολία, πῶς, ὅπως σ' ὅλα τὰ ζητήματα, ἔτσι καὶ στὴ λογοτεχνία, ὑπάρχει στενὸς καὶ ἀναμφισβήτητος σύνδεσμος ἀνάμεσα σὲ περιεχόμενον καὶ μορφή, ἀνάμεσα σὲ ἰδέες καὶ γλῶσσα. Τὸ πρῶτον πού πλουτίζει τὸ δεύτερον, καὶ τὸ δεύτερον προβάλλει τὸ πρῶτον.

Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπὸ τὴ στενὴ αὐτὴ ἀλληλοεξάρτηση, ἡ γλῶσσα πρέπει νὰ ἀντιμετωπισθῆ ὄχι μονάχα σὰν μέσο ἀλλὰ καὶ σὰν φορέας συναισθημάτων καὶ ἰδεῶν. Πίσω ἀπὸ κάθε λέξη—καὶ πολὺ περισσότερο πίσω ἀπὸ κάθε σύμπλεγμα λέξεων—ὑπάρχει ἕνας ὁλόκληρος μαγικὸς κόσμος, τὸν ὁποῖον διεμύρφωσε μιὰ πολὺχρονη πνευματικὴ παράδοση, καὶ μέσα στὸν ὁποῖον καθρεφτίζονται ἰδέες, κρίσεις καὶ συναισθήματα, μὲ μιὰ καθαρότητα καὶ μ' ἕνα πλάτος, πού θάταν ἀδύνατο ἴσως —χωρὶς τὴ ζωηρὴ φαντασία— μὲ μόνον τὰ νοητικὰ μας ἐφόδια, νὰ συλλάβουμε καὶ νὰ συνειδητοποιήσουμε. Εἶναι, ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ, ἡ περιοχὴ τῶν λέξεων, καὶ τοῦ λόγου, γενικώτερα, μιὰ αὐτόνομη περιοχὴ, μέσα στὴν ὁποῖαν ὑπάρχει ἀποθησαυρισμένο ἕνα πολύτιμο μέρος τῆς σοφίας, τῆς αἴσθησης καὶ τῆς πείρας τῶν προγόνων μας. Γιατὸ ὅσο πιὸ ἀνεπτυγμένος εἶναι ἕνας λαός, τόσο κι' ἡ γλῶσσα του εἶναι πιὸ πλούσια καὶ πιὸ ἀνεπτυγμένη. Μέσα στὴν ἱστορικὴ πορεία τῆς ἀνθρωπότητος, πολλές ἀπὸ τὶς λέξεις πού σχεδιάστηκαν ἀρχικὰ γιὰ νὰ διερμηνεύσουν μιὰ ὀρισμένη ἔννοια, ἀπόκτησαν μὲ τὸν καιρὸ σημασιολογικὴν εὐρύτητα καὶ συμβολικὸ περιεχόμενον τέτοιο, πού ἀνάλογα μὲ τὴ χρῆσιν πού τοὺς γίνεται παίρνουν τὶς πιὸ ἀπίθανες ἀποχρώσεις, δημιουργοῦν προεκτάσεις, ἀναμοχλεύουν αἰσθήματα καὶ προκαλοῦν νέα ἐνδιαφέροντα. Εἶναι μοιραῖο—ὅσοδήποτε κι' ἂν θέλουν μερικὸι νὰ ὑποτιμοῦν τὸν παράγοντα τῆς λέξης καὶ τοῦ λόγου, γενικώτερα—οἱ ἔννοιες, πλούσιες ἢ φτωχές, νὰ παίρνουν κάτι ἀπὸ τὸ σχῆμα τοῦ λόγου πού τὶς ἐκφράζει, κάτι ἀπὸ τὴ γεύσιν τοῦ μέσου πού τὶς μετουσιώνει καὶ τὶς διερμηνεύει. Καὶ πολὺ περισσότερο συμβαίνει αὐτὸ στὴ λογοτεχνία, πού σὰν εἶδος Τέχνης δὲ μπορεῖ νὰ περιφρονήσει τὴ μορφή καὶ τὰ, περιωρισμένα ἄλλωστε, μέσα πού τὴν αἰσθητοποιοῦν καὶ τὴν ἐκφράζουν.

Ἡ ἀνάπτυξη ὅμως γλωσσικοῦ αἰσθήματος δὲν εἶναι μόνον ζήτημα συνειδητῆς προσπάθειας καὶ ἀτομικῆς πρωτοβουλίας. Εἶναι ὡς ἕνα σημεῖο καὶ ζήτημα περιβάλλοντος καὶ παράδοσης. Στὶς καλλιεργημένες κοινωνίες, κι' αὐ-

τὸς ἀκόμη ὁ ἀτεχνος καθημερινὸς λόγος ἔχει τὴ χάρη καὶ τὴ γοητεία του. Ἀντίθετα, στίς καθυστερημένες, ἢ πνευματικὴ ἀνέχεια συλλαγνίζεταί τὴν ἐκφραστικὴ φτώχεια.

Στὴν Κύπρο ἡ αἰτία τῆς γλωσσικῆς καθυστέρησης εἶναι τόσο γνωστὴ, πού δὲ θὰ ἐπιμείνουμε σ' αὐτὴν. Δουλεῖα 800 χρόνων, βίαιη ἀποκοπὴ ἀπὸ τὸν ἔθνικὸν κορμῷ, ἀπομόνωση ἀπὸ τὰ πνευματικὰ κέντρα ἐδημιούργησαν μοιραία πνευματικὴν κατάπτωση καὶ γλωσσικὴν ἀναρχία, πού δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ θεραπευθοῦν ἀπὸ τὴ μιὰ μέρα στὴν ἄλλη. Καὶ εἰς ἐπίμετρον, πλάι στὴν καθαρεύουσα καὶ τὴ δημοτικὴ, ἔχουμε τὴν Κυπριακὴν διάλεκτο πού ἐπιτείνει τὴ σύγχυση καὶ ἐπαυξάνει τὴ γλωσσικὴ μας ἀνομοιομορφία καὶ ἀνομοιογένεια.

Γιατὸ πιστεύουμε πὼς μόνο μὲ τὴν πλατεῖα διάδοση τοῦ καλογραμμένου Ἑλληνικοῦ ἐντύπου καὶ τῆ συστηματικῆ ἀπὸ μέρους μας μελέτῃ κι' ἐκτίμησῃ τῆς πανελληνίας λαϊκῆς γλώσσας θάναί δυνατόν εἰς πῶς πάνω δυσμενεῖς παράγοτες νὰ ἀτονίσουν καὶ νὰ παρακαμφθοῦν. Τότε ἡ πανελληνία δημοτικὴ γλώσσα θὰ γίνεῖ ζωντανὴ παράδοση ὄχι μονάχα στοὺς λίγους, ἀλλὰ σ' ὅλα κερὸ τὸ λαὸ μας, κι' ἡ ἀνύψωσις κι' ἡ καλλιέργεια τοῦ γενικοῦ γλωσσικοῦ αἰσθήματος θάχει ἀποφασιστικὴ εὐεργετικὴ ἐπίδραση ἀπάνω στὴν τοπικὴ λογοτεχνία μας.

ΝΙΚΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

Σ Τ Ω Ϊ Κ Η Δ Ι Α Θ Ε Σ Η

Τῆς πῶς ἐκλεκτῆς σου ἐπιθυμίας
ἢ ἀκρινώτατῃ ἐπίτευξῃ.
Τῆς πῶς τρελλῆς σου τόλμης
ἢ φτερουγίζουσα πρόθεσις.
Τῆς κραταιᾶς σου θέλησις
ἢ ψηλότερη κι' ἀπάτητῃ πάντα κορφή—
τὸ αἶμα σου.

Ὅμως τὸ καθημερινὸ ψωμί σου
ὁ φαῦλος κύκλος τοῦ τετριμμένου καὶ τοῦ ἴδιου.
Πῶς νὰ μὴν εἶναι τὰ χέρια σου πάντ' ἀδειανὰ
καὶ τὰ μάτια σου στεῖρ' ἀπὸ πλαστοργὰ ὀράματα ;

Τίποτε πέραν ἀπὸ τὸ προπέτασμα τοῦ ἡλίου,
τίποτε,
κι' ἡ ἀναζήτησις σου ἢ ἀτέρμονη
ἢ ἐπικύρωση ἢ ἀκατάλυτη.

Ἡ ἀνοιξη, τὸ καλοκαίρι,
ἢ μεγάλη ἀνοιξη, πού δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν πρώτη.
Περιττὸ νὰ διασπᾶσαι
τρέχοντας σὲ κατευθύνσεις διάφορες.

Συμπληρωμένος ὁ κύκλος τῆς τροχιάς,
ἢ, ἀσυμπλήρωτος,
μπροστὰ ἢ πίσω ἀπὸ τὸ προπέτασμα
λοιπὸ τοῦ ἡλίου,
ἐλεημένος ἢ ἀνελέητος,
μὴ θορυβεῖσαι!

Ν. Σ. ΒΡΑΧΙΜΗΣ

Θ Ρ Η Ν Ο Σ

Στὴν ἱερὴ μνήμη τῆς μητέρας.

Τὸ περιβόλι μὲ τὰ ἀνθισμένα δέντρα ρίγησε. Παραξευέυτηκα πολὺ. Ξε-
θαυμάσια καθάλιεψα τὸ ξύλινο μου ἀλογάκι, μὲ τὰ χρυσὰ χαλινάρια, καὶ κοίταξα τὸν
πᾶν οὐρανὸ. Μαῦροι δράκοι κυνηγούσανε ὁ ἕνας τὸν ἄλλον κι' ἀλληλοσπαραζόν-
τουσαν μὲ τὰ γαμψὰ τους νύχια. Τρόμαξα. "Εβαλὰ τὰ κλάματα κι' ἔτρεξα νὰ
βῶ κρυφτῶ μέσα στὴ ποδιά τῆς μητέρας.

—Τί φοβάσαι, μωρό μου;

Τῆς εἶπα γιὰ τὸ κυνήγι τῶν κακῶν δράκων. Τὸ πρόσωπο τῆς φωτίστηκε
ἀπὸ ἀπὸ μιὰ σειρά λευκὰ πετράδια.

—Εἶναι σύγνεφα. Μπορεῖ νὰ θρέξει.

Ἡ μικρὴ καρδιά ὠπλίσθηκε μὲ θάρρος. Κοίταξα ἀπὸ τὸ παράθυρο. Τὰ
δένδρα φαντάζανε πενθοφορημένα. Τί γίνανε ὅλα ἐκεῖνα τὰ χαρούμενα κλώ-
σιν νια; Γιατί φορέσανε τὰ ὀλμοαυρα τοῦτα ρούχα;

Τὸ μοιρολόι τους γιόμιζε θλίψη τὸ μικρὸ δωμάτιο. "Αραγε νὰ θρηνολο-
γούσαν τὸ χαμὸ τῆς Πεντάμορφης;

Στὴν πλατὴν κουισιτὴ ἀπαυότανε ἡ γιαγιά. Τὴν κόντεψα δειλά.

—Γιαγιά.

Στὰ μάτια μου θᾶδε νὰ λαμπυρίζει ἡ ἀπορία. Μὲ πῆρε ἀπαλά.

—Φοβήθηκες τὸν καιρὸ;

—Γιαγιά, εἶναι γιὰ τὴν Πεντάμορφη;...

—Ποιὸ Πεντάμορφη;

"Εφυγα ἀπὸ κοντά τῆς. Κανένας δὲν ἔνοιωθε τὸ δράμα. Ξανὰ κόντεψα
στὸ παράθυρο. Ἡ πάλη συνεχιζότανε ἀκόμα ἐκεῖ ψηλά. Βάλληκα νὰ τὴν πα-
ρακολοθῶ μὲ καρδιοκτύπι...

Μιά στιγμή μοῦ φάνηκε πὼς ἓνα καινούργιο, λυγμικὸ κλάμμα ἀχοῦσε
ἀπὸ τὰ θάθη τῆς γῆς. Καινούργιο ἐρώτημα σπίθισε στὰ μάτια μου. Γύρισα.
Εἶδα τὴ μητέρα λιγάκι ταραγμένη. "Αφουγκραζότανε. "Αξαφνα μιὰ στριγγιά
κραυγὴ λόγγισε τὴν καρδιά.

—Ἡ μικρὴ. Ποῦ εἶναι ἡ μικρὴ;

Τρέξαμε ὅλοι κάτω στὸ ὑπόγειο. Βασίλευε μισοσκόταδο ἐκεῖ. Οἱ σκιές ἤ-
τανε θρονιασμένες καὶ μονάχα μιὰ ὑπόνοια φωτὸς εἶχε ἀφήσει τὰ ἀχνάρια τῆς.
Στὸ θάθος ξαπλωμένη πάνω σ' ἓνα ξύλινο σκαμνὶ θρηνοῦσε ἡ μικρὴ ἀδελφή.

—Γιατί κλαῖς, χρυσή μου;

Πῆρε ἡ μητέρα καὶ τῆς ἀνασήκωσε τὸ προσωπάκι. Φάνηκε μιὰ χλωμὴ
μάσκα ραγισμένη ἀπὸ τὰ δάκρυα. Αἰσθάνθηκα μιὰ γιγάντια, σκληρόδερμη
χούφτα νὰ μοῦ σφίγγει τὸ λαιμὸ. Δὲ μπόρεσα ν' ἀρθρώσω τίποτα. Ἡ χούφτα
ὅσο πήγαινε μ' ἔσφιγγε πιὸ πολὺ. Τὰ μάτια μου γουρλώσανε... Ἐκεῖ, χάμω,
στὰ πόδια τῆς μικρῆς ἀδελφῆς κειτότανε ἐτοιμοθάνατη ἡ κοῦκλα τῆς. Ἡ πε-
ρούκα ἀπὸ χρυσὰ στάχυα εἶχε ξεσκεπάσει ἓνα γυμνὸ κρανίον. "Ασχημο. Μιά
πελώρια πληγὴ, ἀπὸ μαχαίρι ἴσως, φάνταζε σ' ὀλόκληρο τὸ χαρούμενο πρό-
σωπο. Ἄλθθεια, πὼς μπορούσε νὰ γελᾷ, ὕστερα ἀπὸ τέτοιο θαθὸ τραῦμα; Τί
πράξαμε! Σίγουρα τοῦ θὰ τρελλάθηκε ἡ φτωχὴ κοῦκλα...

Ἡ μητέρα ἔσκυψε ἡ ἀνασηκώσει τὸ πληγωμένον παιγνίδι. Ἡ μικρὴ ἀδελ-
φὴ ὠλόλυξε.

—Μὴ τὴν πάρεις. Μὴ τὴν πάρεις.

—Γιατί, χρυσή μου;

—Εἶναι πεθαμένη.

Θεέ μου! Καινούργια μαχαιριά. Στηρίχθηκα στὸν τοῖχο. Τὰ ἀπανωτὰ ἀνα-
φυλλητὰ γιομίσανε μαραμένα γιασεμιά τὸ σκοτεινὸ χῶρο...

Ἡ ἀπορία δὲ γιάλιζε πιά στὰ μάτια μου. Τὰ δέντρα τοῦ κήπου θρηνοῦσαν
τὸν ἀδικο χαμὸ τῆς μικρῆς πεθαμένης... Σὲ λίγο ἄρχισε μιὰ μονότονη, ἀδύ-
ναμη ἔροχη. Τὸ κλάμα τῆς μικρῆς ἀδελφῆς ξεψύχουσε...

Νύκτα. Οί άγριοι δράκοι κατεβήκανε από τόν ουρανό και θέλουνε νά με πάρουν μαζί τους. Τά πελώρια τους μάτια σπιθίζουν καυτό σίδερο. Ό-λάκερο τὸ κορμί μου καίεται. Τά νύχια τους ξεσχίζουνε κιόλας τίς σάρκες μου. Θέλω νά φωνάξω. Μὲ προλαμβάνουν. Μιά χούφτα μὲ φιμώνει. "Αδίκαι αγωνίζομαι. Θά μὲ πνίξουν. Θά μὲ πνίξουν. "Αξαφνα μ' αφήνουν γυμνό και φεύγουν. Τὸ κρῦο μὲ γρατσουνίζει.

Ξυπνῶ. Πλάϊ μου εἶναι ἡ μικρὴ ἀδελφή.

—Τί θέλεις;

—Πάμε στὴν πεθαμένη κούκλα. Τὴν ἀφήσαμε μονάχη...

Σηκώθηκα. Ἀνάψαμε ἓνα κερὶ και κατεβήκαμε στοὺς ὑπόγειο. Ἡ φλόγα πάλαιε άγρια μὲ τὰ στοιχεῖά τῆς νύκτας. Μιά τὰ νικοῦσε, μία τῆ νικοῦσανε. Ἡ καρδιά γοργοκυποῦσε τρομαγμένη.

Ἡ μικρὴ ἀδελφὴ πήρε ἓνα λευκὸ ὕφασμα, τύλιξε τὴν κούκλα και τὴν ξάπλωσε προσεκτικὰ ἀπάνω στοὺς σκαμνί.

—Δῶσε μου τὸ κερὶ.

Τὸ τοποθέτησε στοὺς προσκέφαλο τῆς πεθαμένης. "Ἐβγαλε τὸ σταυρὸ ἀπὸ τὸ λαιμὸ τῆς και τὸν ἀπίθωσε ἀπάνω στὰ νεκρὰ χέρια. Κάθησε πλάϊ κ' ἄρχισε ξανά τὸ μοιρολόδι.

Τὰ μαραμμένα γιασεμιά στίβαχτήκανε και μοῦ πιέζουσι τὴν καρδιά...

Τὴ ρώτησα δειλά:

—Θά μείνουμε ὅλο τὸ βράδυ ἐδῶ;

—Ναί, θά ξενυκτήσουμε. "Ἐτσι ἔκαμε κ' ἡ μητέρα, σὰν πέθανε ὁ παππούς.

... "Ἐνα θαμπογάλαζο φῶς ἄρχισε νά διώχνει τὸ σκοτάδι.

Ξημερώνει. Εἶναι ὥρα γιὰ τὴν ταφή.

Πήραμε τὴ νεκρὴ και κατεβήκαμε στοὺς κῆπο.

—Ἐκεῖ, κάτω ἀπὸ τίς ροδοδάφνες. Τίς ἀγαποῦσε πολὺ. Θάχει ἔτσι συντροφιά.

"Ἐσκαφα ἓνα μικρὸ λάκκο μὲ τὰ χέρια. Ἡ μικρὴ ἀδελφὴ γονάτισε και μουρμούρισε μιὰ προσευχή. Τῆς δώσαμε τὸν τελευταῖον ἀσπασμὸ και τὴ σκεπάσαμε με χῶμα. Ἐκανα ἓνα ξύλινο σταυρὸ και τὸν ἔμπηξα χάμω. Ἡ μικρὴ ἀδελφὴ πήρε νοτισμένα άγριολούλουδα και τὰ σκόρπισε.

—Δές, και τὰ λουλούδια τὴν κλάψανε...

Μιά στιγμή γύρισε και μὲ κοίταξε.

—Ἦτανε καλὴ κούκλα. Ἄραγε θά πάει στοὺς Παράδεισο;

—Θά πάει. "Όλοι οἱ καλοὶ πάνε στοὺς Παράδεισο, ἔτσι λέει ἡ γιαγιά.

Πέρασε λίγη ὥρα. Οἱ ἦχοι ἀρχίσανε νά ξυπνοῦν.

—Ἄκοῦς τίποτα;

—Ναί, κάτι σὰν μουσική, σὰν φτερουγίσματα.

—Κι' ἐγὼ τ' ἀκούω. Λές νά ναι οἱ ἄγγελοι;

—Θά ἦρθανε νά πάρουσι τὴν ψυχὴ τῆς...

Ἡ ραγισμένη χλωμὴ μάσκα ἐξαφανίστηκε. Μιά καινούργια μ' ἓνα χαμόγελο πίστης τὴν ἀντικατέστησε.

Ἡ μικρὴ ἀδελφὴ ἔβλεπε τώρα τοὺς ἀγγέλους μὲ τίς πάλλευκες φτερουγές, πού ἀνεβάζανε τὴν καλὴ κούκλα στοὺς οὐρανοὺς. Τὰ μάτια τῆς μείναιε καρφωμένα κοιτώντας τὸ ὄραμα. Μιά στιγμή κούνησε τὸ χεράκι τῆς σὰν νά ἀποχαίρειτοῦσε τὴ μικρὴ πεθαμένη.

Μιά μουσική ἀπὸ ἄρπες και φτερουγίσματα γιόμισε μὲ γαλήνη τίς παιδικές μας καρδιές...

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΡΟΣΙΝΗΣ *

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΚΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Είναι γνωστό ότι τους πολιτισμούς, όσο και να μὴ ἐπισοῦμε πολλοὶ νὰ τὸ καταλάβουμε, τοὺς διαπιστώνουμε κυρίως μέσα ἀπὸ τὶς καλῆς τοὺς τέχνες. Γιατὶ ἀσφαλῶς μ' αὐτὲς ἐκφράζονται πιὸ ἀθόρμητα καὶ πιὸ παραστατικά τὰ σκιρτήματα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς. Ἡ λαξευμένη πέτρα, ἡ σμίλη, τὸ χρῶμα, ἡ νότα, ὁ λόγος μιλοῦν μὲ τρόπο πού ἀπλώνει μέσα μας φωτεινὰ κι' ἔντονα. Καὶ φυσικὰ πιὸ ζωντανὰ ὁ λόγος μὲ τὴ μαγικὴ του δύναμη πού ξέρει ν' ἀναστήρει, νὰ ὀργῶνει, ν' ἀναμοχλεύει καὶ ν' ἀναπλάττει. Κι' εἶναι σωστὸ πὼς ἡ κάθε ἐποχὴ σώζεται ἀνάγλυφη στὰ λογοτεχνικά της κείμενα. Βαθεῖα — πυκνὰ ζυμωμένα αὐτὰ μὲ τὴν ἐσώτερη, τὴν ψυχικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἀποβαίνουν ὁ καθαρώτερος, ὁ πιὸ ἀνεπιτήδευτος καὶ πιὸ σίγουρος καθρέφτης τῶν καιρῶν καὶ τῶν ἀναζητήσεων. Ἡ λογοτεχνία μας δίνει τὸ κλειδί τῆς πύλης τοῦ μαγικοῦ κήπου, πού κρύβει μέσα στὸ λικνιστικὸ του μυστήριο τὴν παλιὰ καὶ τὴ σύγχρονη πείρα. Καὶ τὴν ἴδια ὥρα πού μας ὀπλίζει μὲ τὴν ἰκανότητα τῆς διαπίστωσης, μας σπρώχνει, ἄθελά μας τὶς πιὸ πολλὰς φορές, καὶ στὴν κατάκτηση καὶ τὴν ἀξιοποίηση. Γιατὶ φέρνοντάς μας σ' ἐπαφὴ μὲ τοὺς κόσμους της, καλλιεργεῖ τὸν ἐαυτὸ μας καὶ τὸν ὑψώνει. Κι' εἶται ἡ λογοτεχνία ἀποβαίνει μοιραία καθρέφτης, μαζί καὶ παράγων πολιτισμοῦ ἀπ' τοὺς λίγους. Καὶ φυσικὰ πρώτη καὶ καλύτερη ἡ ποίηση. Ἡ ἀληθινὴ ποίηση, πού, κατὰ τὸν Σοπεῖαουερ, «ἀντανάγκλι τὸ ἀνθρώπινο γένος ὀλόκληρο». Μὲ τὴν ποίηση, λέγει, ἐκφράζονται ὅλα τὰ αἰσθήματα πού ἐνοίωσαν ἐκατομμύσια γενεῶν πού πέρασαν, πού ὑπάρχουν, καὶ πού θὰ ἔρθουν... Ὁ ποιητὴς εἶναι ὁ γενικός, ὁ καθολικὸς ἀνθρώπος. Ὅτι ἀνατάραξε τὴν καρδιά ἐνὸς ἀνθρώπου, ὅτι ζεῖ καὶ ἀναβροῖει μέσα σὲ μιὰ θνητὴ ἔπαρση, εἶναι τὸ πεδίο δράσης καὶ κεντρασίας τοῦ ποιητῆ, πεδίο πού ἀπλώνεται σ' ὅλη τὴ φύση. Ἐμεῖς θὰ προσθέταμε πὼς πρὶν ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς παγκοσμιοῦτητας πού ἐκφράζει ἡ ποίηση καὶ πού καλλιεργεῖ, ἔρχεται νὰ ἐρμηνεύσει καὶ νὰ κατοχυρώσει τὴν ἐθνικὴ ἰδιότητα καὶ αὐτονομία.

Ἐκεῖνο, θέβασα, πού κυριαρχεῖ στὴν ποίηση, καὶ σὲ κάθε ἄξια τέχνη, εἶναι ἡ δύναμη πού κάλλους — στὴν εὐρύτερη ἐννοία τοῦ ὄρου. Μὲ τὰ φτερά τῆς ποίησης ὁ ἀνθρώπος ἔρχεται νὰ σμίξει ὅτι ἀθάνατο παραμονεῖ στὴν ταπεινὴ καὶ μικρόχαρὴ του ὑπαρξὴ μὲ τὴν ἀκατάλυτη ἀλήθεια τοῦ κάλλους, δηλαδή μὲ τὴν αἰωνιότητα. Ἐτοί τὸ παραδικὸ συνθλίβεται, ἡ πεζότητα σθίβει, ἡ ψυχὴ φωτίζεται κι' ὁ κόσμος ὁμορφαίνει. Μαζὶ δικαιώνεται κι' ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου πού στὴν πρωταρχικὴ καὶ τὸ θάθος της κραταεὶ ζωντανὸ πάντα τὸ λυτρωτικὸ παλμὸ τῆς ποίησης. Μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ν' ἀνεβαίνει. Γι' αὐτὸ, ὅσο κι' ἂν καμμιὰ φορὰ στενεύουν οἱ ὀρίζοντες, ἀπ' τοὺς λαοὺς οὐδέποτε χάνεται ἡ αἰσθησις κι' ἡ λαχτάρια τῆς ποίησης. Κι' ὅταν οἱ ὑπεύθυνες ποιητικὲς φωνὲς βουβαίνουν, ἔρχονται μοιραχοὶ τοὺς οἱ λαοὶ νὰ τονίσουν τὸ τραγοῦδι τοὺς μὲ τὸν πόνο καὶ τὸ θυμὸ τους, τὴ συγκίνηση καὶ τὴ χαρὰ τους, τὴ νοσταλγία καὶ τὸν καμὸ τους.

Εἶναι ἡ πεμπτομοῖρα τῆς ζωῆς ἡ ποίηση. Γι' αὐτὸ κι' ἔξω ἀπ' τὴ ζωὴ δὲν εἶναι ὁ ποιητὴς κι' οἱ λειτουργοὶ του, μὰ οἱ ἀρητῆς τῆς ποίησης.

Τὴν ποίηση, λέγει ὁ Παλαμάς, δὲν τὴν ὀρίζουμε — δὲν μποροῦμε νὰ τὴν ὀρίσουμε ὀλοκληρωτικά. «Ἀπλῶς τὴν αἰσθανόμαστε. Εἶναι ἀαθώοιστη, σάν τὴν ζωὴ, σάν τὴν ψυχὴ. Ὅσο δύσκολο νὰ κρατήσει κανεὶς στὰ δάκτυλά του τὴν ἄχνη πού τὸν ἄφησε ἡ πεταλοῦδα, ἄλλο τόσο δύσκολο εἶναι νὰ ὀρίσῃ τὸ μάγεμα πού ἀφήνει στὸ πνεῦμα ἕνας ὠραῖος στίχος». Μὰ ὅτι κυρίως μόνο νοιώθουμε χωρὶς νάμαστε σὲ θέση νὰ συλλάβουμε μὲ τὸ λόγο ἀπόλυτα εἶναι, κατὰ κανόνα, ἡ οὐσία καὶ ἡ ἀλήθεια. Κι' εἶναι ἡ ποίηση ἀλήθεια μέσα στὴ ζωὴ μας, χάρισμα καὶ εὐθύνη.

Στὴν Ἑλλάδα ἀποτελεῖ κληρὸ ἡ ποίηση παλιῆ. Ἡ φυλὴ μας, ἀπ' τὴν αὐγὴ τοῦ θίου της, ὅσο παλαίει μὲ τὰ χέρια τόσο — καὶ πιὸ πολὺ ἀκόμη — παλαίει

(*) Διαβάστηκε στὸ φιλολογικὸ μνημόσυνο, πού ὀργάνωσε, στὶς 15 Ἀπριλίου 1951, ὁ «Ἑλληνικὸς Πνευματικὸς Ὀμιλὸς Κύπρου».

μέ τη λύρα. Κι' έχει μιὰ ποιητική παράδοση συνεχῆ κι' ἀδιάσπαστη. Ἀπ' τὸν καιρὸ τοῦ Ὀμήρου ὡς τὸ Ρωμανὸ τὸ Μελωδῶ, ὡς τὸν ἀγνωστο τραγουδιστὴ τῶν χρόνων τῆς σκλαβιάς, ὡς τὸ Σολωμῶ, ὡς τὸν Παλαμᾶ. Μιὰ παράδοση γεμάτη π.ο.ή, ρωμαλεότητα κι' ὁμορφιά πού δέν ἐκφράζει μόνο, μὰ καὶ παρασκευάζει τὰ πετάγματα καὶ τίς κορφές. Ἡ πορεία τοῦ πολιτισμοῦ μας ἀπλώνεται πάντα δίπλα ἀπὸ τὸ στίχο μας. Κι' ἐμεῖς, τὴν ὥρα πού πάμε νὰ ξαναβροῦμε τὴν ἔθνικὴ κι' ἀνθρώπινη μας αὐτοσυναίσθηση, ἔχομε ὑποχρέωση νὰ σκύψουμε πάνω ἀπὸ τὴν ποιητικὴ μας μοῖρα γιὰ ν' ἀντλήσουμε τὸ ὠραῖο καὶ τὸ μεγάλο αἶσθημα πού ἐπιβάλλουν οἱ ἑλληνικὲς καὶ παγκόσμιες στιγμὲς πού ζοῦμε τώρα. Νὰ περιμαζέψουμε ὅλες τίς μνήμες κι' ὅλους τοὺς θρόλους μας. Ὅλες τίς ἀξίες μας — μακρινὲς καὶ κοιτινές. Εἶτε πολύθουες σὰν τίς θυελλές καὶ σὰν τοὺς κεραυνούς, εἶτε ταπεινές κι' ἀθόρυβες σὰν τ' ἀδύναμα λουλούδια καὶ σὰν τ' ἀπάλα χρώματα τοῦ δειλinoῦ. Κι' ἄς ἔχομε ὑπ' ὄψη μας πῶς, κατὰ πού ἔγραφε τελευταῖα σεβαστὸς φίλος, « ἡ μελέτη, ἡ κατανόηση, ἡ συνειδητοποίηση κι' ἡ περαιτέρω προβολὴ τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν τοῦ σύγχρονου ἑλληνισμοῦ εἶναι, εἰδικὰ γιὰ μᾶς τοὺς κυπρίους, ὄχι μόνο ἐπιβεβλημένο πνευματικὸ ἔργο, ἀλλὰ καὶ καθήκον ἔθνικόν. Ἀποῦ καὶ ὁ ἀπελευθερωτικὸς ἀγῶνας πού διεξάγομε εἶναι στὴ βάση του ἕνας ἀγῶνας πνευματικὸς, κι' ἡ προσηλωσὴ μας κι' ἡ στενότερη ἐπαφὴ μας μὲ τίς ἠθικὰς καὶ πνευματικὰς ἀξίες τῆς φυλῆς μας, ἐκτὸς τῆς καλλιτεχνικῆς συγκίνησης καὶ τῆς αἰσθητικῆς ἀπόλαυσης πού μᾶς παρέχει, στηρίζει τὸ ἀγωνιστικὸ πνεῦμα μας καὶ ἐνισχύει τὴν πίστη μας πρὸς ἐκεῖνο πού ἀποτελεῖ τὸ ἀπόσταγμα τῆς ἑλληνικῆς πνευματικῆς δημιουργίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἀρετῆς — τὴν ἐλευθερίαν» (1).

Μὰ ἄς ἀφήσουμε πιά τίς γενικότητες κι' ἄς προσπαθήσουμε, μὲ τὸ δέος τοῦ προσκυνητῆ καὶ μέ τοῦ μαθητῆ τὴν ἔφεση, νὰ σύρουμε τὰ θήματα μας στὸν ἀνύφορο πού βγάζει στὴ γραφικὴ « Ἀμαρυλλίδα» τῆς Κηφισιάς, ὅπου ὁ ποιητῆς πού τιμοῦμε σήμερα, ὁ Γεώργιος Δροσίνης, ἔκλεισε γιὰ πάντα τὰ μάτια στις 3 τοῦ περασμένου Γενάρη. Δὲ θάναί ὁ ἴδιος ὁ Δροσίνης ἐκεῖ γιὰ τὰ μᾶς δεχτῆ. Μὰ θάναί τὸ πνεῦμά του, ἔτοίμο νὰ σταλάξει μέσα μας τὴ χάρι μιάς πολὺχυμης πείρας καὶ τῆς πρὸ εἰδυλλιακῆς ποίησης. Θάναί καὶ λίγα ἄνθη ἀπὸ κάποια ἀμυγδαλιά πού θὰ μᾶς λευκάνουν καὶ θὰ μᾶς μυρίσουν τὴν ψυχὴ. Ἄν δὲ μπορέσουμε νὰ τὰ δρέψουμε ὅπως πρέπει ὁ ποιητῆς δὲ θὰ θύμώσει. Ἡ ἀγάπη εἶναι πού μᾶς φέρνει τὴν ὥρα αὐτὴ κοντά του. Μὰ ὁ ἴδιος εἶναι γιομάτος ἀπὸ ἀγάπη. Κι' ἡ ἀγάπη συγχωρεῖ. Κι' ἀκοῦστε :

«Τὰ τραγούδια, πού σοῦ λέω πρωτάκουστα,
στὴν καρδιά ἀπὸ χρόνια τὰ εἶχα κλείσει.
Πότε θάρρης πρόσμενα — τὸ στόμα μου
νὰ στὰ πῆ καὶ νὰ στὰ διαλαλήσει.

Τρυγητῆς στῆς Νειότης τὰ μωσχάμπελα
φύλαγα κρασί ἀπὸ κάθε τρύγο.
Τώρα πού ἤρθες γιὰ δικό σου γιόρτασμα
τὰ παλιότερα κρασιά μου ἀνοίγω...»

(Τὰ παλιότερα κρασιά μου)

Ὁ Γεώργιος Δροσίνης, συνηλικιώτης τοῦ Παλαμᾶ, γεννήθηκε τὸ Δεκέμβριον τοῦ 1859 στὸ πατρικὸ τὸ ἀρχοντοσπίτι τῆς Πλάκας. Ἡ γενιὰ του, θυζαντινῆς προέλευσης, κρατοῦσε ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι. Ὁ παπποῦς του μάλιστα, ὁ Καραγιώργος, ἓνα ἀπὸ τὰ παλληκάρια τῆς θρυλικῆς πόλης τῶν « Ἐλευθέρων Πολιορκημένων» βρῆκε ἔνδοξο θάνατο στὴν Ἔξοδο.

«ὦ, πρόγονέ μου, πού ποτές δὲ γνώρισα
κι' οὔτε ζωγραφιστὴ εἶδα τὴ θωριά σου,
σπαθί, ρολοὶ καὶ δακτυλίδι ἀπόμειναν
τρεις θύμωρες ἀπ' τὴν παλληκαριά σου.

Ἀπ' τὸ κορμί σου τὸ ἄψυχο, αἱματόβρεκτα
τὴ νύκτα τῆς Ἐξόδου, στὰ σκοτάδια,
τὰ πῆρε ὁ ψυχολογὸς πιστὸς καὶ τάφερε
στὴν καπετανία, χηρείας σημάδια...»

Εἶναι γνωστὸ πὼς τὸ Μεσολόγγι δὲ στάθηκε εὐνοημένο μόνο ἀπ' τὸ θρόλο.

(1) Ν. Κρανιδιώτης: Πνευματικοὶ δεσμοί, («Κυπριακὰ Γράμματα», Τόμος 16ος, σ. 99).

«Τῆς λιμνοθάλασσάς του ἢ νεράϊδα, ἢ λευτεριά» ἔθρεψε καὶ πλάνεσε στῆς δόξας τὰ μονοπάτια πολλούς. Καὶ δὲ στέριωσε τὸ ἔθνος μετὰ τῆς θυσίας του μοιάχα, μὰ καὶ μετὰ τὴν Μοῦσα του τὴν πολύχορδη καὶ μετὰ τὴν παράδοσή του τὴν πνευματική. Καὶ στὴν ψυχὴ τοῦ ποιητῆ μας κάποια σκιρτήματα ἀπὸ ἐκεῖ πάνω ἀσφαλῶς θὰ ξεκινούσαν μετὰ τὴν αὔρα τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ὁμορφιάς τῆς ἱστορικής του πόλης. Καὶ θάσμιγαν μέσα στὴν αἰσθαντικὴ του ὑπαρξὴ μὲ τὰ κοχύλια καὶ τὰ ζαρεῖφια τῶν Φαλήρων, μὲ τὰ μενεξεδιά τῆς Ἀττικῆς τὰ δειλινά, μὲ τῆς θάλασσας τοὺς καμηούς καὶ τῶν κάμπων τῆς δροσιάς, μὲ τὰ παλὰ καὶ τὰ ὠραία καὶ τὰ ὀλόφωτα τῆς αἰώνιας κι' ἀστεϊρευτῆς Ἀθήνας.

Σὰν ἀποφοίτησε τὸ Γυμνάσιο στὰ 1876 βάλθηκε νὰ παρακλοουθήσει στὸ Πανεπιστήμιο νομικά — μιά κι' ὁ πατέρας του, οἰκονομικὸς ὁ ἴδιος, τὸν προόριζε γιὰ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου ἢ τοῦ δημόσιου ὑπαλλήλου. Δὲν ἄργησε ὅμως νὰ καταλάβει πὼς δὲν ἔκανε γιὰ τὴν νομικὴ ἐπιστήμη καὶ σὲ λίγο, μὲ προτροπὴ τοῦ Ν. Πολίτη, μεταγράφηκε στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ γιὰ νὰ ταξιδιέμει λίγο ἀργότερα κι' ὡς τὴ Γερμανία, γιὰ παρακολούθηση ἀνωτέρων φιλολογικῶν καὶ αἰσθητικῶν σπουδῶν. Ὁ ἴδιος ὁ ποιητῆς διασώζει καὶ τὴ σχετικὴ συμβουλὴ τοῦ Πολίτη: «Νὰ μεταγραφῆς στὴ φιλοσοφικὴ σχολὴ καὶ νὰ πᾶς ἀργότερα στὴ Γερμανία, νὰ λάβεις τὸ δίπλωμά σου ἀφοῦ εἰδικευθῆς στὴν Ἱστορίαν τῆς Τέχνης καὶ στὶς ξένες λογοτεχνίες. Τὸ Πανεπιστήμιό μας ἐδῶ ἔχει μεγάλῃ ἀνάγκη καὶ ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ μαθήματα. Καὶ θὰ εἶσαι περὶ ἰσότητος καθηγῆτις ἅμα γυρίσεις». Οἱ πολιτικὲς ἀναταραχές, ποὺ μεσολάβησαν, δὲν ἄφησαν τὸ Δροσίην νὰ ὀλοκληρώσει στὸ ἐξωτερικὸ τὶς σπουδές του. Ἐμεινε, ὅπως ὁμολογεῖ, μὲ τὸν τίτλο τοῦ αἰώνιου φοιτητῆ. Κι' ὁ λίγος ὅμως καιρὸς ποὺ κάθησε στὴ Γερμανία (δύο περιόδους) τοῦ χάρισε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐμπλουτίσει τὴ γλυκόλαλὴ του ἔμπνευση μὲ τὸ ἄρωμα καὶ μετὰ τὴ δύναμη ποῦ τοῦ πρόσφεραν «τ' ἀγρυπνᾶ πάντα μάτια τῆς ψυχῆς του» καὶ τὰ διαβάσματά του κι' οἱ ἀναζητήσεις του. Ἐκεῖ ἔζησε τὸν Γκαίτε καὶ τὸ Χάινε, τὸ Λήτερ καὶ τὸν Γκαϊτὴ μαζί μὲ τοὺς ἄλλους κλασσικοὺς, παληοὺς καὶ σύγχρονους, ἐκεῖ γνώρισε σοφία καὶ τοπία, μὰ κι' ἐκεῖ ἐμπνεύστηκε κι' ἔγραψε τὸ ὠραιότατο τραγούδι τῆς ξενιτιάς, τὸ «Χῶμα Ἑλληνικόν», ποῦ τόσο ἀγαπήθηκε ἀπ' τὸ λαὸ μας, ἀφοῦ τόσο ὀλοκληρωμένα ἐρμήνευσε μὲ τὸ στίχο του τὸν πόνο τοῦ ξενιτεμένου, τὴ νοσταλγίαν τῆς ἑλληνικῆς πατρίδας καὶ τὴν ἀγάπην τῆς πατρικῆς γῆς. Τὸ θέμα τῆς ξενιτιάς, μιά κι' ὁ καμὸς τῆς ἀποτελεῖ δραματικὴ μοῖρα τῆς φυλῆς μας, ὑπῆρξε θέμα προσφιλές καὶ στὴ λαϊκὴ μας ποίηση, μὰ καὶ στοὺς περισσότερους ἀπὸ τοὺς ποιητῆς μας, ἀπ' τὴν ἐποχὴ τοῦ Ὀμηροῦ καὶ τῆς Ὀδύσσειας ὡς σήμερα. Μὲ τόνους συγκινητικoὺς τὴν τραγούδησαν, ἀπὸ τοὺς νεώτερους, κι' ὁ Βηλαράς, κι' ὁ Κάλβος, κι' ὁ Σολωμός, κι' ὁ Βαλαωρίτης, κι' ὁ Βιζυηνός, κι' ὁ Πολέμης, κι' ὁ Κρυστάλλης, κι' ὁ Σκίπης, κι' ὁ Πάλλης, κι' ὁ Παπαντωνίου, κι' ὁ Ἀθάνας κι' ἄλλοι πολλοί. Ἐχω, ὅμως, τὴν ἐντύπωση πὼς τὸ τραγούδι τοῦ Δροσίην κρύβει μέσα του ἕνα ξεχωριστὸ παλμὸ καὶ μιά ἔμπνευση, ποῦ τὸ ἀνεβάζει πάνω ἀπὸ τὰ συνήθη πλαίσια τοῦ σπαργαμοῦ καὶ τὸ μεταβάλλει σὲ δοξολόγημα πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ποῦ τὴν παρουσιάζει σὰν μοναδικὴ κι' ἀξεπέραστη πατρίδα. Γιατὶ τὸ χῶμα τῆς εἶναι ζυμωμένο μ' ὅ,τι μεγάλο καὶ ὠραῖο ἔχει νὰ παρουσιάσει ἢ φύση, ὁ ἀνθρώπινος μὀχθος, ἢ δόξα κι' ἢ ἱστορία.

«Κι' ἂν τὸ ριζικὸ μου — ἔρημο καὶ μαῦρο —
μοῦγραψε νὰ φύγω καὶ νὰ μὴ γυρίσω,
τὸ στερνὸ σχώριο εἰς ἐξένα θῆερα,
τὸ στερνὸ φιλί μου θε νὰ σοῦ χάρισω.

Ἔτσι κι' ἂν σὲ ξένα χῶματα πεθᾶνω,
καὶ τὸ ξένο μῆμα θάναι πῶ γλυκὸ
σὰ θαφτῆς μαζί μου στὴν καρδιά μου ἐπάνω,
χῶμα ἀγαπημένο, χῶμα ἑλληνικόν.

(Χῶμα ἑλληνικόν)

Ὁ Δροσίηνς πρωτοπαρουσιάστηκε στὴν ποίηση μὲ στίχους του στὸ «Ραιπαγὰ» τοῦ Κλεάνθη καὶ τὸ «Μὴ Χάεσαι» τοῦ Γαβριηλίδου στὰ 1878, μὲ τὸ ψευδῆνυμο «Ἀράχνη». Λίγο πρὶν ὁ Ροϊδῆς κι' ὁ Γαβριηλίδης, ἀπὸ διαφορετικὲς ἐπάλλξεις κι' ἀντίθετους δρόμους, εἶχαν ἀρχίσει νὰ θάλλουν ἐνάντια στὴν πνευματικὴ χλιαρότητα καὶ προχειρότητα. Κι' εἶχαν ἤδη ξεκινήσει κι' οἱ δύο γνωστοὶ συνοδοιπόροι του, ὁ Κωστῆς Παλαμάς (Κωστής) κι' ὁ Νίκος

Καμπᾶς (Νίκος). Νέα παιδιά κι' οἱ τρεῖς τους, οὔτε πού φαντάζονταν τότες τὸ τί ἀφετηρία χάρασαν. Ἦταν ἡ ἐποχὴ πού ἡ Ἀθήνα, καὶ τὸ Ἔθνος ὀλόκληρο, παράδερνε μέσα στὴ θολή ἀτμοσφαῖρα τῶν ὀλοφυρῶν καὶ τῶν κραυγαλέων ρομαντισμῶν τῶν Σούτσων καὶ τῶν Βυζαντιῶν. Ἡ ἐποχὴ τῆς ἀγῶνης προγοιτοπλησίας καὶ τῶν κενολόγων καθαρευοσυανισμῶν. Ἐποχὴ —τολμῶ νὰ πῶ— πτωμαίνης καὶ συμβατισμοῦ. Τὸ τραγούδι, μὲ λίγες θέβαια ἐξαιρέσεις, ἦταν ἀκατάσχετος θρήνος κι' ἡ ἑλληνικότης ἐτοιμόρροπη οἴηση κι' ἐπικίνδυνος ναρκισσιζμός. Κι' ἦρθεν ὁ Νικόλαος Πολίτης, κι' οἱ ἄλλοι δυὸ ἐκλεκτοὶ ἑλληνης πού ἀναφέραμε, σὰν δάσκαλος, σὰν τιμητῆς καὶ σὰν πρωτάκουστος προφήτης, πού μὲ τὸ λόγο καὶ τὸ ἔργο του διαλαλοῦσε ὑποβλητικά: «Ψάξε βαθεῖα μὲς τὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ, ἄκουσε τὴν ἀπροσμέτρητὴ μελωδικὴ φωνὴ του, ἀγάπησέ τον. Εἶναι ἡ πλουσιώτερη πηγὴ ἔμπνευσης ὁ ζωντανὸς λαὸς μας». Κι' ἔγινε πατέρας κι' ὀδηγός. «Χαίρε ὁ Πολίτης ὁ σοφός», θὰ τὸν ὑμνήσει, πῶ ὕστερα, στοὺς «Βωμούς», γιομαῶτος εὐγνωμοσύνη ὁ Παλαμάς. Κι' ὁ Δροσίνης θὰ τοῦ ψάλλει:

«Ξεπλανεμένοι ἀπ' τὰ καμπῖσια πλάτια
σὲ σμίξαμε. — Ἡ ἀντρικία σου μορφῇ,
τὰ δυὸ βαθεῖα, μεγάλα, μαύρα μάτια,
γεμάτα κάποια δύναμη κρυφῇ.

Μὰς ἔσυραν στ' ἀγνωστα μονοπάτια,
πού ἀνέβαινες, θωρώντας στὴν κορφή
μὲ πόθο τῶν Νεραϊδῶν τὰ παλάτια—
σὲ σμίξαμε οἱ νιώτεροι ἀδελφοί.

Μάγος προφήτης, ὀδηγός μας — ὅμως
ἀπ' τὴ ζωὴ μακρύτερος ὁ δρόμος,
κι' ἀξάφνα στᾶθηκες μεσοδρομῖς.

Τιμὴ καὶ δόξα πῶς ὁ πρῶτος ἦσουν.
Ἀκολουθώντας ἄλλοι ἐκ πατήσων
ὅπου δὲ φτάσαμε μαζί σου ἐμεῖς.»

(Σ τὸ Νικ. Πολίτη)

Ἄπ' τὴν ὥρα τοῦ Πολίτη καὶ τῶν νεαρῶν ποιητῶν—μαθητῶν του ἀκούγονται πιά στίχοι γιομαῖοι δροσιᾶ καὶ ζωντανία. «Ἡ Ἀμαρτωλή», ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα παιγνιδίαικα στιχοουργήματα τοῦ Δροσίνη μὲ τὴ μελοποίηση τοῦ Ρόδιου κέρδισε πολλὴ δημοσιότητα κι' ἔγινε τραγούδι στὰ χεῖλη τοῦ λαοῦ.

«Παπᾶ, ἀν ἔρθῃ μιά μελαχρινὴ
νὸ τὴν ξεμολογήσης,
κοντούλα, ἀφράτη, μὲ γλυκεῖα φωνή,
πρόσεξε μὴ τυχὸν καὶ τὴν ἀφήσεις
νὸ μεταλάβει — ἡ ἀμαρτωλή!
δὲ νῆστεψε μιά μέρα τὸ φιλί.»

Ποῦ ὁ βάρδος τῆς καθαρεύουσας μὲ τό:

«Εἶμαι τὸ ρόδον τὸ ὠραῖον,
εἶμαι τὸ ἀνθος τῶν ἀνθέων
μύρα εὐώδη ἀναπνέων,
ἐρώσης ἐμβλημα ψυχῆς.»

Τὸ πιὸ πανελλήνιο ὅμως τραγούδι τοῦ Δροσίνη ἴσως νάναι «Ἡ Ἀμυγδαλιά», πρωτόλειο καὶ τῆς ἴδιας ἐποχῆς κι' αὐτό, πού ἀγνωστος μουσουργός τοῦ ὠδωσε φτερά γιὰ νὰ φτάσει ὡς τὴν πιὸ μακρυὴ ἑλληνικὴ ψυχὴ. Τὰ ἀνθη τῆς νερα τζιάς, πού γιόμισαν τὴν πλάτη καὶ τὴν ἀγκαλιά καὶ τὰ μαλλιά τῆς μικρῆς ἐξάδελφης τοῦ ποιητῆ Δροσίνης, ἀνθη πού μὲ τὴ φαντασία του εἶδε σὰν ἀμυγδαλιᾶς ἀνθη, τὰ αἰσθανόμαστε ὡς σήμερα νὰ ραίνουν μέσα μας τὸ πιὸ ἀπαλὸ καὶ λικνιστικὸ ἄρωμα. Τὸ πεσομιστικὸ στοιχεῖο τοῦ τραγουδιοῦ κι' ἡ ἀφελὴς ρομαντικὴ του διάθεση ἴσως νὰ τόκαναν πιὸ ἀξιαγάπητο. Ἰσως μάλιστα ὁ λαὸς νὰ μὴ πρόσεξε τόσο τὴ θλιμμένη νότα του καὶ νὰ κράτησε μόνο τὸ ὄραμα τῆς αἰοιγιᾶτικης νυμφούλας καὶ τὸ συμβολισμὸ τῆς λευκότητος. Μαζί μὲ τὴ δροσιᾶ τῆς ἑλληνικότητος ἔμπνευσης.

«Ἐκοῦνησε τὴν ἀνθισμένη ἀμυγδαλιά
μὲ τὰ χερᾶκια τῆς
καὶ γέμισ' ἀπὸ τ' ἀνθὴ ἡ πλάτη, ἡ ἀγκαλιά
καὶ τὰ μαλλᾶκια τῆς...».

«Τὴν «Ἀμυγδαλιά» τραγουδημένη τὴν πρωτάκουσα —διηγείται ὁ ἴδιος ὁ ποιητῆς

στά «Σ κόρπια Φύλλα τῆς Ζωῆς μου», ὅταν γύρισα ἀπὸ τὴ Γερμανία, τὸ Φθινόπωρο τοῦ 1888, μεσάνυχτα, ἐνὸς κατὰβια τὴν ὁδὸ Χαριλάου Τριζούτη γυρίζοντας ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Σουρή. Μία συντροφιὰ νέων μὲ καλὲς φωνὲς τὴν τραγουδοῦσαν. Στάθιμα ξαφνιασμένος. Τὴν ἄλλῃ μέρα ἔμαθα ἀπὸ φίλους δημοσιογράφους, πὺς τὸ τραγούδι αὐτὸ εἶχε διαδοθῆ ἀπὸ τὴν ἐπιστράτευση τοῦ 1885. Μὲ τοὺς στρατιῶτες πού γύριζαν στὰ σπίτια τοὺς ἀπλώθηκε καὶ τῆς «Λιωνδαλιᾶς» τὸ τραγούδι σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Ὡς κι' ἀπὸ γύφτιο ζουρνὰ καὶ τούμπανο μούτρεχε νὰ τὴν ἀκούσω σὲ κάποιο πανηγύρι στὸ Πήλιον...

Γενικά τὸ σάλπισμα τοῦ Πολίτη, καὶ τῶν νέων πού ἐμπνέει, σιγά σιγά συνειδητοποιεῖται, φουντώνει κι' ἀγκαλιάζει τὸ ἔθνος ὁλόκληρο. Οἱ φλογεροὶ ἀγῶνες γιὰ ἐπάνοδο στὴ γηῖα καὶ ζωντανὴ παράδοση, γιὰ περιουλογογὴ καὶ γόνιμη ἀξιοποίηση τῆς ἠθικῆς ρώμης τῆς λαϊκῆς ψυχῆς ξεσηκώνει πολλοὺς, ἀναβαπτίζει δυνάμεις, ἀνανεώνει ἀξίες καὶ ξαναστηλώνει τὰ ρημαγμένα. Οἱ προσανατολισμοὶ προσλαμβάνουν σιγουριά, οἱ ὀριζόντες ροδίζουν ἐλπιδοφόρα καὶ πλαταίνουν, καὶ γιὰ πρώτη φορὰ τὸ ἔθνος ζεῖ ἔντονα τὴν τεράστια εὐθύνη τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἀναγέννησης.

Τὸ φωτεινὸ παράδειγμα τῶν πρωτοπόρων οὔτε ξεθώριασε οὔτε καὶ πρόκειται νὰ σβήσει εὐκολά. Κι' οἱ βασικὲς κατευθυντήριες γραμμὲς τῆς νεοελληνικῆς πορείας θ' ἀπλώνουν γιὰ πολλὰ χρόνια ἀπάνω στὰ δικά τους θεμελιώματα. Γιατὶ εἶχαν ὅλοι τοὺς πνοὴ δημιουργῶν. Γιατὶ εἶχαν δύναμη ἀνανεωτῶν. Καὶ γιὰτὶ μὲ τὸ μόχθο καὶ τὸ λόγο τοὺς ἀνοιξαν καινούργιους δρόμους σ' ὅλα τὰ πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ διαφέροντα τῆς χώρας. Μὲ τὴ Νέα Σχολὴ πού καθιερώνει ἡ τριάδα τῶν νεαρῶν ποιητῶν πού ἀναφέραμε καὶ πού πλαισιώνουν ὁ Πολέμης, ὁ Βιζυηνὸς κι' ἕνα σωρὸ ἄλλοι ἐμπνημτικοὶ νέοι, δὲν κερδίζεται μοναχὰ ἡ ποίηση κι' ὁ λόγος ὁ λυρικός. Ἡ πνευματικὴ ζωὴ γίνεται οὐσιαστικώτερη καὶ διασφαλίζεται ἡ γλώσσα τοῦ λαοῦ πού ἀποβαίνει πιά τὸ ὕγιες ὄργανο τῶν ἀνθρώπων πού ξέρουν νὰ δημιουργοῦν μὲ τὸ πῦρμα τῆς καρδιάς τους καὶ μὲ τοῦ ἐντεχνου λόγου τους τὴ μαγεία. Ἄλλο θέμα ἂν ὕστερ' ἀπὸ 70 ὁλόκληρα χρόνια ἐξευτυτοῦν Ἕλληνες πού τὸλμοῦν νὰ πλήττουν τὸ μεγάλο θάβρο τοῦ Δημοτικισμοῦ, πού σήκωσε τὸ σημαντικώτερο βάρος τοῦ Νεοελληνικοῦ μας Πολιτισμοῦ. Ἡ πρόθεση τους—πρόθεση, ἀλλίμονο, συνειδητὴ—νὰ παραδώσουν τὴ δημοτικιστικὴ παράδοση στοὺς ἀρνητὲς καὶ τοὺς ἔχθρους ἰσοδυναμεῖ μ' ἔγκλημα. Γιατὶ πάει ν' ἀπογυμνώσει τὸ ἔθνος ἀπὸ κάθε ζωντανὴ ἀξία. Μὰ εὐτυχῶς πού τὰ ποτάμια δὲν γυρνᾶνε στὶς πηγές τους. Κι' ἂν ἐπιμένουν ἄς ἐξακολούθησουν νὰ σκιαμαχοῦν. Οὐδεὶς φθόνος.

Μὰ γιὰ νὰ ἐκτιμηθῆ τὸ ἀναμορφωτικὸ ἔργο τοῦ Δροσίνη κατὰ πῶς τοῦ ταιριάζει πρέπει, πρὶν ἀπὸ τὴν ποιητικὴ ἐπισκόπηση, νὰ σταθοῦμε κάπως καὶ πρῶτα στὴν πολυσημάντη ἐθνικὴ καὶ κοινωνικὴ προσφορά του. Γιὰ νὰ γνωρίσουμε τὸν ἀνθρώπο θὰ βούραμε καὶ ν' ἀπλώσουμε μέσα μας τὸ κληροδότημά του καὶ τὸ μᾶθημά του ὁλοκληρωμένο. Γιατὶ ὁ Δροσίνης, ὅπως χαρακτηριστικὰ παρατηρεῖ βιογράφος του, «γεμίζει τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς ἐποχῆς του ὄχι μοναχὰ μὲ τὸ ποιητικὸ καὶ πεζογραφικὸ του ἔργο, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ δημοσιογραφικὴ του δραστηριότητα καὶ μὲ τὴν ὀργανωτικὴν του πρωτοβουλία καὶ μὲ τὴν ἐκδοτικὴν του γονιμότητα». Ἡ συμβολὴ του στὴν περίσσεια ἀνθήση πού ἐπακολούθησε τὸ κήρυγμα τοῦ Πολίτη καὶ τὸ ξεσίκωμα ἀνθρώπων ἀνὰ τὸ Λάμπρο, τὸν Τσοῦντα, τὸ Ροῖδη, τὸν Βλάχο, τὸν Κασκαβίτσα, τὸ Χατζηδάκι, τὸ Βικέλα, τὸν Ξερόπουλο, τὸ Βερναρδάκη, τὸν Γκούζη κλπ., ὑπῆρξε καὶ πρωτοπόρα, καὶ πολύπλευρη καὶ μοναδικὰ ἀποφασιστικὴ.

Εἴπαμε πὺς πᾶνω πῶς ὁ Δροσίνης ἄρχισε μὲ τὸ «Ραμπαγὰ» καὶ τὸ «Μὴ Χάνεσαι». Πολὺ γρήγορα ὁμως μπαίνει στὸν κύκλο τῆς «Εστίας» τοῦ Κασδῶν, πού ἐθεωρεῖτο καὶ ἦτο τότε τὸ πὺς ἐπίσημο πνευματικὸ φύλλο τῆς Ἀθήνας. Στὶς στήλες τῆς ὁ Δροσίνης ὁλοένα καὶ παρυσιαίζει εὐρύτερη καὶ δυναμικώτερη συνειδησία. Κι' ἀπ' τὴ Γερμανία, μαζί μὲ τὰ τραγούδια του καὶ τὰ πεζὰ του πού τῆς στέλνει, δίνει καὶ τὴν περιήρημ Καλλιτεχνικὴ Πίνακοθήκη μὲ ἐκλεκτὰ ἔργα ζωγραφικῆς καὶ γλυπτικῆς.

ΦΡ. Π. ΒΡΑΧΑΣ

(Ἡ συνέχεια στὸ ἐπόμενο).

ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ

Τὸ δωμάτιο ποὺ κρατοῦσα τότε, σὰ φοιτητὴ, ἦταν ἐπιπλωμένο πολὺ φτωχικά. Ἐνα κρεβάτι, ἕνα τρῶπέζι ποὺ τὸ χρησιμοποιοῦσα καὶ γιὰ γραφεῖο, τρεῖς καρέκλες, καί, στὴ γωνιά, μιὰ ἐτοξέρα ποὺ τὴν χρησιμοποιοῦσα γιὰ βιβλιοθήκη, πάνω στὴν ὁποία ἦταν στοιβαγμένα μιὰ λάμπα καὶ καμμιά δεκαριά βιβλία.

Στὸ δωμάτιο αὐτὸ κοιτοκοῦσα μαζί μ' ἕνα ἄλλο φοιτητὴ. Ὅταν ὅμως αὐτὸς πέθανε, ἀπὸ φθίση, φρόντισα καὶ πούλησα τὸ κρεβάτι του, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιθυμία του, καὶ τὰ λίγα χρήματα ποὺ πήρα τὰ ἔστειλα στὴ χήρα μητέρα του, στὸ χωριό. Ὅσο γιὰ τὰ λίγα βιβλία ποὺ ἄφησε, μοῦ εἶπε νὰ τὰ κρατήσω γιὰ μένα, γιατί δὲν ἄξιζε τὸν κόπο νὰ τὰ πουλήσω. Ἦτανε δυὸ λεξικά καὶ τρεῖς συγγράμματα ποὺ χρησιμοποιοῦσε γιὰ τὰ μαθήματά του. Μαζὶ μ' αὐτὰ ἦταν κι' ἕνας τόμος δεμένος, ποὺ εἶχε ἐξῆς σφραγίδες. Τέσσερες στὰ τέσσερα πλευρὰ τοῦ βιβλίου, μιὰ στὴ μέση τοῦ πάνω μέρους τοῦ τόμου, καὶ τὴν ἄλλη στὴν πίσω πλευρά. Ξεφυχώνας μοῦ τὸ εἶχε ἐμπιστευτὴ, λέγοντάς μου νὰ τὸ διαβάσω μονάχο ἕνα χρόνο μετὰ τὸ θάνατό του. Ἐπειτα ἔπρεπε νὰ τὸ κάψω.

Ἄν καὶ εἶχε περάσει χρόνος ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ συμφοιτητὴ μου, δὲν εἶχα ἀκόμα ἀνοιξοῖ τὸ μυστηριώδη τόμο ποὺ εἶχα κληρονομήσει. Κι' ἐνθὺς τὸν ἀνοιγα, ἂν δὲ συνέβαινε κάποιο περιστατικὸ ποὺ ἐγίνε χθές καὶ ποῦ μ' ἔβαλε σὲ σκέψη.

Ἦτανε ἀργὰ τὸ βράδυ, κι' ἤμουνα ἐτοιμος νὰ πλοιάσω, ὅταν ἄκουσα ἕνα δυνατὸ κτύπημα στὴν πόρτα. Δὲν περίμενα κανένα ἐπισκέπτη. Γεμάτος περιέργεια γιὰ τὴν νυχτερινὴ ἐκείνη ἐπίσκεψη πήγα κι' ἀνοιξα τὴν πόρτα. Στὸ κατώφλι στεκόταν μιὰ γυναίκα. Τὰ μαλλιά της ἦταν ξέπλεκα, τὰ φορέματά της ἀτημέλητα, ἐνῶ στὰ μάτια της καὶ στὸ πρόσωπο εἶχε μιὰ ἐκφραση ποὺ ἔμοιαζε μεθυσμένη.

—Τί ἐπιθυμεῖτε; τὴν ρώτησα γεμάτος περιέργεια γιὰ τὴν ἀπάντησή της.

—Ἀντὶ ὅμως ἄλλης ἀπαντήσεως, μὲ ρώτησε.

—Ἐδῶ δὲν κατοικοῦσε ὁ κ. Χρηστάκης;

—Μάλιστα, ἐδῶ ἔμεινε ὁ φίλος μου Χρηστάκης. Τώρα ὅμως δὲ μένει ἐδῶ, γιατί εἶναι ἕνας χρόνος ποὺ πέθανε. Ἐπιθυμεῖτε μήπως τίποτε ἄλλο;

—Ὅχι, ἦρθα μόνο νὰ δῶ τὸ στίπτι ποὺ ἔμεινε. Γιατί, ἔρεστε, ὁ Χρηστάκης κι' ἐγὼ συδεόμασταν πολὺ. Πολύ, χά, χά, χά! Ἦταν ὁ καλύτερος ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐρσοτές μου. Ὁ καλύτερος...

Τὸ φέρσιμο καὶ τὰ λόγια αὐτῆς τῆς γυναίκας μὲ πείραζαν πολὺ. «Θάνατι μεθυσμένη» σκέφτηκα κι' ἐτοιμάστηκα νὰ κλείσω τὴν πόρτα.

Ἐκείνη ὅμως μὲ κράτησε κι' ἔφραξε τὴν εἴσοδο μὲ τὸ σῶμα της.

—Μὴ φοβάσαι, εἶπε. Δὲν πειράζω τοὺς ἀνθρώπους ἐγώ. Μ' ἀρέσουν οἱ ἄνδρες ἢ συντροφιά τους... Ἦρθα νὰ δῶ τὸ στίπτάκι ποὺ ἔμεινε ὁ Χρηστάκης. Τώρα ὅμως ποὺ σὲ εἶδα, ἄλλαξα γνώμη. Θέλω νὰ περάσω τὴν βραδυὰ μαζί σου. Ξέρεις, μ' ἀρέσεις πολὺ. Χά, χά, χά! Πόσο μ' ἀρέσει ἡ δειλία σου. Μ' ἀρέσουν πολὺ οἱ ἄνδρες ποὺ εἶναι δειλοί. Ἐλα, πάμε.

Λέγοντας αὐτὰ, δοκίμασε νὰ μὲ πάρει ἀπὸ τὸ χέρι. Ἐγὼ ὅμως τὴν ἄρπασα ἀπὸ τὰ μπράτσια, κι' ἀφοῦ τὴν ἐτράνταξα, γιὰ νὰ συνελθῆ λιγάκι, τὴν ἔσπρωξα στὴν ἐξοδο, καὶ παρ' ὅλη τὴν ἀντίσταση της, τὴν ἔβγαλα ἔξω στὸ δρόμο καὶ κλείδωσα τὴν πόρτα.

Ἐκείνη ἐξοκολούθησε νὰ φωνάζει, νὰ κτυπᾷ τὶς γροθιές της πάνω στὴν πόρτα καὶ νὰ μὲ καλεῖ μὲ χυδαῖες λέξεις.

Σὰν εἶδε πὼς δὲν τῆς ἀνοιγα, ἔπαυσε νὰ κτυπᾷ καὶ σὲ λίγο τὴν ἄκουσα ποὺ ἀποκαρκνύονταν μουρμουρίζοντας ἀκατάληπτες φράσεις.

Ἦμουνα κατασυχυρισμένος μὲ ὅ,τι εἶχε συμβῆ. Κάθησα πάνω στὸ κρεβάτι κι' ἄρχισα νὰ κάνω διάφορες ὑποθέσεις, ποὺ δὲ μ' ἔδωζαν σὲ κανένα συμπέρασμα. «Μιὰ γυναίκα τοῦ δρόμου, πάνω στὸ μεθύσι της». Ἀλλὰ πάλι τί σχέση εἶχε ὁ Χρηστάκης μὲ τὰ λόγια της;

Καθὼς δὲν εὔρισκα καμμιά λύση γιὰ τὸ ἐπίσῳδιο, καὶ καθὼς ἤμουνα κουρασμένος ἀπὸ τὴ μελέτη κι' ἀπὸ τὴν ταρᾶχη, ἀποφάσισα ν' ἀφήσω γιὰ τὴν ἐπόμενη μέρα τὴ λύση, ὅταν οἱ σκέψεις μου θὰ ἦταν πιὸ ἤρεμες. Κι' ἀφοῦ ἀφογκράστηκα ἀκόμα μιὰ φορὰ τὰ δῆματα τῆς ἀγνωστῆς ἐκείνης γυναίκας, ποὺ ἔσβηναν στὸ δρόμο, πήγα στὸ κρεβάτι μου καὶ ξάπλωσα.

Τὸ πρῶνι γυρῶντας κάποιον βιβλίο, ἄγγισα τὸν τόμο ποὺ ὁ Χρηστάκης μοῦ εἶχε

έμπιστευθή πριν πεθάνει. Σάν κάτι να οδηγούσε τη σκέψη μου, πίστεψα πώς στον τόμο θα εύρισκα τη λύση του έπουςοδίου.

"Εσπασα γρήγορα τις σφραγίδες και γεμάτος περιέργεια άρχισα να διαβάζω. Ήταν τó ήμερολόγιο τής ζωής του φίλου μου. Τó είχε άρχισμένο από τόν καιρό που ήταν μαθητής στο γυμνάσιο.

Αφού διάβασα όλες σελίδες από την άρχή, τó μετροφύλλησα ύστερα κι' έφτασα στις τελευταίες σχεδόν σελίδες του. Έκει έγραφε για κάποια έρωτική υπόθεση, για κάποιαν "Αννα. Άρχισα να διαβάζω με ένδιαφέρον. Την "Αννα την είχε γνωρίσει ó Χρηστάκης στο "Ωδειο. Από την πρώτη στιγμή αγαπήθηκαν πολύ. Τα άπογεύματα, μετά τα μαθήματα της, συναντιόνταν σ' ένα ζαχαροπλαστείο, κι' απ' εκεί, σά νύχτωνε, πήγαιναν περίπατο, έξω απ' την πόλη. Μετά τόν περίπατο τή συνώδευε πάντα στο σπίτι της.

"Η ζωή τους κυλούσε ήρεμα, χωρίς κανένα έπεισόδιο και χωρίς ποτέ να ψυχρανόταν.

Μιά μέρα έγινε δική του. Από τότε νόμιζε πώς πετούσε στα ύψη. Κι' εκείνη τó ίδιο, φαινόταν πολύ ευτυχισμένη. Πέρασε λίγος καιρός, όταν ó Χρηστάκης άρχισε να άνησχει.

"Αλλά θα σάς αντίγραψω τα σημειώματα του, όπως βρίσκονται μέσα στο ήμερολόγιο του. "Απ' αυτά θα καταλάβετε την αίτια που ώδήγησε τó Χρηστάκη πιδό γρήγορα στον τάφο και θα δικαιολογήσετε τή συμπεριφορά τής χρεσινοβραδυλής γυναίκας, που δεν ήτο, άλλη από την "Αννα.

«...Νοιώθω την άγωνία μου να μεγαλώνη. Δεν ξέρω αν πρέπει να σκέφτωμαι όπως σκέφτομαι, αν πρέπει να την κρίνω μ' αυτόν τόν τρόπο. Βρίσκω όμως πώς έχει αλλάξει τόσο πολύ ή "Αννα από τόν καιρό που την γνώρισα. Τότε, όταν την φιλούσα, έτρεμε, από φόβο μήπως μάς δούν. Άκουγε έκστατική για όλα όσα τής μιλούσα, σαν μαθήτρια μπροστά στον καθηγητή.

»Σάν σκεφτώ την εποχή εκείνη και την συγκρίνω με την σημερινή, αισθάνομαι φρίκη για τή μεταβολή. Πώς άλλαξε ή "Αννα! Από την ήμερα που έγινε δική μου, δεν είναι πια ή "Αννα του "Ωδειου, με τις άγνες σκέψεις. Όταν συναντιόμαστε τώρα, με φιλά πολύ δυνατά, άγρια, σαν να μη με είχε φιλήσει ποτέ πριν. Σάν με άγκαλιάζει, νοιώθω τó κορμί της να κολλάη κυριολεκτικά πάνω στο δικό μου. Στην κίνησή της αυτή νοιώθω τή σκέψη της που κινείται πρόστυχα. Δεν ξέρω αν έχω δίκιο στις υποθέσεις μου. Σάν σκέφτομαι όμως τó πράγμα αυτό, νοιώθω την καρδιά μου να ξεσπάζεται. Μ' αγαπά λοιπόν, γιατί τής προσφέρω την ήδονή. Δεν μ' αγαπά, όπως βάθελα να μ' αγαπά, με την ψυχή. Νόμιζα πάντα πώς ή ήδονή έπρεπε ν' ακολουθούσε την όρμη τής ψυχικής αγάπης. "Η "Αννα όμως, μόλις συναντηθούμε, σκέφτεται τώρα μόνο την ήδονή. Ναι, αυτό τó διαβάξω στα μάτια της, όταν την άγκαλιάσω. Γιατί όμως να σκέφτεται μ' αυτόν τόν τρόπο; Με θεωρεί μονάχα ως όργανον για την ίκανοποίησή της; Θα πρέπει να μη μ' αγαπά πια με την άλλη εκείνη αγάπη, που ένοιωθε για μένα πριν. Τότε όμως θα πρέπει ν' αγαπά όχι μονάχα έμένα, μα και τούς άλλους άνδρες που θα μπορούσαν να τής προσφέρουν την ήδονή που ζητούσε...

«...Φρίκη!.. Νοιώθω πώς πεθαίνω. Κάθε προσπάθειά μου να την ξαναφέρω στην αγάπη εκείνη, που να μην έχη σχέση με τή σωματική ήδονή, είναι μάταιη. Στο δρόμο, σαν περπατούμε άγκαλιασμένοι, την παρακολουθώ, την παρακολουθώ κι' υποφέρω πολύ. Γιατί παρατήρησα πώς κοιτάζει τώρα όλους τούς άνδρες με τó βλέμμα εκείνο που φανεράνει τόν πόθο.

«...Φτάνει πια. Δεν μπορώ να συνεχίσω αυτή τή ζωή. "Η διαγωγή της με προσβάλλει. Είναι ανήθικη. Θα τής δηλώσω πώς δεν μπορούμε πια να ζούμε μαζί, έπειτα από όσα κάνει. Δεν μπορώ πια να βγαίνω μαζί της. Οίγει την άξιοπρέπειά μου. Κι' εγώ που την αγαπώ τόσο πολύ. Κι' εκείνη να μη νοιώθη καμμιά ντροπή!

«...Τής μίλησα σήμερα. Τής έκανα σκηνή. Κι' αυτή, αυτή γελούσε. Μούρθε να την ματαίσω. "Αν δεν ήθελα να συνεχίσω μαζί της θαύρισκε άλλον. Αυτή ήταν ή απάντησή της. Την έβρισκα, έφτασα σε σημείο να τής πώ φράσεις που τις νόμιζα ντροπή για ένα άνδρα να τις μεταχειριστή σε μια γυναίκα. Και τότε μ' άφησε. Μούπε πώς πήγαινε να βρη άλλους νέους, που γνώριζαν να περιποιούνται καλύτερα τής γυναίκες.

«...Έμεινα μόνος. Πίστεψα πώς ή "Αννα θα μετάνιωγε, και πώς θα γύριζε πίσω να μου ζητήσει συγγνώμη. Άλοίμουν όμως! Τή συνάντησα στο δρόμο μαζί

μ' έναν άλλο. Μὲ κοίταξε μ' ἕνα βλέμμα χυδαῖο κι' εἰρωνικό. Τὸ βλέμμα τῆς αὐτὸ μὲ πλήγωσε βαθεῖα. Πρέπει νὰ τὸ πάρω ἀπόφαση. Εἶναι μιὰ γυναῖκα τοῦ δρόμου. Πρέπει νὰ τὴν ξεχάσω. Ἄλλὰ πῶς; Νοιώθω πῶς τὴν ἀγαπῶ ἀκόμα. Ὁ χωρισμὸς αὐτὸς θὰ μοῦ στοιχίσῃ πολὺ. Πιο πολὺ, γιατί νοιώθω πῶς δὲν θὰ μείνῃ ποτὲ μὲ ἕνα μόνο ἄνδρα.

»... Νοιώθω τὴ ζωὴ νὰ μ' ἐγκοταλείπῃ. Δὲ μπορῶ πιά νὰ ζῶ. Νομίζω πῶς ἡ διαγωγὴ τῆς βαρύνει τὴ συνείδησή μου. Ἔχω τὴν ἐντύπωση, πῶς φταίω ἐγὼ γιὰ τὴν κατάντια τῆς. Ἀκόμα ὅμως δὲν κατακύλησε, ὀλότελα. Νὰ τὴ συμβουλέψω, φοβάμαι μήπως μὲ προσβάλλῃ, γιοτὶ δὲν θὰ ἔχω τὴ δύναμη νὰ τὴν κτυπήσω. Ἄλλὰ δὲ φταίω ἐγώ. Τὴν ἀγαποῦσα πάντα, τὴν ἀγαπῶ ἀκόμα, κι' ἂν ἔμενε μαζί μου, θὰ ζούσαμε εὐτυχισμένοι...».

Τὸ ἡμερολόγιο εἶχε μείνει ἀτέλειωτο. Ἡ ἀγωνία τοῦ Χρηστάκη δὲν θὰ τὸν ἄφησε νὰ γράφει περισσότερα. Ἡ ὑγεία του, ποῦ ἦταν πολὺ λεπτή, εἶχε καταστραφῆ. Ἐβλεπε πῶς ἦταν μιὰ κοινὴ κόρη τῆς ἀμαρτίας καὶ πῶς τίποτα δὲ μποροῦσε νὰ τὴ σώσει ἀπὸ τὴν ἄβυσσο. Κι' ὁ λεπτὸς ὄργανισμὸς του, ποῦ ἦταν προσβλημένος ἀπὸ τὴ φυματίωση, δὲν ἄντεξε.

Ὁ θάνατος ἤρθε πιὸ γρήγορα ἀπ' ὅ,τι περίμενε.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΣΙΟΣ

ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΘΑΛΑΣΣΑ

Μὲ τὴ γυναῖκα, θάλασσα, ἀληθινά, πῶς μοιάζεις!
Τόσο στὴν τρικυμία σου, ὅσο καὶ στὴ γαλήνη,
τὸ ψέμμα μέσα σου σφαιλῆς, τὴν ὡμορφιά μοιράζεις,
φαρμάκι ἔχεις καὶ χαρές, καὶ σὺ, ὅπως καὶ κείνη.

Χιλιάδες εἶν' οἱ ναυαγοί, τόσα τὰ θύματά σας,
κι' ὅμως αἰώνια κυνηγοῦν τὴν κάθε μιὰ ἀπὸ σὰς.
Πρόσκαρη εἶναι ἡ λύπη σας καὶ πρόσκαιρ' ἡ χαρὰ σας,
κι' ἀπρόσιτοι εἶν' οἱ κόσμοι σας, ὅσο κι' ἂν τοὺς ζητᾶς.

Κι' ὅμως, γυναῖκα, ἐφήμερ' εἶν' ἐσένα ἡ ὡμορφιά σου.
Ἡ νιότη σου, γιὰ ἕνα πρωί, λές, ἔχει μόνον ἀνθήσει
κι' ὁ θάνατος σὲ καρτερᾷ ἐνῶ ἐκείνη, ἄλλοιὰ σου,
ὁ θάνατος τὴ χαιρετᾷ χωρὶς νὰ τὴν ἀγγίσει.

ΑΝΤΩΝΑΚΗΣ ΕΥΓΕΝΙΟΥ

NOCTURNUM

Γλυκεῖα σὰν τὴν παράνομη ἡδονή,
ώραία σὰν κρίνο, σὰ μπουμπουκὶ ἀγνή,
ριγᾷει πάνω στὸ ξέστρωτο κρεβάτι
καὶ σπαρταρᾷ ἡ ἀγάπη μου γυμνή.

Ἡ νύχτα εἶναι βαθεῖα καὶ σκοτεινὴ
καὶ κρύβει κάθε τι ποῦ θὰ γενῆ
ἢ καμαρούλα ἀρώματα γιομάτη
ξυπνάει γλυκὰ τῆς σάρκας τὴ φωνή.

Τρελλὸς ἐγὼ κι' ἐκείνη ντροπαλή
μαζί τὴν ἡδονὴ ρουφᾶμε πλέρια
στὴν ἀγκαλιά, στὰ χᾶδια, στὸ φιλί...

Μονάχοι οἱ δυὸ μας' μόνον λίγ' ἀστέρια
κρυφοκοιτοῦν στῆς νύχτας τῆ σιγῆ
ὅμως κι' αὐτὰ θὰ σθῆσουν τὴν αὐγή...

ΤΙΤΟΣ ΜΠΑΤΗΣ

ΟΙ ΒΕΝΕΤΖΙΑΝΟΙ

ΎΜΝΟΣ ΤΗΣ ΦΟΝΤΑΝΑΣ ΑΜΟΡΟΖΑ ΤΟΥ ΑΡΙΟΣΤΟ *

"Αν ρίξουμε μιὰ ματιὰ στὴν ἱστορία τῆς Κύπρου, θὰ δοῦμε, ὅτι πρὶν ἀπὸ τετρακοσίων χρόνια τὸ νησί μας κυβερνοῦταν ἀπ' τὴ Γαληνοτάτη Δημοκρατία τῆς Ἀδριατικῆς. Οἱ Βενετσιάνοι, ἦλθον ἐδῶ, ἀφοῦ προηγουμένως ἀνάγκασαν τὴν χήρα Ἰσαβέλλα Λουζινιάννα βασίλισσα Κατερίνα Κορνάρου, πούταν Βενετσιάνικης καταγωγῆς, νὰ παραιτηθῆ χάριν τοῦ Δόγη, τοῦ μεγάλου Κυβερνήτη τῆς Κραταιᾶς Δημοκρατίας.

"Ἐνα μέρος τῆς Βενετσιάνικης ἀριστοκρατίας ἀκολούθησε τοὺς κοινοῦργίους αὐτοὺς ἀρχαῖοι ἀρχόντες στὴν Κύπρο, γεμίζοντας μὲ θρύλους τὰ ξωτικά καστέλλα καὶ τοὺς γραφικοὺς ἄρτους τῆς πύργου. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἄρχοντες γύρισαν κατόπι στὴ μακρυνὴ τοῦ ἄρτου πατρίδα. Ἐκεῖ, μιλοῦσαν ρωμαντικὰ γιὰ τὶς πανώριες ὀμορφίες τοῦ τόπου μας, ὡς καὶ γιὰ τὴν κάποιαν δρυσοῦλα τῆς ἀγάπης, ποὺ θρίσκεται στὴν Πάφο, σιμὰ στὴ θάλασσα ὀμορφιοῦ τοῦ παλιῦ καιροῦ γεννήθηκε ἀνάμεσα ἀπ' τοὺς ἀφροῦς τῆς ἡθεᾶ τοῦ ἔρωτα καὶ τῆς ὀμορφιάς.

Κάθε ἕνας ἀπ' τὸν ἔξω κόσμον, ἀκούοντας γιὰ τὴν παράξενη αὐτὴ πηγὴ, ἔμενε θαυμάσιος. Μιὰ ντόπια παράδοση λέγει, πὼς ὅποιος πιῇ μὲ κοπέλλα ἀπ' τὸ νερὸ τῆς πηγῆς, ἔρωτεύεται μαζί της.

"Ὁ ὀλόγλυκος αὐτὸς θρύλος γιὰ τὴ δρυσοῦλα τῆς ἀγάπης δὲν ἄργησε νὰ φτάσει ἰσοκρίτως ἀπὸ τὸν Ἄριόστον τοῦ μεγάλου Ἰταλοῦ ποιητῆ τῆς Ἀναγέννησης. Ὁ Ἄριόστος, μὲ λόγια φλογερὰ γεμᾶτα ποίηση καὶ ρωμαντισμό, ἔκανε τὴ θρυλικὴ πηγὴ τοῦ ἔρωτα ἀθάνατη στὸ περίφημον ἐπικὸ του ποίημα «Ὁ Βίαιος Ὀρλάνδος»:

«Ὡς μίλια ἑπτὰ ἀπ' τὸν γιᾶλον
ὡς τὰ χαριτωμένα
θουάλια, σκεπασμένα
τὰ μέρη μὲ μυρτιές,
μὲ δάφνες, κέδρους, βεραντζές
καὶ χίλια τόσα ἄλλα
δέντρα μικρὰ μεγάλᾳ
γεμᾶτα εὐωδιές.
Θάμνοι καὶ κρόκοι καὶ κισσοί,
τριαντάφυλλα καὶ κρίνοι,
καὶ μύρια ἀναδίει
ἀρώματα ἡ γῆ.
Τὸ ἀεράκι τ' ἀπαλὸ
ἀπ' τὴ στεριά τὰ παίρνει,
στὴ θάλασσα τὰ φέρνει,
μοσχοβολᾷ κι' αὐτὴ.
Ἀπὸ κρυστάλλινη πηγῆ
ποτάμι ἀναβλύζει
τὴ ζώνην ὅλη σχίζει,
διάπλατα τὴν περνᾷ.
Οἱ τόποι αὐτοὶ οἱ πρόσχαροι
θελγητρομεστωμένοι
τὴν Ἀφρογεννημένη
τὴν Ὄρια ἔχουν Κυρά.
Στὸν κόσμον ἄλλου δὲν θρίσκονται
γυναῖκες καὶ παρθένες
τόσο χαριτωμένες,
τόσον ἔλκυστικές.
Σὲ νιές γρηῃς διν' ἡ Θεᾶ
σὲ ὅλη τὴ ζωὴ τους,
ὡς τὴν στερνὴ πνοὴ τους,
φωτιές ἐρωτικές».

Οἱ στίχοι εἶναι μετάφραση τοῦ ἀεινήστου καθηγητῆ Νίκου Ἀντωνιάδη. Λιγάκι ἐξωγλωσσικὴ φαίνεται σὲ μερικὰ σημεῖα ἡ περιγραφή τοῦ Ἄριόστο. Ὁ δεινὸς ποιητῆς

(*) Μεταδόθηκε ἀπὸ τὸ ραδιοφωνικὸ σταθμὸ τοῦ Λονδίνου στὶς 2 Φεβρουαρίου 1951.

του «'Ορλάντο Φουριόζο» με τὰ μάτια τῆς φαντασίας του ἔβλεπε ἑκατοντάδες μίλια μακρὰ τὴν ζωτικὴν θρυσούλα, ἀνάμεσα στὰ θράξια καὶ τὰ ποικιλόχρωμα λουλούδια τοῦ γραφικοῦ 'Ακάμα. Καὶ με χρώματα ζωηρά, ἀξεθώριαστα στοῦ χρόνου τὸ διάβα, τὴν ζωγράφισε με ἀπλοχερία στῆς αἰωνιότητος τὸ ἄφθαστο πανί.

Ἡ θρυσούλα ποὺ στὴν Κύπρου εἶναι γνωστὴ ὡς Φοντάνα 'Αμορόζα, εὐρίσκεται στὰ βορειοανατολικά ἀκρογιάλια τῆς 'Ακαμαντίδος, κοντὰ στὸ ἐρειπωμένο χωριὸ τ' 'Αη Πιφάνη, στὴν περιοχὴ τῆς Πόλης τῆς Χρυσοχοῦς, σὲ λίγη ἀπόσταση ἀπ' τὴ θάλασσα. Ἐκεῖ τὴν ξέρουν πιὸ κολὰ ὡς «λουτρά τῆς 'Αφροδίτης», γιατί, ὅπως λέγει ἡ παράδοση, ἐδῶ λουζόταν ἡ 'Αφρογεννημένη θεά.

'Απ' τοὺς παλῆους περιηγητὲς ποὺ ἀναφέρουν τὴν «Φοντάνα» εἶναι ὁ Druntonid, ποῦταν Πρόξενος τῆς 'Αγγλίας στὸ Χαλέπι. Στὸ βιβλίον του «Τοξίδια», ποὺ ἐκδόθηκε στὸ Λονδίνο τὸ 1754, γράφει ὅτι ἐπισκέφτηκε τὴν ξακουστὴ «Πηγὴ τοῦ 'Ερωτα» «ἀλλὰ δὲν γεύτηκε τὸ νερὸ τῆς, γιατί τὸ ἀποτέλεσμα θάτανε γιὰ ἕνα γέροντ' ἀπ' αὐτὸν νὰ κάνει τὸ πνεῦμα πρόθυμο, ἐνῶ ἡ σὰρκα του θάμενε ἀσθενὴς». Ἐπίσης κ' ὁ Δρ. Hogarth στὸ βιβλίον του «Denia Cyprica», ποὺ ἐκδόθηκε στὸ Λονδίνο τὸ 1889, δίνει μιὰ ὠραία περιγραφή τῆς θρυσούλας.

Ὁ μαγευτικὸς θρύλος τῆς «Πηγῆς τοῦ 'Ερωτα» εἶναι ἴσως ἀπομεινάρι μιᾶς παλῆς, ἀξέχαστης ἐποχῆς, τῆς ἐποχῆς ποὺ ὀλόκληρο τὸ νησι λάτρευε τὴν 'Αφρογεννημένη θεά. Οἱ Βενετσιάνοι στὸ διάβα τους ἀπὸ τὴν Κύπρου πρόσθεσαν στὸ θρύλον τὸ ρωμαντισμὸ τὸν ἀφάνταστο καὶ τὴν ὑπέροχη ποίησιν, ποὺ μ' αὐτὰ πλημμυρίζουν τὰ γελαστὰ ἀκρογιάλια τῆς 'Ακαμαντίδος τ' ἀνοιξιὰτικὰ δειλινα. 'Απάνω ἀπ' τὰ ἤρεμα νερὰ τῆς Πάφου θὰ ἀπλώνεται αἰώνια ἡ σκιά τῆς θεᾶς τοῦ 'Ερωτα, ἐνῶ μέσα στὰ χαλάσματα τῶν πύργων ποὺ οἱ Βενετσιάνοι ἀφήκαν στὸ πέρασμά τους, θὰ πλανάται παντοτεινὰ τὸ φάσμα τῆς ἄμοιρης Δεισδαιμόνας.

Κ. ΚΑΚΟΥΛΑΣ

ΙΔΑΡΟΤΡΑΓΩΔΙΑ

Μὲ τὸ τιμόνι πάντ' ἀσάλευτο
Στὴν ἴδια κατεύθυνση πεισματικά,
Μέσ' ἀπὸ πέλαγα καὶ θάλασσες ὀδύων,
'Οδεύουμε νὰ θροῦμε τὴ χαρὰ.

Στῆς 'Ιριδας τὰ χρώματα λουσομένη
Μιᾶς πολιτείας ἢ εἰκόνα μας τραθᾶ
Σ' ὀρίζοντες χαμένους, σάλλα μέρη,
'Ἐκεῖ ποὺ ὁ οὐρανὸς τῆ γῆ φιλά.

'Ανίδεο τ' ἀνθρώπινο κοπάδι
Γ' ὀλέθριο ὀλίσθημα γλιστρᾶ,
Σὲ γοργοτάξιδα καρὰθια ἄλλοι,
'Ἄλλοι σὲ μιὰ σχεδία με κουπιά.

Κι' ἀμέτρητα σαπίζουνε κορμιὰ
Σ' αὐτὴ τὴν ἀδυσώπητη πορεία,
Ποὺ πᾶνε γιὰ νὰ θροῦνε τὴ χαρὰ
Στῆς θάλασσας ριγμένα τὴν ἀλμύρα.

Κι' ἀπάνωθε τὰ Χρόνια ποὺ περνοῦν,
'Ὡσάν νεκροῦ πᾶνε νὰ μοιάσουν συνοδεία,
Μονάχα ποὺ στὴ ράχη μας γελοῦν
Γιὰ τῆς κατάντιας μας τὴν τόση τραγωδία.

Ν. Κ. ΚΑΝΙΚΛΙΔΗΣ

Κ Ω Σ Τ Η Σ Π Α Λ Α Μ Α Σ *

Ίδιαίτερα ἡ ἐπαφή τοῦ Παλαμᾶ μετὰ τὰ ἔργα τοῦ Σαίξπηρ εἶχε τεράστια ἐπίδραση ἐπὶ τὸ σχηματισμὸ τῆς πολυσύνθετης προσωπικότητος τοῦ Ποιητῆ μας. Ὁ Παλαμᾶς εἶδεν ἀπειρο θαυμασὸ γιὰ τὸ δραματικὸ, λυρικὸ καὶ ἀνθρωπιστικὸ μεγαλεῖο τοῦ Ἄγγλου πνευματικοῦ Ἡρακλῆ.

Ἡ Παλαμᾶς ἀκολούθησε τὸ ρητό του: «Τὸ καλὸ πρέπει νὰ τὸ παίρνομε, ὅπου τὸ βρίσκομε», ποῦ συγγενεῖ μετὰ τῆ διακήρυξη τοῦ Σολωμοῦ: «Πρέπει νὰ θεωροῦμε Ἐθνικὸ, ὅ,τι εἶναι ἀληθινόν».

Ἐργα τοῦ Παλαμᾶ μεταφράσθηκαν εἰς Γαλλικά: ὁ «Θάνατος τοῦ Παληραίου» ἀπὸ τὸν D' Argos, «Ἐκλογή» ἀπὸ τὸν Εὐγ. Κλεμᾶν, ὁ «Τάφος» ἀπὸ τὸν Πιέρ Μπωντρέ, ὁ «12 λογος» ἀπὸ τὸν Εὐγ. Κλεμᾶν μετὰ πρόλογο τοῦ Μπιντού, Ἡ «Φλογερα τοῦ Βασιλιᾶ» ἀπὸ τὸν Εὐγ. Κλεμᾶν, «Ἐλευκτὲς σελίδες» ἀπὸ τὸν Α. Σιεντέλ. Στὰ Ἄγγλικά μεταφράσθηκαν ἡ «Ἀσάλευτη Ζωή», οἱ «Ἐκατὸ φωνές», Ἡ Τρισεύρη» ἀπὸ τὸν Φουτρίδη, «Ποιήματα τοῦ Παλαμᾶ» ἀπὸ τοὺς κ.κ. Φουτρίδη καὶ Κατσόμπαλη, ὁ «Τάφος» ἀπὸ τὸν κ. Μιχάλασο καὶ ἄλλα ἀπὸ τὸν κ. Στεφανίδη. Στὰ Ἰταλικά μετέφρασε 130 ποιήματα ὁ Vincenzo Biagi, π. καθηγητῆς τῆς Ἰταλικῆς Λογοτεχνίας ἐστὴν Ἀθήνα. Στὰ Γερμανικά μεταφράσθηκε τὸ δράμα «Τρισεύρη» καὶ εἰς Ἰσπανικά τὸ ποίημα «Ἰσπανία».

Μὰ τὸ ἔργο τοῦ Ποιητῆ μας δὲν εἶναι γνωστὸ, ὅσο πρέπει, οὔτε ἐξωτερικῶς οὔτε ἐξ εσωτερικῶ καὶ θαυιά πέφτει ἡ εὐθύνη εἰς τὰ Πνευματικὰ Ἰδρύματα καὶ ἰδιαίτερα εἰς τὰ Σχολεῖα μας. Στὰ διάφορα Κράτη, ὅπου ὑπάρχουν ἔδρες Νεοελλ. Λογοτεχνίας, οἱ σπουδαστὲς ἀρκετὰ μαθαίνουν.

Στὴν Οὐγγαρία περιφίρμος ἦταν ὁ κ. Ἄντρος Χόρβαθ, ποῦ τύποσε μελέτη γιὰ τὸν Παλαμᾶ, ὅπως καὶ γιὰ τὸν Σολωμό. Στὴν Τουρκία δίδασκε ὁ κ. Παλάζογλου. Στὴ Γαλλία, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὁ κ. Ἄντρος Μισαμπέλ καὶ ἐστὴν Ἰταλία ὁ γνὸς Μπιάζι καὶ ὁ κ. Κορροῦνης. Στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν διδάσκει ὁ κ. Ζώρας καὶ ἐπὶ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης διδάσκει ὁ κ. Α. Πολίτης.

Οἱ Ραδιοσταθμοὶ Ἀθηνῶν, Ρώμης, Παρισίου καὶ Λονδίνου ἀσχολήθηκαν μετὰ τὸν Παλαμᾶ καὶ τὸ ἔργο του πολλὰ φορὰς.

Κι' ἔρχεται τώρα τὸ ἐρώτημα: Σὲ ποῖα Σχολή, ἐν ποῖα τεχντροποιία ἀνήκει ὁ Παλαμᾶς, ποῦ τόσο σεμνὰ τώρα τιμοῦμε τῆ μνήμη του;

Καὶ νὰ ἡ ἀπάντησις, βγαλμένη ἀπὸ τὸ διῦλιστήριο τῆς ἐπίσημης κριτικῆς: «Ἡ ποίησις τοῦ Παλαμᾶ εἶναι: Προϋπερβατική, Παρνασσική, Συμβολική, Ρομαντική, Νεοκλασικὴ, Βυζαντινὴ, Ἑλληνικὴ καὶ βάρβαρη, ἐλεγειακὴ καὶ Ἰμμογραφικὴ, διανοητικὴ καὶ συναίσθηματικὴ, πατριωτικὴ καὶ κοσμοπολιτικὴ, μὴ ἀλληθια τὸ ὑποκειμενικὸν καὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ καὶ συχνὰ σκοτεινὴ», γράφει ὁ Ἄ. Καμπάνης.

Ἀντιζυζοντάς τώρα ὀλόκληρον τὸ ἔργο τὸ Παλαμικὸ ξεχωρίζομε τὴν «κατευθυντήρια ἰδεολογικὴ πορεία τοῦ ἔργου του» καὶ βλέπομε τοὺς ποικιλόμορφους καλλιτεχνικοὺς σταθμοὺς, ἀπ' τοὺς ὁποῖους ἔφρασε, γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ἀνύψωμα τῆς Νεοελληνικῆς Ποίησις ἐν Ἐυρωπαϊκῷ ἐπίπεδο.

Βλέπομε τὸν λυρισμὸν του, ποῦ ἀπλώνεται ἀπὸ τὸ ἀπλὸ αἶσθημα, μέχρι τὴν Προφητικὴν ἐποπτεῖαν τῆς Ἱστορίας. Διακρίνομε τὴν Ἑλληνικὴν φύσιν, τὴν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν καὶ τὸ Ἐυρωπαϊκὸν πνεῦμα νὰ τὸν φωτίζουν σάν ἱερὰς βέλος. Στὸ ἔργο τοῦ Παλαμᾶ βρίσκομε: τὸ ταίριασμα ἀνάμεσα ἐπὶ τὴν Ἐυρωπαϊκὴν Ποίησιν καὶ ἐπὶ τὸν Ἀθηναϊκὸν τραγῶδι. Βλέπομε τὸν Παλαμᾶ νὰ ὀδηγεῖ τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα πρὸς τὸν Δυτικὸν κόσμον καὶ νὰ ζωντανεῖ μετὰ τὸν λυρισμὸν του τὴς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀξίες τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ Παλαμᾶς συντάρασε τὴν λυρικὴν ποίησιν μετὰ τὴν Ἑλληνικὴν πραγματικότητα, «ποῦ σάν ρεῦμα αἰσθητικὸ ἀναβούζει ἀπὸ τὴ ζωγραφικὴ ἐνατένισιν καὶ τὴν λυρικὴν αἶσθησιν τῆς καθαρῆς φύσης, περνᾷ ἀπὸ τὴ ζωὴν τοῦ Λαοῦ ἐπὶ τὸ ὑπαθρον καὶ ἀποπνευματώνεται μέσα ἐπὶ τὴν ἰδέαν τῆς φύλης».

Τὰ πῶ γνωστά ὀνόματα τῆς Παγκόσμιας Λογοτεχνίας τοῦ ἔπλεξαν τὸ ἐγκώμιον, λέγοντας, πὼς ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς πῶ μεγάλους ποιητὰς τῆς ἐποχῆς του, ὅσο καὶ ἂν ὁ Ψυχάρης ἔγραφε ἐν μὴ κριτικῆ του, πὼς «ὁ Παλαμᾶς ἦταν καλὸς, μὰ μόνον γιὰ τὰ Μπαλάνια...».

Ἀπὸ τοὺς ξένους ἀναφέρω: τὸν Φιλῆας Λεμπέσκ, τὸν Ρομᾶν Ρολλάν, τὸν Μπο-

(*) Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενον καὶ τέλος.

ασού, τόν Σουηδό Βορζε Κνoss, τόν Ραμπιτρανάθ Ταγκόρ, τόν Γερμανό καθηγητή Σουμάρεο, καί τούς παρακάτω, πού ἔγραψαν πολόλογος ἢ ἄρθρα: τόν Diehl, τόν Therive, τόν Roussel, τόν Βίδου, τόν Daudel, τόν Ἰσπανό φιλόσοφο Οὐναμούνο, τόν Σουηδό Α. Bolander καί τόν Roger Millieux, πού ἔγραψαν ἄρθρο μέ τόν τίτλο «Ὁ Παλαμάς κί' οἱ Εὐρωπαϊκῆς ἀξίες», πού μεταφρασμένο ἀπό τόν Γ. Πράτοια δημοσιεύθηκε στό τεύχος τῶ ἀριθμοῦ ἐνόν Παλαμά τῆς Ν. Ἑστίας.

Ἀπό τούς Ἑλληνας ἀναφέρω μέ σεβασμό τόν σοφὸν καθηγητὴ μου καί τώρα δουλευτὴν κ. Νίκο Βέη, πού ἐξάμμηνα ὀλόκληρα μᾶς ἀνάλετο τὸ ἔργο τοῦ Ποιητῆ κί' ἔγραψε τὰ «Παλαμικά» στή Ν. Ἑστία, κί' ἄρθρα στίς ἐφημερίδες γιά τούς Παλαμάδες. Τούς κ. Συκουτοῦ, Κουτιδίη, Μητσάκη, Κ. Χατζόπουλο, Ἀποστολάκη, Ποιῶτη τὸν Ροδά καί τόν Γαβριηλίδη. Ἀναφέρω τόν μ. Γρ. Ξενοπούλο, πού ἔγραψε στή «Ν. Ἑστία» τὸ ἄρθρο «Ὁ Παλαμάς ἀπὸ κοντά», τούς κ.κ. Φ. Μιχαλόπουλο, Δημαρά, Γ. Κατοῦμπαλη, Π. Χάρη, τόν Α. Πολίτη, τόν Μ. Κριαρά, τὴν κ. Ἄλκη Θούλου, τὴν κ. Νάζου, τὴν κ. Ἀντωνιάδου καί τὴν κ. Θεοδοροπούλου. Σημειῶνω ἀπὸμα τούς κ.κ. Θεοδοζά, Βενέζη, Τομαδάκη, Καραντώνη, Μ. Πετροῖδη, Λαῖνα, Παπαδήμα, Τατάκη, Ἰ. Μ. Παναγιωτόπουλο, τούς μ. Ἄγρα καί Κουντουρά καί τούς κ.κ. Λούβασι, Βαλέταν, Τ. Παπαντωνῶνη, τὸν κ. Κ. Τσάτσο, πού στό ἔργο τὸν «Παλαμάς» «ἐξαιρεῖ τὴν αἰσθητικὴν ἀξία τοῦ Π. ἔργου» καί λέει, πὼς ὁ Ποιητῆς μας, ὁ πρωταγωνιστὴς τοῦ πνευματικοῦ Νεοελληνικοῦ βίου, «μετουσιώνει τὸ πάθος του σὲ αἰσθητικὸν λόγο, κάνει τὸ πάθος του ρυθμὸν», τὸν κ. Κομμουνδοῦρο, τὸν κ. Α. Κουζούλα, τὸν κ. Σπύρο Μελά, πού κατατάσσει τὸν Παλαμά στίς ἡρωϊκῆς μορφῆς τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τὸν κ. Κ. Παράσο, τὸν Κύπριο Αἰμ. Χουμοῦζιο, τὸν Σῆδη, τὸν Αὐγέη καί τέλος ἀναφέρω τὸν μ. Ἑλ. Βενιζέλο, τὸν κ. Σιζελιανὸ καί τὸν κ. Σάιπη.

Ἡ ἐπίδραση τοῦ Παλαμά στοὺς σύγχρονους του καί κατοπινούς στάθηκε μεγάλη. Ὁ Ποιητῆς μας καθοδήγησε πατρικὰ τούς νέους, πού ζήτησαν ἀπ' αὐτὸν τὰ φῶτα. Δὲν ἔγινε ποτὲ αὐστηρὸς ἐπικριτὴς. Τίς ἀξίες τίς ἀναγνώριζε. Δὲν ἦταν ἐγωϊστὴς. Ἦθελε πάντα νὰ δίνει φτερά κί' ἀέρα στοὺς νέους.

Ἀπὸ τὸ Παλαμικὸν ἔργο ἐμπνεύστησαν οἱ καλύτεροὶ Μουσουργοὶ μας κί' ἔδωκαν ὑπέροχες συνθέσεις, ὅπως ὁ Σπ. Σαμάρας μᾶς ἔδωκε τὸν «Ὀλυμπιακὸν Ὑμνον» κί' ὁ Λαυράγκας τὸν «Ὑμνον τῆς Εἰρήνης». Ὁ κ. Λαμπιτῆτ εἶναι κείνος, πού «στάθηκε πολὺ κοντὰ στήν Παλαμικὴ Ἰδέαν». Ὁ Πετροῖδης ἐμελοποίησε κομμάτια ἀπὸ τὸν «Γάφο», τὴν «Πολιτεία καὶ Μοναξιά» καί τὸν «12λογο» κί' ὁ Πονηρίδης τὴν «Ἀνατολή». Ὁ παγκόσμιος φήμας μασέτορας Μητροπούλου ἐτόνισε τὴν «Κασσιανή». Οἱ κ.κ. Βαλτεσιώτης, Λεβίδης, Εὐαγγελάτος, Σ. Βασιλειάδης, Ἀλμπέρτης, Φραγγόπουλος, Βούρτσης, Γεωργιάδης, Κασσιανῆς κί' οἱ Κύπριοι Σ. Μιχαηλίδης καί Κ. Κασσινοπούλου ἐμελοποίησαν διάφορα καί ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Μανώλης Καλομοίρης ἔγραψε: Τίς 2 πρῶτες στίχες ἀπὸ τούς «Γαμβους καί Ἀναμιαστους», 14 τελοῦστικα ἀπὸ τὸν «Κύκλον τῶν Ἀστειχῶν», 10 τραγοῦδια ἀπὸ τούς «δούλλαβους», 5 τραγοῦδια ἀπὸ τὴν «Πολιτεία καὶ Μοναξιά», τὸ «Ἐμπρός», τὴν «Ἐλιά», τὴ «Γαῖα Ζωή», τὸν «12λογο τοῦ Γύφτου» κ. ἄ. Ἄς ἀφήσουμε ὀσπόσο τὸν ἴδιο τὸν κ. Καλομοίρη νὰ μιλήσει. Λέει στό ἄρθρο του στή «Ν. Ἑστία» (τεύχος Παλαμά): «Νοιώθω τὸ ἔργο μου ὅλο καί πιὸ στενά ἰδεολογικὰ συναφασμένο μέ τὴν Παλαμικὴ Ἰδέαν... Ἡ «συμφωνία τῆς Λεβεντιᾶς» εἶναι Παλαμικὴ καί ἡ «Ρωμαικὴ σουίτα». Καί ἡ «Συμφωνία τῶν ἀνδρεων καί καλῶν ἀνθρώπων», κί' ὁ «Πρωτομάστορας» Παλαμικός μέ τὰ γύφτικα μοτίβα του. Παλαμικὸ εἶναι καί τὸ τελευταῖο μου «Τρίπτυχον». Καί τελειῶνω ὁ κ. Καλομοίρης: «Τὸ ἔργο τοῦ Παλαμά εἶναι γιά μᾶς τούς Μουσικούς τὸ θεῖο βιολί, τοῦ γέρου τ' ἀσχητεντῆ ἢ κληρονομία, πού καλοῦμαστε μιά μέρα νὰ τὸ παίξουμε καί νὰ ταιριάσουμε καινούργιους σκοποὺς κί' ἀπὸ τούς γῶφο μας τούς ἦχος κί' ἀπ' τὰ τραγοῦδια τῆς φυλῆς νὰ πλέξουμε ἀπάνω στό βιολί μας τὴ μουσικὴ μας».

Μὰ καί γιά τὸ βραβεῖο Νόμπελ ἦταν ὑποψήφιος ὁ Παλαμάς, ἀφοῦ κί' ὁ Πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς γιά τὴ χορήγηση τοῦ βραβείου, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Οὐψάλας, εἶχε κηρυχθεῖ ὑπὲρ τοῦ Παλαμά στή Γενεῖη, κί' ὁ Ρωμαῖν Ρολλάν ἔκαμε ὀλόκληρη ἐκστρατεία ὑπὲρ τοῦ Ποιητῆ μας. Ὅσπόσο τὸ βραβεῖο τὸ πήρε ἕνας Ἀμερικανός, συγγραφέας ἀστνονομικῶν μυθιστορημάτων.

Ἀπὸ τὸν Κωστῆ Παλαμά, τὸν πνευματικὸν παιδαγωγὸ τῆς νεώτερης Ἑλλάδος, βγήκε ἕνα διδάγμα: πὼς «ὁ Ποιητῆς κί' ὁ Καλλιτέχνης δὲν εἶναι ἄτομα, πού συνομιλοῦν μόνο μέ τὸ Θεό, ἀλλὰ εἶναι ζωντανῆς δυνάμεις, πού ἔχουν χροῖς νὰ ὑπηρετοῦν μέ τὸν

πόσο πόσο τους ένα μεγάλο αγαθό: τὸ νὰ εἶναι χρήσιμες στὴ προκοπὴ τοῦ Λαοῦ, ἀπὸ τὸν γοῦστοποῖον ἔρχονται, νάνα δυνάμιες χρήσιμες Παναθηρώπινα...».

Ὁ Ἰταλὸς μελετητὴς τοῦ Παλαμᾶ Φίλιππο Ποντάνι, παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ ἀμφιβολίαι τοῦ Παλαμᾶ, ποὺ λέει: «Ὅλα πέθαναν στὴ γῆρα, σβύστηκε ἡ φλόγα τῆς δημιουργίας καὶ τέχνης καὶ κρύωσε ἡ Ἀνθρώπινη καρδιά» καὶ πὼς «τὸ τραγοῦδι ταυτίζεται μὲ τὴν ἄνθρωπιν φλόγα, ποὺ ἀνακαινίζει καὶ ζωοῦθαι θά λάμψει τὴν ἡμέρα τῆς Ἀνάστασης καὶ στὴν ἀναγεννήση τοῦ Λαοῦ θ' ἀδερφωθοῦν τὸ ὄνειρο μὲ τὴν πραγματικότητα» συμπεραίνει ὁ Ποντάνι: «Γι' αὐτὲς τὶς πνοὲς τὶς προφητικὲς μοῦρεϊ μὲ τὸ δίκαιο τοῦ ὁ Παλαμᾶς νὰ πάρει τὴν ἀφῆρη κληρονομιά τῶν Μάγνιτων ν-ποιητῶν τῆς Ἑλλάδας, ἀπὸ τὸν Τυρταῖο ἄχρι τοῦ Ἰωνίου». Ὁ Παλαμᾶς στάθηκε: Δάσκαλος καὶ Σοφιστὴς καὶ Ἰερέας. Ἐχεῖ ἐκφράσει τὶς ψηλότερες φωνὲς κάθε συνείδησης σὲ τραγοῦδι προσωπικά, μὰ καὶ καθολικά καὶ ἀθάνατα.

Τέτοιος στάθηκε ὁ Παλαμᾶς στὰ 84 χρόνια του, ὥσπου τὶς μέρες τῆς σκληρῆς Κατοχῆς ἀγρία τὸν εἶδρε ἡ βαρυνειμωνιά καὶ ὁ Χάρος, ἀφοῦ λίγες βδομάδες προτύπωμα πῆρε τὴ Μαρία Παλαμᾶ, πῆρε ἀπὸ τὴν ἀγκαλιά τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ τὸν Ποιητῆ γιὰ τὸν ὅτι δὴ τὸν πάει σὸν τὸν Διγενὴ στὸν Ἄδη, μὰζὺ μὲ τὸν Μαλακάση, τὸν Τραυλιαντώνη, τὸν Παναγιώτη Παπαντωνίου, τὸν Γουπάρη καὶ τὸν Τσιριμώκο. Ἔπεσε σὸ δρυὸς ἀπὸ χτυπήματα κάποιων μαύρων ἔξυλοζόπων ὁ Πνευματικὸς Πρωταθλητὴς.

Στὸ θάνατο τοῦ Παλαμᾶ ἀθόρυχη ξέσπασε μὴ Πανελλήνια καὶ Παλλαϊκὴ λύπη, ἀλλὰ ἰδιαίτερα στὰ χρόνια τῆς Κατοχῆς ὁ Ποιητὴς μας μὲ τὰ τραγοῦδια του ἐμψύχωνε τὸν Ἕλληνα, ἦταν ἡ Κασταλία πηγὴ, ἀπ' ὅπου ἀναβούζε τὸ ἀθάνατο νερὸ καὶ πίπτονόντας τὸ τὰ Ἑλληνόπουλα ἐνοιώσαν νὰ ξυπνᾶνε μέσα τους ἡ ἀκατάλυτη ψυχὴ τῶν Παλαμᾶ.

Ἡ κηδεὶα τοῦ Κ. Παλαμᾶ πῆρε μορφή Ἑθνικῆς ἐκδήλωσης στὴν Ἀθήνα.

Περιγράφοντας ὁ Πέτρος Χάρος τὸ «ξόδι» τοῦ Ποιητῆ στὰ μαῦρα ἐκείνα χρόνια τῆς Κατοχῆς λέει ἀνάμεσα στ' ἄλλα: «Ἡ νεκρὸσιμη ἀκολοθία εἶχε τελειώσει. Κι' αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἐκκλησία ἔφταναν ἡψηλοὶ τόνοι. Εἶχε μιλῆσει ὁ Ἀρχιεπίσκοπος καὶ τώρα ἀπεμύνησε ὁ Σικελιανός. Ἀκολούθησε ὁ Σκύπης. Λίγη ἀναμονή, μικρὴ σιωπὴ. Κι' ἔπειτα ὁ Ποιητὴς στὸ φέρετρό του καὶ στὰ χέρια συναδέλφων του. Ὅλα τὰ καπέλα στὰ χεῖρα... Ἡ ἀγάπη στὸν Ποιητῆ, ὁ σεβασμὸς στὸν πνευματικὸ ἀνθρώπο, ποὺ γέμισε τὴν χοπέποχὴ του, ζωοῦτερα ὅμως καθαρότερα, προκλητικώτερα, μὴ πίστη, ποὺ δὲν μποροῦσε νὰ γίνει κραυγὴ. Ἡ διάθεση γιὰ Ἑθνικὴ ἀντίσταση, ποὺ ἀποκορυφώθηκε μὰζὺ μὲ τὴν ἀποθέωση τοῦ ἀκατάλυτου πνεύματος, τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ποὺ συμβόλλει ἐκείνη τὴ στιγμή ὁ ποιητὴς». Κι' ἀναφέροντας ὁ Χάρος τὴν κηδεὶα τοῦ Σολομοῦ ἀπὸ τὸ 1857 καὶ τὴν κηδεὶα τοῦ Παράσχου στὰ 1895 συνεχίζει: «Τὸ ξόδι ἔφτασε, σὲ ὀλίγο, στὸν τάφο. Καὶ τότε ἦρθε ἡ δύσκολη, ἡ κρίσιμη στιγμή. Ὅταν ἕνας Γερμανὸς ἀντιπρόσωπος πλησίασε γὰ καταθέσει τὸ στεφάνι του καὶ ν' ἀσεβήσει στὴν ἱερότητα τῆς ὥρας, ἡ Μαρίνα Κομπούλη ἔρριξε βαρὺ προκλητικὸ λόγος καὶ ὁ Κασιμάλης ἀποκρίθηκε νὰ ψάλλει σὲ τὸν κραυγῆς τὸν Ἑθνικὸ μας ὕμνο. Κανεὶς δὲν ἐκτόπεσε... Ὁ Ἑλληναὸς ὄλος δὲν ἦταν πιά σὲ κηδεὶα, ἦταν σὲ ἐθνικὴ ἐκδήλωση καὶ ἔψαλε τὸν Ἑθνικὸν ὕμνον... Ἀκούστηκε πρῶτα ὁ ὕμνος σὸν πολεμικὴ ἰαχὴ, ὕψωσε πρῶτα ὁ Λαὸς ὀλόκληρος τὸ ἀνάστημά του στὸν κατακτητὴ καὶ ἔπειτα κατέβηκε ὁ ποιητὴς στὸν τάφο τοῦ Σολομοῦ. Ὁ τίτλος τοῦ Ἑθνικοῦ ποιητοῦ δὲν εἶναι βέβαιο πότε κερδίζεται. Μὲ τὸν «Δωδεκάλογον» τοῦ Γούτσο» στὰ 1907 ἢ μὲ τὴν «Φλογέρα τοῦ Βασιλιά» στὰ 1910; Ὡστόσο ἡ ἐξομολόγησις τοῦ Ποιητῆ τοῦ Λαοῦ βάρυνε στὶς 27 τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1943».

Κι' εἰμεις τὴν ὥρα τούτη, ποὺ ἡ ψυχὴ τοῦ Ποιητῆ ἀναγαλλιάζει, σὸν δέχεται τὸ ἀντιδραστικὸ αὐτὸ προσκίημα, στὸν Παγκόσμιον τοῦτο ναὸ τοῦ πνεύματος ἑμεῖς, οἱ «ἄνθρωποι οἱ περιλειπόμενοι», στρέφοντας τὴ σέψη μας στὸν δεῖτο Ἑθνικὸ Ποιητῆ τῆς Ἑλλάδας μας, ἐπαναλαβαίνομε τοὺς ἐπικήδειους στίχους τοῦ Σκύπης:

...«Ὅμως κοίτα πὼς ἐπίσω σου
οἱ Ἕλληνες σὲ χαιρετοῦνε;
Ὁ καθένας ἕνα στίχο σου
τραγουδαὶ μελωδικὸ
καὶ σὲ τραγοῦδανε
μὲ τὰ μύρια σου τραγοῦδια,
ποὺ βουίζουν σὰ μελίσινα
ἀπάνω ἀπ' Ἀπριλιοῦ λουλούδια,
σὰ νὰ προμηνᾶνε τὴν Ἀνάστασι,
ὦ Μεγάλε Ραφωδὲ μας!».

ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Τὸ Α΄ Παγκύπριον Ἐκπαιδευτικὸν Συνέδριον Λειτουργῶν Μέσης Παιδείας, πὸν συγλήθηκε μὲ πρωτοβουλία τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου (Λευκωσία, 3-5 Μαΐου 1951), ἐξελέρασε σὲ ἐπιτυχία κά-
θε προσδοκία. Γιατί, μόνον πὸν ἡ σχε-
τιχὴ ἀπόπειρα γινόταν γιὰ πρώτη φορά
στὴν Κύπρον, οἱ πλοῦσιες εἰσηγήσεις κ' ἡ
οἱ ἐποικοδομητικὰς συζητήσεις κατάλη-
ξαν σὲ ἔξαιρετικὰ γόνιμα πορίσματα,
πὸν, ἂν μὴ πὸν στὴν πράξιν, πολλὰ θὰ
ἔχει νὰ ὀφελῆθῃ κ' ἡ Ἑθνικὴ παιδεία
μας κ' ὁ τόπος.

Καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα ὅτι γιὰ χρόνια
πολλὰ ἀποτελοῦσε ὡραία ἰδέα μόνο — ἡ
τοποθέτηση τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσης ἀ-
πάνω σὲ βάση ἐνιαία — ἔγινε αὐτομάτως
πραγματικότητα. Ὡς γνήσια τὰ κοινοτικά
μας γυμνάσια ἀντιμετώπιζαν τὰ προ-
βλήματα τούς μεμονωμένα, χωρὶς νὰ
μποροῦν νὰ δίδουν πάντοτε λύσεις. Κι'
οἱ τοπικιστικὰς φιλοδοξίες δημοσιογού-
σαν συνεχῶς ἱστορίες, ἐνῶ ὁ ἀνταγωνι-
σμός καμμιά φορά προσλάμβανε ὀξυτή-
τα ἐπικίνδυνη. Κι' ἦταν κ' ἡ Κυβέρ-
νηση πὸν παραμόνευε καὶ διασποῦσε, κ'
οἱ οικονομικὰς δυσχέρειες, πὸν σὲ πολ-
λὰς περιπτώσεις κατανοῦσαν τραγικὰς.
Δὲν ἰσχυρίζομαι, βέβαια, πὸν ὅλα αὐτὰ
ἔλειψαν κίβλας. Ἡ ἠθικὴ ἐνότητα, ὅ-
μως, ὅπως μὲ τὸ Συνέδριον, ἐξασφαλίση-
κε, θὰ δημοιογήσῃ σιγά-σιγά ὅλες ἐ-
κεινες τὶς προϋποθέσεις πὸν θὰ βοη-
θήσουν τὰ σχολεῖα μας νὰ βροῦν τὰ
πόδια τους, νὰ κατοχυρώσουν τὴν ἵπαρ-
ξὴ τους καὶ νὰ πραγματοποιήσουν, κάπως
ἀνετώτερα, τὰ ἰδανικά τους. «Κι' εἶναι
στὸ ἐνεργητικὸν τῶν ἐκπαιδευτικῶν μας
ὅτι, παρὰ τὶς χίλιες δυὸ δυσκολίες καὶ
δεσμεύσεις τους, αὐτοὶ ἀνάλαβαν τὴ σχε-
τικὴ στασιμότητα. «Ἡ Ἐθναρχοῦσα
Ἐκκλησία, ἀποφάσιαν, ὀφείλει νὰ ἀ-
ναλάβῃ, ὡς ἰθύνουσα Ἀρχὴ, τὰ τῆς Μέ-
σης Παιδείας, καταρτίζουσα Ἐκπαιδευ-
τικὸν Συμβούλιον, ἐν συνεννοήσει μετὰ
τῶν σχολικῶν ἐφορειῶν καὶ τοῦ Ἐκπαι-
δευτικοῦ μας Κέντρον. Αἱ Ἐφορεῖαι νὰ
ἀναγνωρίσουν τὴν ὑπεύθυνον θέσιν τῆς
Ἐκκλησίας εἰς τὰ τῆς Παιδείας. Ἡ
Ἐκκλησία νὰ καταρτίσῃ κεντρικὸν ἐκ-
παιδευτικὸν ταμεῖον ἐξ εἰσφορῶν ἰδι-
κῶν τῆς καὶ τοῦ λαοῦ, πρὸς ἐπιχορήγη-
σιν τῶν σχολείων μας, τὰ ὅποια λει-
τουργοῦν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Νοεῖται

ὅτι τὸ ἐν λόγῳ Ἐκπαιδευτικὸν Συμβού-
λιον θὰ μελετᾷ καὶ θὰ λύῃ τὰ ἐκάστο-
τε ἀναφαινόμενα προβλήματα καὶ ζητή-
ματα, θὰ δίδῃ γενικὰς κατευθύνσεις, θὰ
ἐποπτεῖ κλπ. Παρὰλλήλως θὰ ἐξετά-
σῃ τὰς δυνατότητας τῆς ἐπαγγελματικῆς
μορφώσεως καὶ τὸ θέμα τοῦ Διδασκα-
λείου. Ἀκόμη καὶ τὸ ζήτημα τῶν ὑπὸ
τῆς Κυπριακῆς Κυβερνήσεως ἐπιχορη-
γουμένων καὶ ἐλεγχόμενων σχολείων
Μέσης Ἐκπαίδευσεως».

Εἶναι φανερὸ πὸν ἔτσι τὸ ὅλο θέμα
ἀντικρίζεται στὴν αὐσία του. Καὶ πὸν
τὰ μέτρα πὸν προτάθησαν εἶναι τὰ ἐν-
δεδειγμένα γιὰ τὸν τόπο μας. Ὅλα τ'
ἄλλα θαροῦνε μὲ τὸν καιρὸ. Ὅτι πρὸς
τὸ παρὸν ἐπείγει εἶναι ἡ ἄμεση ἀντι-
μετώπιση τῆς κυβερνητικῆς ἐπέμβασης,
πὸν καὶ δημοιοργεῖ μερικὰ ἀπὸ τὰ πὸ
βασικὰ προβλήματα. Πραγματικὴ ἐνό-
τητα χωρὶς κοινὴ διοίκηση καὶ δίχως
κοινὸν προσανατολισμὸν δὲν εἶναι νοη-
τὴ. Στὸ κάτω κάτω ἡ ὅλη ὑπόθεση εἶ-
ναι καὶ ζήτημα στοιχειώδους ἠθικῆς τά-
ξης καὶ ἐθνικῆς συνέπειας. Δὲ μπορεῖ
ἀπ' τὴ μιά νὰ ἀγωνιζόμεστε πάλῃ ἀδι-
άλλαχτη γιὰ τὴν ἐθνικὴν μας τιμὴν καὶ
ἐλευθερίαν κ' ἀπ' τὴν ἄλλη νὰ προβαί-
νομε σὲ συμβιβασμὸν τέτοιους πὸν νὰ
ἐγκαταλείπεται τὸ πρόγραμμα τῶν scho-
λείων μας στὴν ὀποιὰδήποτε διάθε-
ση τῶν ξένων — μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ
εἰσπράξομε κάποια ἐπιχορήγηση. Στὰ
τελευταῖα ὀφείλομε νὰ ἀντιληφθοῦμε
ὅτι ἡ ἐθνικὴ παιδεία δὲν εἶναι νοητὴ νὰ
στέκει ἔξω ἀπὸ τὶς γενικὰς κατευθύν-
σεις καὶ τὶς ἠθικὰς διεκδικήσεις τὶς συν-
υφασμένες μὲ τὴ μοῖρα τοῦ τόπου μας
καὶ τῶν ἀγόνων μας. Καμμιά παρέκκλι-
ση δὲν ἐπιτρέπεται. Οὔτε κὰν τυπική...

Δὲ θὰ ἐξετάσω ἐδῶ ἐνα ἐνα χωριστὰ
τὰ θέματα καὶ τὶς ἀποφάσεις τοῦ Συνε-
δρίου. Γιατί δὲ θὰ καὶ προσθέσω τί-
ποτα σ' ὅτι ἐκεῖ ὑπογραμμίστηκε. Τὰ
σχετικὰ πορίσματα ὑπὴρξαν, εἴπαμε, σο-
βαρὰ ὅλα καὶ μελετημένα ἀπὸ κάθε
πλευρὰ. Προπαντὸς πλαισιωμένα μέσα
στὶς ἰδιαίτερες συνθήκες τῆς Κυπρια-
κῆς πραγματικότητας. Ὁ εἰδικὸς τόνος,
πὸν ἔδωσαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ προε-
δρεύσας τοῦ συνεδρίου ἔλλογ. κ. Κ.
Σπυριδάκης, γυμνασιάρχης τοῦ Παγκυ-
πρίου Γυμνασίου, κρατήθηκε ὡς τὸ τέ-
λος.

Γενικά μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι τὸ Α΄

Παγκύπριο Έκπαιδευτικό Συνέδριο άνοιξε ένα γόνιμο κεφάλαιο στά σχολικά μας χρονικά κι' ήλθε νά εμπνεύσει μία σταθερή πίστη. Την πίστη πώς ή μόρφωση τών παιδιών μας και τó μέλλο του λαού μας άρχισε ν' αντιμετωπίζεται υπεύθυνα πιά και με θετικότητα. Οί εκπαιδευτικοί μας έπισήμαναν την άρεχή κι' ανάλαβαν τó Ξεζίνημα. Δέν πρέπει όμως νά μείνουν μόνοι. Κάθε άξιος Κύπριος, και προπαντός κάθε άξιος πνευματικός άνθρωπος, κάθε ένας πού διαθέτει κύρος και δύναμη. Έχει υποχρέωση νά στρατευθή στην προσπάθεια για τήν εκπαιδευτική άνορθωση και προόδου του τόπου. Γιατί ή Παιδεία δέν άποτελεί μόνο έθνικό και κοινωνικό λειτουργήμα. Είναι και λειτουργήμα πολιτικού.

Κι' επανέρχομαι στις εθίνες τών εκπαιδευτικών, πού κρατούν στά χέρια τους κατά μέγα μέρος τó Αύριο του τόπου μας. Τών εκπαιδευτικών, πού έχουν τó όρατο και μεγάλο χρέος νά ξεκαθαρίσουν τήν ανθρώπινη πείρα και νά προσφέρουν στους νέους μας ό,τι άξιο ξεχωρίζει στη ζωή κι' ό,τι είναι δυνατό νά βοηθήσει τó σύγχρονο άνθρωπο νά πέσει στά καταστρεπτικά λάθη του παρελθόντος. Με τήν πειθώ του Θεού, με τήν πειθώ τών άκατάλυτων ιδεωδών του έλληνικού πολιτισμού και τής χριστιανικής άρετής, με τήν πειθώ τής έξελιγμένης σκέψης, τής έπιστήμης και τής τέχνης. Οί σκληρές μέρες πού περνάμε απαιτούν μόχθο τραχύ. Ό άνθρωπος πρέπει νά γίνει "Άνθρωπος. Δηλαδή "Έλληνας. Γι' αυτό και τó έργο του εκπαιδευτικού σήμερα, παραπάνω από κάθε άλλη φορά, παίρνει χαρακτήρα αληθινά άποστολικό.

Ό πόλεμος έπισφύρεσε πολλά ερείπια. Κι' οί ειδικές κυπριακές συνθήκες—πολιτικές και κοινωνικές— όλοένα και υποσκάπτουν έπικινδυνωδέστερα τς συναγδήσεις. Ό Νόος τής Κύπρου τήν ίδια ώρα πού καλείται νά παλαίσει για τήν αξιοποίηση τών πανανθρώπινων ιδανικών, καλείται νά άγωνιστή και για νά συγχροτήσει τόσο έλεύθερη τή συνείδησή του, τόσο άγωνιστικό τó φρόνημά του και τόσο κατοχυρωμένο ήθικά τόν έαυτό του όστε νά μπορεί νά αντιμετωπίσει τις επιβουλές πού τόν παγιδεύουν καθημερινά και νά διεκδικήσει τήν αξιοπρέπεια τής ελευθερίας του και τήν εθνήν τών τυχών του.

Ή Ξεγή γνώση δέν έχει πιά τή θέση

της. Γιατί έγινε αντίληπτό πώς ετούτη μόνη δέ διαφέρει καθόλου από τήν άμάθεια. "Ό,τι πρέπει νά πορεύεται δίπλα από τή γνώση είναι τó άνώτερο ήθος, πού δέν προσφέρεται τόσο με τó λόγο όσο με τó παράδειγμα.

Γιά όλα αυτά συμφωνούμε με τις άποφάσεις του Συνεδρίου, πού θέλουν κάπως λιτώτερο και ούσιαστικώτερο τó πρόγραμμα τών κλασικών μας γυμνασίων, για νά δοθή καιρός στο μαθητή νά αναπτύξει πληρέστερα τήν προτοβολία και τήν αυτενέργειά του.

Και κάτι πού δέ θίχθηκε στο Συνέδριο. Ή ανάγκη ένισχυσης τών κατά τόπους συλλόγων άποφοίτων. Έχω τήν αντίληψη, από πείρα, πώς μ' όλες τις σημεινές άτέλειές τους οί συλλογοί αυτοί θά μπορούσαν νά δώσουν πολλά πράγματα. Καί πούτ' άπ' όλα θά ήταν δυνατό νά βοηθήσουν στή μετασχολική συντήρηση τών ιδεωδών τής κλασικής άγωγής άλλα και νά άποτελέσουν ένα υπολογισμό έθνικό και ήθικό έρεσιμα για τά σχολεία μας. Άς μελετηθή και τούτο τó θέμα από τους άρμόδιους.

ΦΡ. Π. ΒΡΑΧΑΣ

ΚΥΠΡΙΑΚΟΙ ΠΕΡΙΠΑΤΟΙ

Ή πίστη τής καρδιάς.

Στήν εκκλησία τήν αυγή τής Άνάστασης, ή γρηούλα, ένα κοκκαλιάρικο κορμάκι, λείψανο τής πολλής δουλειάς, μ' ένα πρόσωπο με λίγο δέμα και πολλή κιτρινάδα, μά πού ακτινοβολούσε από καλωσύνη, ήταν άπαρηγόρητη. Τάχε βάλε με τήν έγγονή της—ένα κοριτσάκι 16 χρονών— πού, όσο νά στολιστή, τήν καθυστέρησε κι' έχασε τόν «Καλό Λόγο».

—Πού νάχαι τήν ειχή μου, τής έλεε— δέν τής έκανε καρδιά νά τήν μαλλώσει— δέ σούλεγα νά βιαστής και θά χάσουμε τόν Καλό Λόγο! Νόο, πού τόν χάσαμε.

Ή μικρή άκουε τή γιαγιά με συντριβή, και φαινόταν κι' αυτή περίλυπη, γιατί ένοιωθε τή λύπη τής γιαγιάς.

Σέ λίγο έφτασε—πύ καθυστερημένος αυτός— γνωστός γιατρός τής Λευκωσίας. Είχε χάσει κι' αυτός τόν Καλό Λόγο, δέν τόν ένοιωσε όμως καθόλου. Άναψε τó κερί του, προσκίνησε τήν Άνάσταση, και στάθηκε ήρεμος στή θέση του.

—Χάσατε τόν Καλό Λόγο, γιατρέ, τού είπαν.

—Ναί, άργήσαμε νά Ξυπνήσουμε· εϋ-
τυχώς πού φθάσαμε τή λειτουργία. Γι
νά κάνουμε! Δέν πειράζει.

‘Η γοηούλα θμως, πού στεκόταν δι-
πλα του, τόν είδε με άπορία και οίκτο.

—Γίνεται, γιέ μου, Λαμπρή χωρίς
τόν Καλό Λόγο;

—Γιατί νά μή γίνει, θειούλα, τής είπε
κείνος· άφού δέ φτάσαμε; Θ’ άκούσουμε
τή λειτουργία, θά κοινωνήσουμε! Γιατί
νά μή γίνει;

‘Η γοηούλα έσφιξε τά χείλη πός
τά κάτω, ψήλωσε πού ψηλά τις οντίδες
του· μετώπου της, κ’ είδε τό γιατρό
με περισσότερη άπορία και οίκτο. ‘Ηταν
βέβαιη πώς δέ γινόταν.

Τέλειωσε ή λειτουργία, κοινωνήσαμε
όλοι, άλλοι από φόβο θεού κ’ άλλοι από
συνήθεια ή από καθήγον, και Ξεκινήσαμε
για τά σπίτια μας.

—Είδατε τή γοιά, manía πού τήν έί-
χε με τό χάσιμο του Καλού Λόγου; μου
είπε στό δρόμο ό γείτονάς μου, ένας έμ-
πορος οιδερισκών, του οποίου ή άπάτηση
νά παίρνει θέση σ’ όλα τά ήθικά,
τά θρησκευτικά και τά φιλοσοφικά ζη-
τήματα τελευταία είχαν αύξηθή άνάλογα
μέ τό κομπόδεμά του. Γιατί δέ γίνεται;
Είμαι ανάγκη ν’ άκούσω «Τήν Άνάστα-
σίν Σου, Χριστέ Σωτήρ,...» γιά νά κά-
νω Λαμπρή; ‘Η λειτουργία και τό Χρι-
στός Άνέστη δέν είναι άρκετά;

—Έξαστάτα από τόν άνθρωπο, είπα.

—Πώς; Έκανε άπορημένος, πού δέ δέ-
χτηκα τήν άποφή του. ‘Ολοι μας δέν
είμαστε Χριστιανοί; Δέ γιορτάζουμε με
τόν ίδιο τρόπο;

—Γιορτάζουμε, μά δέν πιστεύουμε με
τόν ίδιο τρόπο, του έξηγήσα.

Πελάγωσε.

—Δέ σέ καταλαβαίνω.

Άναγιάστημα νά του έξηγήσω.

—Μερικοί, κύριε Άντωνάκη, πι-
στεύουν με τή καρδιά, κ’ άλλοι με τό
μυαλό. ‘Οσοι πιστεύουν με τήν καρδιά,
με τό συναίσθημα δηλαδή, είναι πραγμα-
τικοί Χριστιανοί. ‘Η πίστη τους δέν έπ-
ιδέχεται ούτε συζητήσεις ούτε άμφιβο-
λίες. Είναι άρράνταχτη, βαθιά, ριζο-
μένη. Κάθε ουσία τής θρησκείας γι’ αυ-
τούς είναι πίστη και κάθε τύπος έκφρα-
ση τής ουσίας, δηλαδή πάλη πίστη. Κά-
θε τύπος, λοιπόν, κάθε έξωτερικό τελε-
τουργικό στοιχείο, γι’ αυτούς είναι πί-
στη, και τούς αισθητοποιεί ζωρότερα
τήν ουσία τής θρησκείας. Αιτοί νοιώ-

θουν πραγματικά τό «συμπόσιο τής πί-
στεως» και δέν έννοούν νά χάσουν τί-
ποτε από τή «λαμπρότητα τής κοινής
πανηγύρεως». ‘Οταν χάνουν, έστω και
τό παραμικρό από τους τύπους, πού εί-
ναι άναπόσπαστοι από τήν ουσία, είναι
σαν νά ξεκολλάει κάτι από τό τους,
πού είναι όλοκληρο πίστη. Γι’ αυτό πο-
νούν. ‘Η γοηούλα είναι άπ’ αυτούς τους
πιστούς. Γι’ αυτό πονούσε· πίστευε συ-
ναίσθηματικά, όλοκληρωτικά νά ποίμε.

—Κι’ έμείς τί είμαστε; Πώς πιστεύου-
με;, έπέμενε ό κύριος Άντωνάκης.

—Έμείς πιστεύουμε με τό μυαλό, δη-
λαδή με επιφύλαξη. Για μάς ή πίστη δέν
είναι συναίσθημα βαθύ, πού νά ποτίζει
τό είναι μας με τις πειό βοθειές συγκι-
νήσεις, αλλά σκέψη, πού κρούσε ό δο-
θολογισμός. Τό δικό μας θρησκευτικό οι-
κοδόμημα τό γαρέμισε κάποτε ή έπιστη-
μονική καταγίδα ή ή ύλιστική πλημύ-
ρα και προσπαθούμε τώρα νά Ξαναεφαρ-
μόσουμε τις πέτρες και νά Ξαναφτιάξου-
με τό οικοδόμημα τής πίστης με τό μυα-
λό. ‘Η καρδιά μας είναι κενά, και μά-
ταια προσπαθούμε νά τή θεομάνουμε με
τό καλοριφέρ τής ήθικής φιλοσοφίας.
Γιά τους περισσότερους μας ό τύπος δέν
είναι έκφραση τής ουσίας. Γι’ αυτό πε-
ριφρονοούμε τόν τύπο, τή θετική έκφρα-
ση τής ουσίας, και ζητούμε νά όπλίσο-
με τή ζωή, τήν πειό θετική άξία, με τήν
άφρημένη σκέψη, πού, σαν άφρημέ-
νη, γράνει πότε έδώ, πότε εκεί.

Σ’ αυτούς άνήκει κ’ ό γιατρός. Έ-
χασε τόν Καλό Λόγο! Σάμπως και νά
τόν άκονε θά νοίθε ιδιαίτερη θρησκευ-
τική συγκίνηση; Σέφτεται μονάχα.
Προσπαθεί νά Ξαναφτιάξει τό θρησκευ-
τικό οικοδόμημα, πού κτισε στα παιδι-
κά του χρόνια, με θεωρίες και σκέψεις
χωρίς τοιμέτο, χωρίς καρδιά. ‘Ολες οι
πέτρες είναι χάμο και δέν τόν νοιάζει,
και θά πειραχτή γιά ένα χαλίκι! Ένώ
ή γοηούλα είναι πραγματικός πιστός.
Νοιώθει, αισθάνεται, συγκινείται από
τήν πίστη, και κάθε τι, πού τής στρεεί
τή συγκίνηση, τήν πληγώνει. ‘Ο Καλός
Λόγος τή συγανούσε βαθύτατα. Γι’ αυ-
τό λυπήθηκε πού τόν έχασε. ‘Ο γιατρός
δέν έχασε τίποτα. Γι’ αυτό δέ λυπήθη-
κε.

‘Ο κύριος Άντωνάκης έκανε πώς κα-
τάλαβε. Άμφιβάλλω. Είναι από κεί-
νους πού ούτε νοιώθουν, ούτε σέφτον-
ται.

ΧΡ. ΠΑΠΑΧΡΥΣΟΣ ΤΟΜΟΥ

ΤΟ ΒΡΑΒΕΙΟ ΝΟΜΠΕΛ

Γουίλλιαμ Φώκνερ.

Στό λόγο πού ξεφώνησε, στή δεξίωση γιά τὸ βραβεῖο Νόμπελ τῆς Φιλολογίας, καί σὸ «Σημειώματα γιά ἓνα ἀλογολέφτη», πού δημοσιεύτηκαν τελευταία καί πού εἶναι παρμένα ἀπ' τὸ νέο μνησιτόρημα του, ὁ Γουίλλιαμ Φώκνερ ὑπογραμμίζει τὴν πραγματικὴν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀτόμου, καί κρίνει, πὼς ἡ ἀντίσταση, ἡ συμπόνια κ' ἡ θυσία, γιά τίς ὁποῖες ἡ ψυχὴ καί τὸ πνεῦμα του εἶναι ἱκανά, τὸν καθιστοῦν ἀθάνατο.

Στὰ βλέμματα τῶν εὐρωπαίων ἀναγνωστῶν, ὁ Φώκνερ εἶναι χωρὶς ἄλλο ἓνας ἀπ' τοὺς ἀντιπροσωπευτικότερους ἀνάμεσα στοὺς ἀμερικανούς συγγραφείς πού τὰ ἔργα του μεταφράζονται συνεχῶς στὸ ἔξωτερικό. Ὁ λόγος δὲ πού ξεφώνησε, ὅταν τοῦ ἀπονειμήθηκε τὸ βραβεῖο Νόμπελ, καί πού ἀναδημοσιεύτηκε στὴν «Ἐβδομαδιά Ἐπιθεώρηση τῆς Λογοτεχνίας», παίρνει μιά ἰδιαίτερη σημασία, γιὰτί ρίχνει καινούργιο φῶς στὸ συγγραφεὶα καί στὸ ἔργο του.

«Κοῖνω», εἶπε, «πὼς τὸ Βραβεῖο τοῦ περνῶνται ὄχι στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ μου μὰ στὸ ἔργο μου, τὸ ἔργο μᾶς ὀλόκληρης ζωῆς, πού τὸ πέννα μὲς' στὴν ἀγωνία καί τὴν προσπάθεια πού ἀρμυζοῦν στὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, ὄχι γιά τὴ δόξα κ' ἀκόμα λιγότερο γιά τὸ κῆγμα, μὰ γιά τὴ δημιουργία μὲ τὴν οὐσία τοῦ πνεύματος τούτου κάτω ἀπὸ τὸ πρᾶγμα πού πρωτίτερα δὲν ὑπῆρχε».

Ἐπενθυμίζοντας πὼς «ἡ σημερινὴ τοιχωδία μας εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ἑνὸς γενικοῦ καί παγκόσμιου φυσικοῦ φόβου, πού τὸν θρέψιμε τόσο πολὺ καιρὸ ὥστε σχεδὸν νὰ τὸν ἀνεχώμεθα πιά», προσθέτει πὼς κάτω ἀπ' τὴν ἀπειλὴ τοῦ φόβου αὐτοῦ «οἱ νέοι καί οἱ νέες πού γράφουν σήμερα ληρομόνησαν τὰ προβλήματα τῆς ἀνθρώπινης καρδιάς— ἐνάντια στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τους— πού μονάχα αὐτὰ μποροῦν νὰ δημιουργήσουν ἓνα ἄξιο λογοτεχνικό ἔργο, γιὰτί εἶναι τὰ μόνα θέματα πού ἀξίζουν νὰ μελετηθοῦν καί πού ἀξίζουν τὴν ἀγωνία καί τίς προσπάθειες ἑνὸς συγγραφεῖα. Ὁ λογοτέχνης, συνεχίζει ὁ Φώκνερ, δὲν πρέπει νὰ λημονεῖ πὼς ὁ φόβος εἶναι τὸ εὐτελέστερο πρᾶγμα στὸ κόσμον... δὲν πρέπει ν' ἀφήσει θέση, μέσα στὸ γραφεῖο του, παρὰ γιά τίς παλῆς ἀλήθειες τῆς καρδιάς, πού χωρὶς αὐτὲς κάθε ἱστορία θὰ

εἶναι ἐφήμερη καί προσωριμὴ νὰ λησμονηθῇ. Κι' οἱ ἀλήθειες αὐτὲς εἶναι ἡ ἀγάπη, ἡ τιμὴ, ὁ οἶκτος, ἡ ὑπερηφάνεια, ἡ συμπόνια κ' ἡ θυσία».

Κατὰ τὴ γνώμη του, ὁ σημερινὸς συγγραφεὶας πρέπει νὰ ξαναμελετήσῃ τὰ οὐσιώδη αὐτὰ πρᾶγματα, ἀλοιῶς δὲν ἐξετάζει παρὰ τὸ τέλος τοῦ ἀνθρώπου. Κι' ὁ Φώκνερ ἀρνιέται αὐτὸ τὸ τέλος. Ἀρνιέται νὰ τὸ παραδεχτῇ, γιὰτί γι' αὐτὸν τὸ τέλος τοῦτο δὲν μπορεῖ νὰ ἐπέλθῃ παρὰ ἀπὸ ἐγκατάλειψη· κ' αὐτὸ ἐξαρτᾶται ὀλοκληρωτικά ἀπὸ ἑμᾶς τοὺς ἰδίους. Γι' αὐτὸ πιστεῖται πὼς ὁ ἀνθρώπος ὄχι μόνον πρέπει νὰ παλέψῃ, μὰ πρέπει ἀκόμα νὰ κυριαρχήσῃ σ' ὅλα τὰ πρᾶγματα.

Πραγματικά, γράφει ὁ Ντόναλτ Ἀνταμς στὴ Βιβλιογραφία τῶν Νιού Γιόρκ Τάιμς, ὁ Φώκνερ κάνει ἐκκλιση στοὺς νεαροὺς συγγραφεῖς, ἐνάντια στὴν ἀπογοήτευση καί τὴν ἀπελπισία, γιά τὴν ἐνίσχυση τῶν ἔσωτερικῶν ἀξιῶν τοῦ ἀνθρώπου πού ἐδόξασαν τὸ παρελθόν του. Δὲν πρέπει ν' ἀρκεστοῦν νὰ γίνουν ἀπλὸι ἱστορικοὶ τοῦ ἀνθρώπου, μὰ πρέπει ἀκόμα νὰ τὸν βοηθήσουν καί νὰ τὸν ὀδηγήσουν στὶς προσπάθειες του.

Σὲ μερικὸς ἡ ἀποψη αὐτὴ μπορεῖ νὰ προσεγγίσει ἐκκλιξη, γιὰτί τὸ ἔργο τοῦ Φώκνερ εἶναι γεμάτο μὲ πεσομισμὸ. Ἡ βαρεὶα καί ἡσυχία ἀτμόσφαιρα τῶν μνησιτορημάτων του κρύβει συχνά τὴν παρουσία τῶν προτερορημάτων αὐτῶν, πού ἡ ἀνάγκη τους εἶναι ἀπαραίτητη. Ἀκόμα μὴ φορὰ, ἡ φαινομενικὴ ἀπαισιοδοξία κρύβει τὴ βαθειὰ αἰσιοδοξία πού δὲ θέλει νὰ εἶναι τυφλὴ καί πού δὲν ζωγραφίζει τὸ κακὸν παρὰ γιά νὰ δείξει καλύτερα πού κρίσκονται οἱ ἀληθινὲς ἀξίες πού δημιουργοῦν τὴ δύναμη καί τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ ἀποψη αὐτὴ τοῦ Φώκνερ ξεχωρίζει ἰδιαίτερα στὰ «Σημειώματα γιά ἓνα ἀλογολέφτη». Ἀποσπάσματα αὐτοῦ τοῦ μεγάλου μνησιτορηματος, γιά τὸ ὁποῖο ὁ Φώκνερ ἐργάζεται ἀπὸ πολλὰ χρόνια, ἔχουν κυκλοφορήσῃ οὐδὲ περιορισμένο ἀριθμὸ ἀντιτύπων.

Σ' αὐτά, ὁ Φώκνερ διηγεῖται τίς περιπέτειες ἑνὸς νεαροῦ ἱπποκόμου κ' ἐνὸς ἀλόγου πού ἔκλεψε καί περιποιήθηκε σὲ κάποιο σιδηροδρομικὸ δικτυόχημα. Τὸ πραγματικὸ ὅμως θέμα αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, κατὰ τὸν Κάρολ Κόλλινς, τῆς Βιβλιογραφίας τῆς Νιού Γιόρκ Χέριλντ Τριμπιούν, εἶναι ἡ πάλι ἀνάμεσα

στη δικαιοσύνη καὶ τὸ ἄδικον: Ἐπάρχουν μερικοὶ φυσικοὶ νόμοι σπουδαιότεροι ἀπὸ τοὺς θεοῦς— ἐδῶ τὸ θετὸ νόμο τῆς κημοσύνης— πού οἱ ἄνθρωποι, οἱ ἄπλοῖ, γνωρίζουν νὰ σέβονται καὶ νὰ ὑπακούουν.

Χωρὶς ἄλλο, γράφει ὁ κριτικός αὐτός, ἡ δημοσίευση ὀλοκλήρου τοῦ μυθιστορήματος θὰ δώσει ἀκόμα μεγαλύτερη σπουδαιότητα στὶς ἀξίες πού ὑποστηρίζει ὁ συγγραφεὺς. Ὅμως, καταλήγει, μπορούμε κ' ὄλας νὰ διαπιστώσουμε, πὼς ὁ Φῶνκερ διαλαλεῖ ἀκόμα μὰ φορὰ τὴν πίστη του στὸν ἄνωγο, στὴν ἀντίσταση του καὶ στὴν κυριαρχία του, ὅποι-εσδήποτε κ' ἂν εἶναι οἱ τοῦλλες του.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΣΙΟΣ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Διεν. Α. Ζακυθηνῶ: «Βυζάντιον, κράτος καὶ κοινωνία. Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις». Ἐκδότης «Ἰκαρος», Ἀθήνα 1951. Σελ. 168 μετὰ 19 εἰζόνων καὶ 2 χρωτῶν.

Διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἔργου τούτου καὶ δὴ ὑπὸ εἰδικῶν περὶ τὸ θέμα καθηγητοῦ τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, τοῦ κ. Δ. Ζακυθηνῶ, προσετέθη ἐν ἀόκμῃ ἔργον εἰς τὴν περὶ τὸ Βυζάντιον βιβλιογραφίαν, βοήθημα πολυτιμότερον διὰ τὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ γνωρίσῃ τὴν χαρακτηριστικὰ φυσιογνωμίαν τοῦ Βυζαντίου, τῆς ὁποίας τὴν γένεσιν, διαμόρφωσιν καὶ ἐξέλιξιν προσπαθεῖ ὁ συγγραφεὺς νὰ ἐξηγήσῃ, μὴ παραλείπων ἐκ παραλλήλου νὰ παρᾶσῃ, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, «κατατοπιστικὰς πληροφορίες περὶ τῆς ἔσεως τῶν μεγάλων προβλημάτων, τὰ ὅποια ἀπασχολοῦν σήμερον τὴν ἔρευναν».

Τὸ Βυζάντιον οὐδέποτε γεννήθη, τογίεται, ἀλλ' εἶναι μία φυσιολογικὴ ἐξέλιξις τῆς ὑτέρας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας· εἰς τὴν ἔξοχον δ' ἄρα εἶναι ἡ μὴ ἐπικρατήσις ὁμοφρονίας οὐδὲ προκειμένου περὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἀρχῆς, ἥτις καὶ ὅταν ὑπὸ τινῶν ἀνάγεται π.χ. εἰς τὰ ἔτη 284, 330, 395, 476, 717 δὲν εἶναι παρὰ μία συμβατικὴ χρονολογία, μᾶλλον ἀπὸ μεθοδικὴν ἀνάγκην καὶ παιδαγωγικοὺς σκοποὺς ὑπαγορευομένη καὶ νόθευτομένη.

Μετὰ σύντομον ἀλλὰ διαφωτιστικὴν ἀνασκόπησιν τῆς προελεύσεως καὶ καθιερώσεως ὀνομάτων τινῶν τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν ὑπηκόων του, οἷον Βυζάντιον—Βυζαντινός, (ταῦτα μεταγενέστερα), Ρωμαϊκόν (κράτος), Ρωμαῖς γῆ, Ἀσσία, Ρωμανία, Ρωμαῖοι, Αὔσονες,

Ἑλλαδικοί, Ἕλληνες, καὶ μετὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ προβλήματος τῆς ἀρχῆς καὶ γενέσεώς του, χωρεῖ εἰς κατάδειξιν τῆς συνοχῆς τοῦ Βυζαντίου μετὰ τοῦ ὑτέρου Ρωμαϊκοῦ κράτους, ἥτις πολλαχόθεν μετ' ἀσφαλείας στοποποιεῖται: Ἀπὸ τὰς χώρας, ἅς περιλαμβάνει εἰς τὴν ἐπικρατείαν του· ἀπὸ τὴν φυλετικὴν ἀνομοιογένειαν καὶ ποικιλίαν τῶν ὑπηκόων του—ἐπικρατοῦντα πάντως στοιχεῖα εἶναι τὸ Ἑλληνικὸν καὶ Ρωμαϊκόν· ἀπὸ τὴν χαρακτηριστικῶς αὐτὸ τὰς εἰς νὰ συνενώσῃ τοὺς ποικιλογῆμους αὐτοὺς λαοὺς εἰς μίαν οἰκουμενικὴν πολιτείαν, κατ' ἀρχάς μὲν ὑπὸ τὸν συνεκτικὸν δεσμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ κράτους, ὑτέρον δὲ ὑπὸ τὸ ἔνοπιον πνεῦμα τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας· ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν σύνθεσιν, τὸν ἀγροτικὸν κατὰ κύριον λόγον, ἐμπορικὸν δὲ καὶ βιομηχανικὸν κατὰ δευτέρον λόγον χαρακτῆρα τῆς οἰκονομίας, ἀπὸ τὴν παρέμβασιν τοῦ κράτους εἰς τὴν ἔσθιν τοῦ πολίτου, τὴν στενὴν παρακολούθησιν καὶ ὀρθοσίαν αὐτῆς κατὰ τὸν εἰς τὸ κράτος συμφέροντα τρόπον, ὥστε ν' ἀποφεύγεται ὑπέμετρος αὔξησις τῆς ἰσχύος τοῦ ἀτόμου, εἰς βάρος καὶ κίνδυνον τοῦ κράτους· ἀπὸ τὴν φύσιν τῶν καθόλου πολιτικῶν καὶ διοικητικῶν τῶν θεσμῶν καὶ μεθόδων, μὴδὲ τῆς ἰδιαίουσῆς φύσεως τοῦ Αὐτοκράτορος ὡς ἀπολύτου μονάρχου ἐξαιρουμένης, ὡς συγκεντροῦντος πᾶσαν δικαιοδοσίαν καὶ ἐξουσίαν, νομοθετικὴν, ἐκτελεστικὴν, δικαστικὴν καὶ θρησκευτικὴν.

Ὅμιλοῦντες ἐν τούτοις περὶ Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας νοοῦμεν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν, οὐχὶ δὲ ρωμαϊκὴν, καθότι ὁ πνευματικὸς χαρακτῆρ τοῦ Ἀνατολικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους ἐξέφωσεν τῶν Ρωμαϊκῶν πλαισίων, πλήρως δ' ἐπεσφραγίσθη ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, ἥτις καὶ αὐτὸν τὸν Χριστιανισμὸν εἰς Ἑλληνικὸν Χριστιανισμὸν διεμόρφωσε, διὰ τὰ τὸν προσφέρει, ὕστερα ἀπὸ ἀγῶνας, ὡς κωδικοποιηθῆν δόγμα καὶ μορφωτικὴν συναίσθημα εἰς τοὺς ὑπηκόους του. Ἡ ἑλληνικὴ πνευματικὴ παράδοσις ὁμοῦ μετὰ τοῦ Χριστιανικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ρωμαϊκῆς διοικητικῆς πείρας καὶ στρατιωτικῆς ὁργανώσεως, συνοχῆν προσδώσασα εἰς τὸ Ἀνατολικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος, παρέσχον ἅμα εἰς αὐτὸ τὴν δυνατότητα τῆς ἐπιβιώσεώς του ἐκ τῆς λαίλαπος τῶν κατὰ καιροὺς ἐπιδοσμένων βαρβάρων. Σημειώθη δ' ὅτι, ἐνῶ εἰς τὴν τέχνην πρό πάντων καὶ τὴν θρησκείαν τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα

ήναγκάσθη ν' άμορφώσει στοιχεία ανατολικά, εις τήν λογοτεχνικήν παραγωγήν, τήν πάσης φύσεως, ως και εις τήν φιλοσοφικήν διανοήσιν, δουλεύουσαν τότε τῇ Θεολογίᾳ, ἡ κατεθυντήριος γραμμὴ ἄγει πρὸς τοὺς Ἑλληνας κλασσικοὺς, ἀμέσως ἢ ἠμιμέσως. Τὸ Βυζάντιον ἠδυνήθη νὰ προσλάβῃ μορφὴν ἰδιάζουσαν κατοπιν ἀφομοιώσεως τῶν πολλαπλῶν συνθετικῶν του στοιχείων, ὁθενδήποτε καὶ ἂν προήρχοντο, οὕτω δ' ἀπέκτησεν ἐνότητά πολιτισμοῦ.

Δὲν παρεμεινε δ' οὐδόλως στατικόν. Εἶναι τὸ κράτος καὶ ἡ κοινωνία οργανισμὸς ζῶν, ὅστις, συμφώνως πρὸς τὸν νόμον τῆς προσαρμογῆς, τὰς μὲν κληρονομικάς του προδιαθέσεις εἶχε νὰ καλλιεργῆσῃ ἢ ἀπορρίψῃ ἀναλόγως τῆς φύσεως καὶ οὐλοπιότητος των, ἄλλας δὲ μὴ ὑπάρχουσας νὰ ἐπινοήσῃ καὶ ἀναπτύξῃ, ἵνα οὕτω προσαρμοζόμενον πρὸς τὰς ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς συνθήκας διυνηθῇ νὰ κερδίσῃ τὸν περὶ ὑπάρξεως ἄγωνα. Ταῦτα ὅμως σαφέστερα καθίστανται διὰ τῆς ἀναλύσεως σημαντικωτάτων τινῶν ἱστορικῶν φαινομένων, ἐκ τῶν διαλαμβανομένων ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ τοῦ ἔργου(1).

Εὐνόητον τυγχάνει, ἐν πρώτοις, ὅτι ἱκανὸς ἀπητήθη χρόνος διὰ τὴν ἐπέξεργασίαν τῶν πολλαπλῶν στοιχείων, ἐκ τῆς συνθέσεως τῶν ὁποίων ἐμορφώθη ὁ Βυζαντινὸς χαρακτήρ. Διὰ τὴν κατανίησιν ἢ ἀφομοίωσιν τῶν Ἀνατολικῶν μυστικιστικῶν τάσεων καὶ τῆς διδασκαλίας τῆς ὑστέρας ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ὡς καὶ διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς πρὸς τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα οἰκείσεως του ὁ Χριστιανισμὸς ἠγωνίσθη ἀγῶνα τραχύτατον. Καὶ δὲν ἠσχάσε διωκῆς τὸ Βυζάντιον ἀπὸ θρησκευτικῶς διενέξεijs λόγῳ τῶν ἐκασταχοῦ ἀναφρονομένων αἰρέσεων, ἀποτόκων τῆς ἰδιαίτερας ψυχικῆς οὐστάσεως καὶ πνευματικῆς παραδόσεως τῶν Βυζαντινῶν ἐπαρχιῶν. Ἐκ ταύτης τῆς ἀπόψεως ἢ ὑπὸ τῶν Ἀράβων π.χ. κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα ἀπόσπασις τῶν Ἀνατολι-

κῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, αἰτιῶς παρεῖχον πράγματα λόγῳ τῶν αἰσθητικῶν των τάσεων, δικαίως κρίνεται εἰσορευτικῆ διὰ τὸ Βυζάντιον, διὰ τὴν ἐπιτευχθεῖσαν σχετικὴν φυλετικὴν καὶ πνευματικὴν ὁμοιογένειαν καὶ συνοχήν.

Ἡ μετὰ δὲ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Δ' καὶ Ε' αἰῶνος ἐπιβίωσις τοῦ Βυζαντίου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ὅ,τι συνέβη εἰς τὴν Δύσιν, εἶναι γεγονόςς σημαντικώτατον, δεικνύον τὴν οἰκονομικὴν ζωτικότητα τοῦ Βυζαντίου, τὴν στρατιωτικὴν καὶ ὀργανωτικὴν του δύναμιν, τὴν διπλωματικὴν τὸν ἱκανότητα καὶ πνευματικὴν του ὑπεροχήν. Ἡ ὅλη ἐξ ἄλλου πολιτικῆ του Ἰουστινιανοῦ νὰ προσδώσῃ οἰκονομικὸν χαρακτήρα εἰς τὸ Βυζάντιον, διὰ τῆς ἐνοποιήσεως συγχρόνως θρησκείας, δικαίου καὶ ἀρχῆς ἔχει τί τὸ μεγαλεπήβολον καὶ μεγαλόπνοον, ἀποκαλύπτουσα οὐχὶ ἕνα κοῦτοπικὸν ὀραματιστὴν, ἀλλ' ἀπεναντίας ἕνα διορατικὸν πολιτικὸν νοῦν.

Ἐκ τῶν μετέπειτα γενομένων δεῶν νὰ ἐξαρθῇ ἰδιαίτερος ἡ σημασία τῆς διασλεύσεως τῆς ἰσορροπίας τῶν πολιτικῶν δυνάμεων τῆς Ἀνατολῆς, διὰ τῆς κατανίησεως τῶν Περσῶν ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου. Οἱ Ἀραβες μὴ εὐρόντες δύναμιν ἀντίροπον, ἐκλόγως ἀντικατέστησαν τοὺς Βυζαντινοὺς εἰς πλείστας αὐτοῦ ἐπαρχίας, συνελικορούσης καὶ τῆς ἀπὸ πάσης ἀπόψεως σαθρᾶς καταστάσεως τοῦ Βυζαντίου, διότι κατὰ τὴν παρατιθέμενην φράσιν τοῦ Χάλφην «ἐάν ἐνίκησαν οἱ Ἀραβες, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ὁ κόσμος, ἐναντίον του ὁποίου ἐπέτιθεντο, ἦτο ἔτοιμος νὰ καταρρεύσῃ». Ἡ πολὺπλευρὸς καὶ οὐχὶ μονομερῆς ἀντιμετώπισις τοῦ προβλήματος τῆς ἐμφανίσεως καὶ ραγδαίας ἐπεκτάσεως τῶν Ἀράβων, ὡς καὶ ὁ ἐπικὸς καὶ λυρικὸς ἀλλ' αἰσθητικῶς συγγρατημένος τόνος τῆς ἀφηγησεως εἶναι ἀρεταί οὐχὶ μόνον τοῦ ἐπιστήμονος ἀλλὰ καὶ τοῦ δεξιῶ ἰστορικοῦ συγγραφέως, εἰς πλείστα, ἂν μὴ ἀνὰ πᾶν σημεῖον, διαπιστούμεναι. Καὶ τὰς συνελείας δὲ τῶν Ἀραβικῶν κατακτήσεων ζωηρῶς διαγράφει, ἰδιαίτερον σημασίαν ἀποδίδου εἰς τὴν διάσπασιν τῆς μεσογειακῆς ἐνότητος.

Τὴν ἐνημέρωσιν τοῦ συγγραφέως πρὸς τὰ εἰδικὰ τοῦ Βυζαντίου προβλήματα, δεικνύει, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ ἡ προσπάθεια καθορισμοῦ τῆς φύσεως τῆς εἰκονομαχικῆς ἔριδος. Ἰσοστηρίζει ὅτι ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει τὸ ζήτημα ἐκείνου εἶχε θρησκευτικὸν καὶ πνευματικὸν τὸν χαρακτήρα, τὸν ὁποῖον εὐρέως ἀναλύει καὶ προσπαθεῖ νὰ καταδείξῃ, ἂν καὶ κάπως

(1) Τὸ ὅλον ἔργον χωρίζεται εἰς δύο βιβλία, ὄν τὸ πρῶτον (σελ. 7-74) ἀναφέρειται εἰδικότερον εἰς τὴν γένεσιν καὶ ἐξέλιξιν τοῦ Κράτους καὶ τῆς Κοινωνίας τῶν Βυζαντινῶν, τὸ δὲ δεύτερον (σελ. 74-152) ἀποτελεῖ ἱστορικὴν ἐπισκόπησιν τούτων, ἕκαστι διατρέσεως τῆς ἱστορικῆς ὕλης εἰς ἕκα σταθμῶν καὶ περιόδους, διὰ τὴν ὁποῖαν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν ὡς κυριώτερα κριτήρια «ἢ ἐν τῇ διεθνείᾳ πολιτικῇ θέσει τοῦ Βυζαντίου, ἢ ὀργανικῇ ἐξέλιξι τῆς κρατικῆς διαμορφώσεως καὶ αἱ κοινωνικαὶ καὶ πνευματικαὶ ἐκδηλώσεις».

δογματικῶς καὶ ἐν μεγάλῃ συντομίᾳ, λόγω ἴσως τῆς στενότητος τοῦ χώρου, ἀπορρίπτεται τὰς ἀντιθέτους θεωρίας περὶ τῶν κοινωνικῶν, πολιτικῶν καὶ οικονομικῶν ἐλαττηρίων τῆς εἰκονομαχίας.

Ἡ εἰκονομαχικὴ πολιτικὴ τῶν Ἰσαύρων δὲν μειώνει τὴν ἀξίαν των ὡς ἱκανῶν στρατηγῶν καὶ διοικητῶν καὶ εὐστρόφων διπλωματῶν. Ἐκτός των ἐπιτευγμάτων των εἰς τὸν στρατιωτικὸν καὶ διπλωματικὸν τομέα πρέπει να μνημονεῖθῃ ὅτι προσέβησαν εἰς τοιμηρὰς νομοθετικὰς καὶ διοικητικὰς μεταρρυθμίσεις. Πλὴν τῶν πολλῶν ἄλλων ἐτελειοποίησαν καὶ ἐπεξέτειναν, ὡς πιστεύεται, τὸν τόσῃς σημασίας θεσμόν των θεμάτων (ὅστις ἑλληνικὴν, κατὰ τὸν συγγραφέα, οὐχὶ δὲ ἀνατολικὴν ἢ ρωμαϊκὴν ἔχει τὴν προσέλευσιν), ὁ ὁποῖος ἔγινεν ἀφορμὴ καὶ ἡ μεγάλη γαιοκτησίᾳ να κτηθῆῃ, καὶ ὁ ὅπως ἐλευθερὸς ἀργότης να ὑποστηριχθῆ καὶ ὁ μισθοφορικὸς δι' ἐθνικοῦ στρατοῦ νὰ ὑποκατασταθῆ.

Ἡ μεγάλη γαιοκτησία, τείνουσα ν' ἀποβῆ κράτος ἐν κράτει, ἰσχυρὰ κατέφερε πλήγματα κατὰ τοῦ κράτους διὰ των ἐπὶ Μακεδόνων σημειωθείσων στρατιωτικῶν στάσεων, χωρὶς ὅμως ἀποτέλεσμα. Τὴν ἐποχὴν δὲ ταύτην τῆς ἀκμῆς, καθ' ἣν καὶ τὸ γόητρον τῆς αὐτοκρατορίας ἀποκατεστάθη καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς διὰ των κατὰ Ἑλλάδα καὶ θάλασσαν νικῶν κατὰ των ἔχθρῶν αὐτῆς, καὶ συγκέντρωσις τῆς ἔξουσιος ἐπετεύχθη δι' ἐπιτυχῶς τῶν μοναρχικῶν θεσμῶν ἀποκορυφώσεως δὲ των διοικητικῶν καὶ πολιτικῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ὑψίστην ἔλαβον ἐπίδοσιν, διαδέχεται ἄλλη προσηνὴ τῆς καταπτώσεως τὰ συμπτώματα ἔχουσα, ὡς διαφαίνεται ἐκ τῆς μεταβολῆς τοῦ ἐθνικοῦ στρατεύματος εἰς μισθοφορικόν, ἐκ τοῦ ἀντιστρατιωτικοῦ τῶν αὐτοκρατορῶν πνεύματος, των σημειωμένων μεγάλων στρατιωτικῶν ἐπαναστάσεων, καὶ ἐκ τῆς ἐμφανίσεως νέων ἐξωτερικῶν ἔχθρῶν, των Σελτζούκων καὶ Νορμανδῶν, οἱ ὁποῖοι θὰ διευθύνουν τώρα τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ Βυζαντίου.

Τὴν διπλωματικὴν ἱκανότητα τοῦ Βυζαντίου, ἄλλως τε καὶ πολλὰκις πρότερον πιστοποιηθεῖσαν, δύναται τις καὶ τώρα μάλιστα να διαγίγη, ὅτε τὸ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως εὐρισκόμενον Βυζάντιον προσπαθεῖ ὄχι μόνον τὴν Δύσιν κατὰ τῆς Ἀνατολῆς να στρέψῃ (Σταυροφόροι κατὰ των Σελτζούκων), ἀλλὰ καὶ κατακτηθόμενας πρῶην Βυζαντινὰς ἐπαρχίας ὑπὸ των ἑαυτῆς ἔλεγχον

να ὑπαγάγῃ. Πάντως ἡ διείσδυσις των Λατίνων εἰς τὸ Βυζάντιον, καὶ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν καὶ δημόσιον βίον πρὸ πάντων ὅμως εἰς τὸν ἐμπορικὸν καὶ οικονομικὸν τομέα, προδιαγράφουν τὴν μέλλουσαν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς καὶ ἡ ἐνίσχυσις τῆς μεγάλης γαιοκτησίας, αἱ παρατηρούμεναι χωριστικαὶ τάσεις ἐκ μέρους διοικητῶν ἐπαρχιῶν, καὶ ἡ ἀφύπνησις τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος των Βαλκανικῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι ἐκφυγόντες τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Βυζαντίου ἔδρυσαν ἀνεξάρτητα κρατίδια (Βουλγαροβλαχικόν, Σερβικόν).

Των σταυροφοριῶν τὰ αἷτια καὶ τὰ ἀποτέλεσματα μετ' ἐνάργειαν καὶ ἐπιστημονικὴν διεισδυτικότητα διαγράφονται, ὡσαύτως δ' ἡ μετὰ τὴν κατὰ τὸ 1204 πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως διαμορφωθείσα κατάστασις, ὡς ἐκ τῆς ἰδούσεως Φραγκικῶν κρατιδίων εἰς τὸν Βυζαντινὸν χώρον καὶ τῆς διασπάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ. Δικαίως δὲ τονίζεται ὅτι παρὰ τὰς εἰρίδας μεταξὺ των Ἑλληνικῶν κρατιδίων, ζωηροτάτη παρατηρεῖται ἡ κίνησις πρὸς ἀναστάσειν ὑπ' αὐτῶν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, καθ' ἣν ἐποχὴν καὶ των Ἑλλήνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ δῆλωσις πρὸς τὸν Λατίνον αὐτοκράτορα ὅτι, «ἡμεῖς μὲν ἄλλον γεγονότες γένους καὶ ἄλλον ἀρχιερέα ἔχοντες, ἑαυτοὺς τῷ κράτει σου ὑπετάξαμεν ὥστε σωματικῶς κατὰρχεῖν ἡμῶν, οὐ μὴν γε πνευματικῶς καὶ ψυχικῶς» δεικνύει τοῦ Ἑλληνος τὴν ἀδιαλλάξιαν καὶ τὴν πρὸς τὴν Πατρίδα καὶ Θρησκείαν προσήλωσιν.

Ἡ ἱστορία ὅμως τοῦ Βυζαντίου εἶναι πλέον μία τραγωδία, μετ' ὀδυρῶν περιπέτειας καὶ προδιαγεγραμμένην τὴν μοῖραν τῆς. Παρ' ὅλον ὅτι ἀποκατεστάθη δὲν ἠδυνήθη να στερεοποιηθῆ, διότι «ἡ διαβρωτικὴ ἐνέργεια τοῦ δικτικοῦ κεφαλαίου ὑπέσκαπτεν αὐτὰ τὰ θεμέλια τοῦ Βυζαντίου καὶ καθίστα τοῦτο ἀνίκανον να ἀντιμετωπίσῃ δύο μεγάλας κρίσεις, αἵτινες θὰ προκαλέσουν τὴν πλήρη κατάρρευσίν του: τὴν τουρκικὴν ἐπίθεσιν καὶ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους». Ἀνιχνεύει δὲ ὁ συγγραφεὺς καὶ τοὺς λόγους τῆς ἐκπτώσεως των Τούρκων, οἱ ὁποῖοι εἶναι εἰς, ὁ κριώτερος των πρωταγωνιστῶν, ὅστις ὠδήγησε τὸ Βυζάντιον πρὸς τὸ τραγικὸν τὸν τέλος, τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1453. Εἶχεν ὅμως καὶ ἡ τραγωδία αὐτὴ τὴν οὐσιαστικὴν τὴν κάθαρσιν: τὴν ἐκτάκτως ζωηρὰν τότε πνευματικὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς ὅλας τὰς σφαιλάς τοῦ πνεύ-

ματος, ἥτις ὑπῆρξεν ἀνάκαθεν ὁ σωτήριος ἀπὸ μηχανῆς θεοῦ τῆς Ἑλλάδος. Καὶ τώρα, ὅπως πάντοτε, ἡ Ἑλλάς ἐξυπλήρτησε τὸν λοιπὸν κόσμον διὰ τῆς μεταλαμπιδεύσεως τῶν ἑλληνικῶν φώτων εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀλλὰ καὶ τὸν κατακτητὴν κατέκτησε πνευματικῶς, διότι οὗτος τὰ μάλιστα ἐπηρεάσθη ὑπὸ τῆς Βυζαντινῆς παραδόσεως εἰς τὴν ἔθιομητιάν, τὸ θρησκευτικόν, τὴν συγκρότησιν δημοσιονομικῶν ὑπηρεσιῶν καὶ φορολογικοῦ συστήματος, ἐκτὸς τῶν ἄλλων. Ἐν κρισῶ δὲ καλλιεργουμένη ἡ ἑλληνικὴ πνευματικὴ παράδοσις κατώρθωσε μετὰ τῆς θρησκείας νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἀνάστασιν τῆς Ἑλλάδος, προδιαγράψασα ἔκτοτε τὰς μελλοντικὰς ἐπιδιώξεις καὶ τὰ ὄνειρα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

...

Ἔσα ἀνεφέρθησαν ἀνωτέρω δὲν εἶναι παρὰ μίαν γενικωτάτην καὶ ὠχρὰ εἰκὼν τοῦ περιεχομένου. Πλείστα δὲ ἄλλα εἰδικὸν καὶ γενικωτέρον χαρακτήρος θὰ εἶσιν ἐν αὐτῷ ὁ ἀναγνώστης. Πράγματι τὸ βιβλίον τοῦτο ἔχει συμπυκνώσει ὕλικὸν ἀρκούντως δυσανάλογον πρὸς τὸν ὄγκον του. Ἐν τοιούτοις ἡ ταξινόμησις τοῦ ὕλικου θάσει ἐσωτερικῆς σχέσεως καὶ ἐξελικτικῆς ἀκολουθίας καθιστοῦν τὸ ἔργον εἰκόλοπαρακολούθητον, συνεπιβοηθούντος καὶ τοῦ ἐπαγωγοῦ ὕφους μετὰ τῆς γοητευτικῆς καὶ διανογῆς ἀφηγήσεως. Τὰ ἀποσπάσματα ἐκ πηγῶν καὶ βοηθημάτων εἶναι ἐπίλεκτα καὶ ἐνισχυτικὰ τῶν πρὸς ἃ ἀναφέρονται σημείων τοῦ ἔργου. Ἐνθαμίαν δὲ πρὸς κατατόπισιν καὶ περαιτέρω ἔρευναν τοῦ ἀναγνώστου παρέχει καὶ ἡ ἀναγραφή ἐκασταχοῦ σχετικῆς βιβλιογραφίας, ὡς καὶ τὸ ἐν τέλει (σελ. 155-162) βιβλιογραφικὸν σημεῖωμα. Περιέχει δ' ἐπιπροσθέτως τὸ ἔργον χρονολογικὸν πίνακα τῶν Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, εὑρετήριον κυρίων ὀνομάτων καὶ πραγμάτων ὡς καὶ πίνακα τῶν περιεχομένων. Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι εἰδηγορικὰ μὲν εἶναι αἱ παρατιθέμεναι εἰκόνες ἐκ τοῦ πλούτου τῶν ἐπιγραφῶν, τῶν νομισμάτων, τῶν σφραγίδων καὶ τῶν ἐγγράφων» κατὰ τὸ πλείστον εἰλημμένα, αἰσθητὸν ὅμως παρέχει ἡ ἔλλειψις ἐνὸς καλοῦ χάρτου τοῦ Βυζαντίου, διὰ νὰ προστρέξῃ εἰς τὰς χώρας καὶ κυριωτέρας πόλεις ὁ ἀναγνώστης τοῦ ἔργου, καθόσον οἱ ὑπάρχοντες δύο δὲν ἐξυπηρετοῦσι τοιοῦτον σκοπὸν.

Ἄν τὸ ἔργον δὲν διακρίνεται διὰ τὴν πρωτοτυπίαν τῶν διατυπωμένων θεωριῶν, τοῦτο συμβαίνει διότι δὲν εἶναι οὗτος ὁ σκοπὸς του. Πρωτότυπος ὅμως εἶναι

αὐτὸς οὗτος ὁ χαρακτήρ τοῦ ἔργου καὶ ὁ τρόπος τῆς συνθέσεως του. Οὐδεὶς θὰ δυνήθῃ ποτὲ νὰ ἀμφισβητήσῃ ὅτι ἐκ τῆς ἀπόψεως ταύτης τὸ ἔργον εἶναι μοναδικὸν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τοῦλάχιστον, καθόσον γνωρίζω, βιβλιογραφίαν, εὐχῆς δ' ἔργον θὰ ἦτο ἂν ὑπῆρχον καὶ διὰ τὴν Ἱστορίαν τοῦ Ἀρχαίου καὶ τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ τοιαῦτα ἔργα. Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τούτου θὰ ἐξέλθῃ ὠριμώτερος καὶ ὁ μεγίστην μετὰ τοῦ Βυζαντίου ἔχον ἐκπαίδη. Εἶναι ὑποδειγματικὸν καὶ διὰ τὴν ἐπιστημονικότητά του καὶ διὰ τὴν μεθοδικότητά του καὶ διὰ τὴν γλώσσαν καὶ τὸ ὕφος του. Θὰ ἐξαιρετησῇ δὲ μάλιστα τὸν Ἑλληνισμόν, ἀφ' ἧς στιγμῆς καταστῇ ἡ δεξιὰ χεὶρ οὐκ μόνον τοῦ σπουδαίου ἀλλὰ καὶ τοῦ διδασκάλου, κατ' ἐξοχὴν δὲ τοῦ λειτουργοῦ τῆς Μέσης Ἑκκλησιεύσεως. Τὸ ἔργον προσιωφίζει καὶ ἔκδοσιν συστηματικῶν ἐγγχειριδίων τῆς Ἱστορίας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους: δὲν πρέπει νὰ εἶναι μακρὰν ἡ ἡμέρα τῆς ἐκδόσεώς του.

Κ. ΧΑΤΖΙΣΤΕΦΑΝΟΥ

Κ. Χρυσάνθη: Ἐπιλύχρια (Ποιήματα), σ. 94. Λευκωσία—Κύπρος, 1951.

Ἡ ποίηση δὲν τραβάει πιά στὴν ἐποχὴν μας πολλοὺς ἀναγνώστες. Αὐτὸ εἶναι μίᾳ ἀλήθεια ἀναγνωρισμένη πιά, τοῦλάχιστο γιὰ τὸ δικό μας καὶ γενικώτερα τὸ ἑλληνικὸ κοινόν. Τὰ ποιήματα ὅμως τῆς συλλογῆς αὐτῆς τοῦ κ. Χρυσάνθη, (ὑποθέτω καὶ τὰ ἄλλα του ποιήματα), θὰ διαβαστοῦν ἀσφαλῶς. Ἐκείνος ποῦ θὰ πάρῃ στὰ χέρια του τὴ συλλογὴ αὐτή, μὲ τὴν πρώτη ἀδιάφορη ματιὰ ποῦ θὰ ρίξῃ στὴν ἀρχή, θὰ ὑποχρεωθῇ νὰ τὰ προσέξῃ καὶ νὰ τὰ διαβάσῃ. Καὶ θὰ τὰ διαβάσῃ μάλιστα προσεκτικὰ, συστηματικὰ. Καὶ σὰν τὰ διαβάσῃ, θὰ ξανάρχεται στὸ νοῦ του τὸ ἴδιο ἐρώτημα, ποῦ συχνὰ προβάλλεται σήμερα στὸν ἀναγνώστη τῆς ποιήσεως: Τί εἶναι ἐπὶ τέλους ἡ ποίηση; ἢ καλύτερα: ποιά πρέπει νὰ εἶναι ἡ ποίηση στὴν ἐποχὴ μας; Ἐμεῖς ματικά, ὄχι στίχους ἀπ' ἐδῶ κι' ἀπ' ἐτούλάχιστο ὁμολογοῦμε, πῶς αὐτὸ τὸ ἐρώτημα προβάλλει διαρκῶς μπροστά μας ἐπίμονο καὶ βασανιστικό. Δὲν πρόκειται βέβαια νὰ συζητήσουμε ἐδῶ τὸ θέμα, μὰ ἂν πράγματι ἡ ποίηση παίζει κάποιο ρόλο στὴ σημερινὴ ζωὴ μας, πρέπει νὰ βρεθῇ κάποια ἀπάντησις στὸ ἐρώτημα αὐτό: Ποιά εἶναι ἡ βαθύτερη, ἡ παντοτεινὴ οὐσία τῆς ποιήσεως, ποῦ θὰ μπορούσε νὰ δώσῃ στὴν ἐκδήλωσιν αὐτὴ ἕνα στοιχεῖο μονιμώτερο, ποῦ νὰ

μπορῆ νὰ διατηρῆται μέσα σ' ὄλες τὶς ἐποχὲς καὶ κάτω ἀπ' ὄλες τὶς ἐναλλασσόμενες ἀντιλήψεις γιὰ τὴν ποίηση; Δὲν μπορῶ νὰ πῶ, ἂν ἡ ποίηση εἶναι ἀπλῶς μιὰ ἔκφραση τοῦ «ῥαίου», ἂν εἶναι τὸ ὅποιο περίσσευμα τῆς καρδιάς, ἂν εἶναι ἡ ἀνεμπόδιση καταγραφή τῶν ἀκαθόριστων καὶ ἀπλαστων ἀκόμη συνειρημῶν τοῦ ὑποσυνειδητοῦ, ἂν εἶναι ἡ ἔκφραση βασανιστικῶν στοχασμῶν ἢ ἕνα παιγνίδι λέξεων, ἂν, ἂν... Ἔνα μόνο μπορῶ νὰ δεβαιώσω τώρα: Πῶς τὰ ποιήματα τοῦ κ. Χρυσάνθη εἶναι «ῥαία». Καὶ οἱ στοχασμοὶ του εἶναι «ῥαία» καὶ ὁ τρόπος ποῦ φανερώονται εἶναι «ῥαίος». Ὁ τρόπος αὐτὸς δὲν εἶναι καθόλου ἀνορθόδοξος, εἶναι μέσα στὰ παροδεγεμένα πλαίσια τῆς ποιήσεως, χωρὶς ὅμως γι' αὐτὸ νὰ εἶναι καθόλου κοινός. Καὶ ἡ ἐμπνευση ἀκόμη, τὰ θέματα, χωρὶς νὰ ἀποτελοῦν ἄβυσσο στοχασμῶν, εἶναι ῥαία, κοινά, μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς, κατὰ κανένα ὅμως λόγο κοινότητα. Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ παράξενο, τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον σημεῖο στὴν ποίηση τοῦ κ. Χρυσάνθη:

Καὶ τὰ πιὸ κοινὰ πράγματα παίρνουν τέτοια ὄψη ποῦ, δὲ λέω πῶς γίνονται μεγάλα, γίνονται ὅμως ἐξαιρετικά ῥαία καὶ ἐνδιαφέροντα. Ἐκεῖ ποῦ ἄλλος θὰ μετέπιπτε εὐκόλα στὴν κοινοτοπία, ὁ κ. Χρυσάνθη κατορθώνει νὰ μὲν πρωτότυπος χωρὶς καμμιά προσπάθεια ἐκζητήσεως.

Ἡ ἐμπνευση —οἱ ιδέες ποῦ δίνουν τὰ θέματα τῶν ποιημάτων τοῦ κ. Χρυσάνθη— θὰ μπορούσε συμβατικά νὰ ὀνομασθῆ κλασσική, ὅπως ἄλλωστε τὸ ἔχουν ἤδη παρατηρήσει ἄλλοι σὲ ἄλλες του συλλογές. Αὐτὸ ὅμως δὲ σημαίνει πῶς παίρνει σχήματα καὶ μορφές συμβατικές, πῶς εἶναι μιὰ ποίηση τύπου καὶ πῶς δὲν ἔχει τὴ δική της οὐσία. Ὁ ὀρισμὸς τῆς ὡς κλασσικῆ γίνεται μονάχα γιὰ μιὰ γενικὴ τοποθέτηση μέσα στὶς ἀνεγνωρισμένες τεχνοπτικές. Ἔτσι θὰ μπορούσε κανεὶς, ἀποβλέποντας στὴ μορφή, νὰ βρῆ πιὸ εὐκόλα τὰ γνωστά μας κλασσικὰ σχήματα μέσα στὰ διάφορα μέρη τῆς συλλογῆς αὐτῆς τοῦ κ. Χρυσάνθη. Ὁ Θάνατος τοῦ Ἀδωνι καὶ ἡ Μετανάστευση τῶν ἀρχαίων Κυπρίων θὰ μπορούσαν νὰ χαρακτηριστοῦν σὰν δραματικοὶ διθύραμβοι, ἢ Ἀξιοθέα καὶ ὁ Προμηθεὺς σὰν σύντομος λυρικὸς τραγωδίας. Οἱ κύριες λυρικὲς συνθέσεις εἶναι οἱ ἐκτενέες ὡδὲς τῶν Ἐπιλυχιῶν καὶ τῶν Ἀποδείπνων. Τὸ Ἐπιτραπέζιο —τὸ τελευταῖο τῆς συλλογῆς— εἶναι ἕνα σημαντικό ἄσμα, ποῦ μᾶς ἐνθυμίζει ἀρχαϊκὲς

ἐπιτραπέζιες ὡδὲς καὶ δημοτικὸ τραγούδι μαζί, ἀλλὰ καὶ μὲ διάχυτὴ τὴ διάθεση ἐκείνη, ποῦ βρίσκουμε στὶς βουκολικὲς ὡδὲς τοῦ Θεοκρίτου. Ἡ προτίμηση ἄλλωστε τοῦ ποιητοῦ τῶν Ἐπιλυχιῶν σὲ παρόμοια θέματα εἶναι φανερὴ σὲ πολλὰ σημεῖα. Μόνο ποῦ δὲ θυσιάζει ποτὲ τὸν λυρισμὸ γιὰ τὴν εἰκόνα καὶ τὴν περιγραφή μονάχα. Ἔνα εἶδος ἐπιγραμματικῶν, ἕνα κομπολόι ἀπὸ χαρούμενες καὶ φωτεινὲς εἰκόνας, ποῦ τὶς ἐμπνέει σὰν κάποιο μεθύσι μπροστὰ στὰ ῥαία πράγματα, εἶναι οἱ ἀρμονικὲς στροφές τῆς σειρᾶς «Τριαντάφυλλα», ποῦ τὰ χόιρσαι, θὰ ἔλεγα, καὶ μὲ τ' αὐτὶ καὶ τὰ μάτια. Συγκινητικώτατο ποῦ εὐγένεια του εἶναι τὸ Ἐλεγίον στὴ μικρὴ Βέρα Λυσιώτη μὲ τὶς ἀληθινὲς εἰκόνας του καὶ τὸν ἄδρὸ δεκοπεντασύλλαβο.

Στὴν ποίηση τοῦ κ. Χρυσάνθη δὲ μιλάει μιὰ ψυχὴ τυραγισμένη ἀπὸ τὸ πάθος, ἀλλὰ μιὰ ψυχὴ συγκινημένη ἀπὸ τὸ θαῦμα τῆς ζωῆς, τὴν ὀμορφίαν καὶ τὴν ὀδύνη τῆς ἀκόμη, καὶ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια τῶν ἀπλῶν πραγμάτων. Ναί, αὐτὸ εἶναι, νομίζω. Τὸ νόημα τῆς ποιήσεώς του, ὅν πρέπη νὰ βροῦμε τέτοιο νόημα, εἶναι ἡ συγκίνηση τοῦ ποιητοῦ μπροστὰ στὴν αἰώνια ἀλήθεια τῶν ἀπλῶν πραγμάτων. Δὲν ὑπάρχουν στὴν ποίηση αὐτῆς ξεφωνητὰ συναρπαστικά. Ὑπάρχει ὅμως στοχαστικὸς θαυμασμὸς μπροστὰ στὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς, ποῦ ἀποτελοῦν τὴν αἰωνία τῆς οὐσίας. Μπροστὰ στὴ διαπίστωση αὐτῆς τρέμει ἀπὸ συγκίνηση ὁ ποιητὴς. Καὶ τὰ πιὸ ταπεινὰ πράγματα παίρνουν νόημα καὶ ὀμορφίαν καὶ γίνονται σημαντικά καὶ ῥαία. Αὐτὴ ἡ στοχαστικὴ ἀνάταση ἐμπνέει τὸ σεβασμὸ γιὰ πράγματα, ποῦ ἡ ἀναφορά τους ὑπὸ ἄλλες συνθήκες θὰ ἀποτελοῦσαν ἴσως ἕνα κυνικὸ ρεαλισμὸ ἢ ἕνα φτηνὸν ἡδονισμὸ. Ὁ ἡδονισμὸς ὅμως παραμερίζεται μπροστὰ στὸ σεβασμὸ, ποῦ ἐμπνέει ἡ ἀξιολόγηση τοῦ φαινομένου, καὶ τὸ ζωικὸ ἐνοστιχτὸ τὸ ὀμορφαινεῖ ἢ μετουσίωσή του σὲ λυρικὴ συγκίνηση. Λυρικὸς στοχασμὸς. Αὐτός, πιστεύουμε, ὁ χαρακτηρισμὸς θὰ ταίριαζε περισσότερο στὴν ποίηση τοῦ κ. Χρυσάνθη. Μᾶς ἐκπλήττει, ἀληθινά, ἴσα μὲ ποιὸ σημεῖο φτάνει αὐτὸς ὁ λυρικὸς στοχασμὸς. Μέχρι καὶ μὲ τὰ πιὸ ἀπίθανα πράγματα: Ἀπὸ τὸ θάνατο καὶ τὴ ζωὴ καὶ τὸ δημιουργικὸ σπασμὸ ἴσα μὲ τὶς γαλανὲς μέρες, τὰ θράξια τοῦ γιαιλοῦ, τὰ περιφρονημένα ἀγκάθια. Ἀπὸ τὸ παιδὶ ποῦ κοιμάται ξέγνοιαστο ἴσα μὲ τὸ ταπεινὸ λυχνάρι ποῦ φωτίζει τὶς χειμωνιάτικες

νύχτες. Ἐπὶ τὸν ἥλιο καὶ τὴ μέρα καὶ τὴ νύχτα ἴσα μὲ τὸ ψωμί καὶ τὸ κρασί καὶ τοὺς ἥσκιους ἀκόμη τῶν πραγμάτων.

Ὅπως ὀρθόδοξη εἶναι ὅλη ἡ ποίηση τοῦ κ. Χρυσάνθη, ὀρθόδοξη εἶναι καὶ ἡ στιχουργικὴ του, χωρὶς πάλι νὰ γίνεταί μ' οὐτὸ περιορισμένη καὶ τυπικὴ. Ἴσα ἴσα ποὺ εἶναι τόσο πλούσια καὶ τόσο τεχνικὰ διαρθρωμένη ποὺ δὲ συναρπάζουν ἀμέσως οἱ ρυθμοί, τὰ μέτρα καὶ ἡ μουσικὴ τῆς. Λὲς καὶ κάθε θέμα βρίσκει τὴν ἰδιαιτέρη, τὴν ταιριαστὴ του ἔκφραση, ἀλλοῦ λιτὴ καὶ περιγραφικὴ, ἄλλοῦ πλουσιώτερη καὶ μελωδικώτερη. Μπορεῖ νάχη κανεὶς ἐπιφυλάξεις γιὰ τὸ περιεχόμενο τῆς ποιήσεως τοῦ κ. Χρυσάνθη ἀνάλογες μὲ τίς ἰδέες, ποὺ ἔχει γιὰ τὴν ποίηση, δὲ μπορεῖ ὅμως ν' ἀρνηθῆ τὴν καλλιτεχνία τοῦ στίχου του. Ὁ στίχος γι' αὐτὸν δὲν εἶναι προσπάθεια, εἶναι, θάλεγα, μιά φυσικὴ κατάσταση. Δὲ μιλάει, τραγουδαίει.

Ἐνα ἄλλο στοιχεῖο τῆς ποιήσεως τοῦ κ. Χρυσάνθη εἶναι ὁ φραστικὸς του πλούτος. Δὲν εἶναι μόνο οἱ μεταφορὲς καὶ οἱ εἰκόνες. Ὀλόκληρο τὸ λεξιλόγιό του εἶναι πλούσιο καὶ ἐκφραστικώτατο, χωρὶς νὰ δείχνῃ τὴν παραμικρὰν ἐκκλίση καὶ χωρὶς νὰ ξαφνιαζῆ μὲ ἀπαράδεχτους νεολογισμοὺς ἢ ἰδιωματικὰς ἐκφράσεις. Τὴν ἀκρίβεια, ποὺ ἔχει ἡ λέξη του, τὴν ἔχει καὶ ἡ εἰκόνα του, ποὺ εἶναι πάντα ἐνδιαφέρουσα καὶ γοητευτικὴ. Παίρνω μερικὰς στῆν τύχη: Νερὸ ὀλοδιάφανο μὲς τὰ ἡλιάτιδα — Χτύπησε στὸ κύμα τὸ κουπί σὰ χάδι/ποῦ δίνει ἡ μᾶνα στ' ἄταχτο μονάκριβό της — Ἐνὸς ἀνθοῦ ποῦ κολυμπᾷ στὸν ἥλιο — Καὶ τὸ κρασί τρελλὸ παιδί ποῦ παίζει μὲς τὸν ἥλιο — Ἡ σιώπηλὴ εὐτυχία μιὰς ἀνεμώνας/τὸν ὕπνο λιθαρῶν χορταρισμένων — Μὲς τῆ λευκῆ χαρὰ κοιμάται τὸ παιδί, καὶ ἄλλα πολλά. Εἶμαι βέβαιος πως, κι' ἂν ἀκόμη σταθῆ διστακτικὴ ἢ κριτικὴ ἡμπροστὰ στῆν ποίηση τοῦ κ. Χρυσάνθη, θὰ δεχτῆ ὅμως ἀνεπιφύλαχτα τὴν καλλιτεχνικὴ τῆς μορφή. Εἶπα στῆν ἀρχὴ πὼς μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι ἡ ποίηση αὐτῆ τοῦ κ. Χρυσάνθη «μεγάλη», εἶναι ὅμως ἐξάπαντος «ώραία», χωρὶς αὐτὸ νὰ ὑπονοῆ πὼς εἶναι «ρηχὴ». Κλείνουμε τὸ σημεῖωμα μ' ἓνα τῆς δείγμα, ποὺ δὲν εἶναι καὶ μὲ πολλὴ φροντίδα διαλεγμένο :

Ἔνα, νὰ μπορούσα νὰ πεισθῶ πὼς πέρα
 (ὑπάρχει
 στοῦ εἴου τὰ σύνορα μιά ἀναπνοή
 (τοῦ χόρτου

καὶ μιά φωτιά εὐεργετικὴ καὶ κά-
 (ποιου ἀνθους
 χέρι πονετικὸ καὶ μιά γαλήνη αἰώνια
 καὶ μιά ἔρυσουλα γιὰ θροσιά κι'
 (ἓνας βαθύσκιος!
 Τότε θαθιά μου θάπεφτε μιά ἀχτίδα
 (τοῦ ἡλίου
 καὶ θάπαιρνα τ' ἀπόδημοι τὶς δυὸ
 (φετροῦγες
 μ' ἓνα ἀνοιεϊάτικο αἰσθημα στὸ μέ-
 (τωπό μου
 γιὰ τὴν ἀντίπερα ζωή. Μὰ ἄλλοι μου!
 (ἡ πίστη
 ξένος καρπὸς κι' ἀγίνωτος γιὰ μένα.
 Μόνο τὸ στήθος του ν' ἀκούει τ' ἄργο
 (μου ὅμμα
 μονότονα τὴν ἀνθὴνη ὀμορφιά νὰ
 (σκίζει,
 τὸ μάτι νὰ θωρεῖ θανές, ὅπου μιά
 (στοιβα
 χῶμα χλωρὸ κι' οἱ συλλογὲς κλωνιά
 (νὰ τρέμουν.

Θ. Α. ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Γλωσσολογικά

Ἐγαπητὴ μου κ. Κρανιδιώτη,

Μὲ πολλὴ εὐχαρίστηση εἶδα μερικὰς ἐνδιαφέρουσας ἐπιστολὰς στὰ τελευταῖα τεύχη τῶν Κ. Γρ. ἀναφερόμενες στῆν ἐρμηνεία τῶν λέξεων «ἄγρη τοῦ λαοῦ» καὶ «ἀρζοτζεράμιον».

Ὅσον ἀφορᾷ τ' ἄ γ ρ η τ ο ὕ λ α ο ὕ πολὺ φοβοῦμαι ὅτι οἱ κ.κ. Νικολαΐδης καὶ Λουλουδῆς ἀκολούθησαν ἐσφαλμένη μέθοδο στὶς ἐρωτήσεις ποὺ ὑπέβαλαν στοὺς χωρικοὺς καὶ γι' αὐτὸ ἤρσαν καὶ αὐτὲς τὲς ἀπαντήσεις. Θὰ παρακαλοῦσα καὶ τοὺς δυὸ τους νὰ βροῦν ἄλλους χωρικοὺς — κνηγούς ἢ μὴ — ποὺ δὲν τοὺς ρώτηζαν πρωτίτερα καὶ νὰ τοὺς ὑποβάλουν ὡς ἐξῆς τίς ἐρωτήσεις: «Ἐξέρετε πὼς λέν τὸ μέρος τοῦ λαγοῦ ποὺ εἶναι: (α) στὰ προστήθια, (β) στὰ δυὸ μεριά τὰ πσινά, (γ) τὸ ψαγνὸ ποὺ εἶναι πάνω ἀπ' τοὺς νεφροὺς;» Κι' ἂν οἱ χωρικοὶ ποῦν ὅτι τὸ ψαγνὸ τῶν νεφρῶν λέγεται «ἄγρη τοῦ λαοῦ» τότε εἶναι ἐντελῶς ἐν τάξει ἡ ἐρμηνεία. Θὰ ἦταν ἴσως πολὺ ἐνδιαφέρον νὰ ρωτήξουν γιὰ τὰ λέν «ἄγρη». Ἄν πάλε οἱ χωρικοὶ τὸ ψαγνὸ τῶν νεφρῶν τὸ ὀνομάσουν κάπως ἄλλως, τότε νὰ ρωτηθοῦν ἂν τὸ λέν καὶ «ἄγρη». Δὲν ὑπάρχει ὅμως λόγος ν' ἀναφερθῆ ὁ σχετικὸς στίχος τοῦ τραγουδιοῦ τοῦ Διγενῆ, γιὰ τὸτε ὁ χωρικός μπορεῖ ν' αὐτοσχεδιάσῃ μιά πρόχειρη ἐρμηνεία. Θὰ ὑποχρεωθῶ ἂν τίς ἀπαντήσεις τῶν τῆς δημοσιεύσουν στὰ Κ. Γρ. ἢ τῆς στείλουν προσωπικῶς ἐν μένα.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ «ἀρζοτζεράμιον» ὁ κ. Κονομῆς φέρνει καὶ πάλι στὸ προσήγιο τὴν ἐτυμολογία τοῦ καθ. Φάβη,

πὸν τὸ παράγει ἀπ' τὸ ἄγιος+χίμαρος
 κὶ ἐπομένως τὸ ἀροζτεράμιον (μὲ ἰ ἐ-
 δῶ) πρῆλει νὰ σημαίνει ἀγριοζάτσικο.
 Ἄλλῃ ἄς ξανακοιτάξουμε τὴν ἐτυμολο-
 γία. Κατὰ τὸν κ. Κονομῆν «τὸ δευτέρου
 συνθετικὸν ὑπέστη μερικῆς μεταβολῆς.
 Μὲ ἀντιμετάθεσιν τῶν συμφώνων μ καὶ
 ρ προήλθεν ἡ μορφή χιμάριον ἐκ τοῦ
 χιμάριον καὶ μὲ τὴν παλαιάν προφορὰν
 τοῦ χ ὡς sh σεράμιον. Ὁ φθόγγος
 διὰ τὸ ἐπόμενον ὑγρὸν ἔγινε ε καὶ ἔτσι
 ἔχομεν: ἀροζσεράμιον». Σταματοῦμεν
 ἐδῶ γιὰ νὰ παρατηρήσουμε πὺς ἀπὸ τὸ
 χιμάριον θὰ εἴχαμε χ ἰ μ ἄ ρ ἰ ν. Ἡ
 ἀποβολὴ τοῦ ο τῆς καταλήξεως -ιον
 τῶν οὐδετέρων εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ χαρα-
 κτηριστικὰ τῆς μεσαιωνικῆς μας γλώσ-
 σας. Π6. τὸ λ ε ο ν τ ἄ ρ ἰ ν στὸ λόγῳ
 τοῦ Βάρδα (866 μ.Χ.) γιὰ τὸ Βασί-
 λειο: «Ἐδιώξαμεν ἀλώπεκα καὶ εἰσέβηκε
 λ ε ο ν τ ἄ ρ ἰ ν». Τὸ γ ε ρ ἄ κ ἰ ν
 στὸ λαϊκὸ τετραστίχο γιὰ τὸν Ἀλέξιο
 Κομνηνὸ (1031 μ.Χ.) «ἴτα καλῶς, γ ε -
 ρ ἄ κ ἰ ν μου». Καὶ προπαντὸς στὸν
 Πτωχοπόδορο (12ος αἰ.) «κατώφλιν,
 καλοκαίριν, ψωμίν, κομμάτιν, περσιάν,
 πουργιὰ, παιδί, ἀγόριον, πλέριν, τυρίν,
 πόδι, κοιτάλιν, ποτάμιν» κλπ. κλπ. Τὴν
 πάθησιν αὐτὴ τὴν συναντοῦμε ἤδη σὲ πα-
 πύρους τοῦ Β' μ.Χ. αἰ., ὅπως «ἐπεμ-
 ψά σοι ε ἰ κ ὀ ν ἰ ν μου», ἀλλὰ τὴ
 βλέπουμε γενικευμένη στὴ βυζαντινὴ
 περίοδον κὶ ἐπομένως κατὰ τοὺς χρό-
 νους τῆς συνθέσεως τῶν ἀρχαϊκῶν τρα-
 γουδιῶν τὸ χιμάριον ἔπρεπε νὰ γίνῃ
 χ ἰ μ ἄ ρ ἰ ν. Ὡστε, κὶ ἂν παραδεχτοῦ-
 με ὅλες τὲς ἄλλες πάθησεις, πὺν ἀνα-
 φέρει ὁ κ. Κονομῆς, τελικὰ θὰ εἴχαμε
 «ἀροζσεράμιν» κὶ ὄχι «ἀροζσεράμιον»,
 σύμφωνα πάντοτε μὲ τὴν ἐτυμολογικὴ
 πορεία τοῦ κ. Κονομῆ, γιὰτὶ ὁ Φάβης
 παρήγαγε τὴ λ. ἀπὸ τὸ «ἀγριοχιμάρι-
 δον».

Ἐπειτα πὺς τὸ ἀροζσεράμιον ἔγινε
 ἀροζτεράμιον, δηλ. μὲ βάση ποιὺς
 κανόνες τὸ παχὺ σ τράπηκε σὲ τξ; Ὁ
 κ. Κονομῆς γράφει «πιθανῶς ἀπὸ πα-
 ρετυμολογίαν» ἀλλὰ σάν νὰ δυσπιστῆ
 κὶ ὁ ἴδιος σ' αὐτὴ τὴν ἐξηγήσῃ γράφει
 ἀμέσως μετὰ σὲ παρένθεσιν «ἴσως ὅμως
 τὸ σ+ι πὺν τρέπεται εἰς τὴν Νίουρον
 καὶ τὴν Μεγίστην τὸ σ εἰς κ (γρ. εἰς
 σ+κ) π.χ. ἰσα-ἴσκια, κεράσια-κερά-
 σια, κλπ., ἰδὲ Παντελίδη, Φωνητικὴ σ.
 9' ὥστε πιθανῶς καὶ σ+ε ἐτράπη καὶ
 εἰς τὴν Κυπριακὴν εἰς τξ». Ὁ κ. Κονο-
 μῆς δὲν ἐπρόσεξε πὺς ἐκεῖ ὁ Παντε-
 λίδης μιλᾷ γιὰ τὸ ἰ τῆς συνιέσεως πὺν
 κατήντησε πρῶτα ἡμίφωνον j κὶ ὕ-

στερα τράπηκε σὲ κὶ (ἰσα-ἰσα-ἰσκια)
 κὶ ἐπομένως δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ
 τὸ ἐξεταζόμενον φαινόμενο καὶ τὸ πόρι-
 σμά του ὅτι «πιθανῶς καὶ σ+ε ἐτρά-
 πη εἰς τὴν Κυπριακὴν εἰς τξ» εἶναι πα-
 ραπλανητικὸ. Ἐχει κὶ ἡ Γλωσσολογία
 κανόνες καὶ μάλιστα αὐστηροὺς κὶ ὅταν
 ἀκόμα ἡ ἐτυμολογία μας εἶναι σύμφω-
 νη μὲ τοὺς κανόνες ἀκόμα καὶ τότε δὲν
 πρέπει νὰ εἴμαστε ἀπολύτως βέβαιοι.
 Ἡ Γλωσσολογία ἀκολουθεῖ τὴν ἀεχὴ
 «νάφε καὶ μέννασ' ἀπστεῖν».

Τὴν ἐτυμολογία τοῦ καθ. Φάβη τὴν ἤ-
 ξερα ἀλλὰ μὲ τὰ δεδομένα πὺν ἔχομε τὴν
 ἀπέριπτα καὶ τὴν ἀπορρίπτω. Εἶναι μὰ
 ἔξυπνη ἐτυμολογία ἀλλὰ παρακινδυνευ-
 μένη, ὅπως ἄλλωστε ἦταν κὶ ἡ διόρθω-
 σὴ του «τξά τὸ τριόλιν δῶμαν» στὸ
 «τξά τὸ τριόλιν γ ὀ ν α» γιὰ τὸ ὁ-
 ποῖον ἔγραφα στὴ Λαογραφία ΙΑ' 95.
 Κάτι πὺν ὑποστηρίζομε πρέπει νὰ θα-
 σίξεται πάνω σὲ δεδομένα, νὰ βγαίνει
 ἀπ' αὐτὰ ταῦτα τὰ πράγματα, καὶ στὴν
 προκειμένη περίπτωσιν, ἀπ' αὐτὴ τὴ ζωὴ
 τῶν Ἀρχαίων καὶ τῶν ἀγροτῶν, εἴαν
 εἶναι δυνατό τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἢ τῆς
 πλησιέστερης ἐποχῆς.

Δὲν μποροῦμε νὰ προσορήσουμε σὲ
 συλλογισμοὺς ὅπως αὐτόν: ἂν ἦμον ἐ-
 γῶ Ἀρκίτας θὰ ἔτογα ἀγρινα κὶ ὄχι
 ἄγρια κρεμμύδια. Ἐπομένως κὶ οἱ Ἀ-
 κρίτες ἀγρινα (ἀγριοζάτσικα) θὰ ἔ-
 τρωγαν κὶ ὄχι ἄγρια κρεμμύδια. Θυμᾶ-
 μα τὸν καθηγητὴν τῆς Ἀνθρωπολογί-
 ας Radcliffe-Brown, ἕνα εὐφρόσιστο
 Οὐαλλὸ στὴν Ὁξφόρδην, πὺν εἰρωνευ-
 ὄμενος αὐτὴ τὴν μέθοδον μᾶς ἔλεγε γιὰ
 κάποιον Ἀμερικανὸ πὺν ἰσχυρίζεταν πὺς
 βρῆκε τὸ χαμένο ἄλογό του κάνοντας
 τὸν ἐξῆς συλλογισμό: ἂν ἦμον ἐγῶ
 ἄλογο καὶ λένουον θὰ πῆγαίνα στὸ τά-
 δε λιβάδι νὰ βοσκήσω.

Τὰ κρεμμύδια ὑπῆρξαν ἀνεκάθεν ἀ-
 παραίτητο συμπλήρωμα, πὺν νοστιμίζει
 τὸ φαγητὸ (λιτὸ ἢ πλούσιο) τῶν ἀ-
 γροτικῶν τάξεων καὶ ἔφεσον ὁ λαὸς ὁ-
 μοφῶνως ἐξηγεῖ τὸ ἀροζτεράμιον ὡς
 ἄγριο κρεμμύδι ἢ ἀβρόσκιλλαν δὲν
 βλέπω τὸ λόγῳ γιὰτὶ νὰ τὸ ἀπορρίψου-
 με καὶ νὰ ζητοῦμε χωρὶς σοβαρὰ ἐπι-
 χειρήματα ἄλλην ἐρμηνεία. Ἐπειδὴ δὲν
 μποροῦμε νὰ ἐτυμολογήσουμε τὸ δεῦτε-
 ρο συνθετικὸ; Ὁ κ. Κονομῆς προσθέ-
 τει καὶ τοῦτο: «ὅτι ἡ ἀναγωγή τῆς λέ-
 ξεως εἰς τὸ ἄγριον κρόμιον προσκρού-
 ει... καὶ εἰς τὰ πράγματα νομίζω φανε-
 ρόν». Ἐπαναλαμβάνω καὶ πάλι ὅτι ὁ κ.
 Κονομῆς σκέπτεται ὅπως τὸν Ἀμερικαν-
 ῶ πὺν ἔχασε τ' ἄλογό του. Βέβαια γιὰ

τά δικά μας στομάχια, πού δὲν εἶμαστε ἀνδρειωμένοι, ἢ ἀβρόσκιλλα προσκρούει, ἀλλὰ ὁ «ἀπλοϊκός» Ἡσίοδος, ὅπως θὰ τὸν ἀποκαλοῦσε ὁ κ. Κονομη, θὰ μᾶς ἔλεγε ἴσως μετὰ τὴ σειρά του «νηπίου»: Ἡσιόδ. Ἔργα 40-41:

Νήπιοι, οὐδὲ ἴσαιοι ὄσφ πλέον ἡμῖσι
παντός,
οὐδ' ὄσον ἐν μαλάχῃ τε καὶ ἄ σ φ ο -
δ ἔ λ ω μέγ' ὄνειρα.

Ἡ ἀβρόσκιλλα κ' ἢ σπουδαία δὲν πιστεύω νὰ ἔχουν μεγάλη διαφορά.

Ἡ συσχέτιση πάλι τοῦ ἀρκοτζεράμιου μετὰ τὸ ἀ φ ρ α κ ε ρ ἄ μ ι δ ο ν (κ' ὄχι ἀφροκεράμιον) τοῦ βυζαντινοῦ κειμένου πού ἐπιχειρεῖ ὁ Καθηγ. Κυριακίδης εἶναι πολὺ ἐπιτυχεστέρα, ἀρκεῖ τὸ ἀφρακεράμιον νὰ μὴ ἐξηγηθῆ οὔτε σὰν σιμδαλένιο ψομί οὔτε σὰν «πλακοῦντιον» πού τὸ θέλει ὁ κ. Κυριακίδης. Στὴν ἐρρημιά πού ζοῦσαν οἱ Ἀκροίτες πού νὰ ὑπάρχουν τέτοια πράματα! Κι ἐκτός τούτων αὐτὰ τρώγονται ἀπὸ ἀνθρώπους κάθε ἄλλο παρὰ ἀνδρειωμένους, ὅπως ἀπατεῖ ὁ στίχος. Ἄλλὰ μορεῖ τὰ ἀφρακεράμια δὲ ἦταν κρεμμύδια ἢ ἀβρόσκιλλες (δηλ. ἀβρόσκιλλες) πού τὲς ἔφηναν πάνω σὲ κεραμῖδια καὶ τὲς ἔτρωγαν. Στὰ χωριά τῆς Κύπρου συνηθίζον ἀκόμα καὶ σήμερα νὰ βάζουν σὲ πυρωμένο φουρνὸ κρεμμύδια, νὰ τὰ κάνουν «ὄφτια» καὶ νὰ τὰ θεωροῦν πολὺ νόστιμα. Γίνονται πολὺ μαλακά καὶ χάνουν τὴ σιχατάδα τους. Ἄν στὴν ἐρρημιά ἔκαναν μαζί μετὰ περδία κ' ὄφτες ἀβρόσκιλλες ἀντὶ κρεμμύδια δὲν μορῶ ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ὑποστηρίξω ἐφόσο δὲν ἔχω μαρτυρίες. Ἐκεῖνο πού ξέρω εἶναι πὼς οἱ Κύπριοι στὴ φοβερὴ ἀνομβρία τοῦ 1870-1874 ἔφαγαν μεγάλες ποσότητες ἀβρόσκιλλων καὶ τὸ βυζαντινὸ κείμενο πού μιλά γιὰ τὰ ἀφρακεράμια ἀναφέρεται σὲ πολιορκημένη πόλη τῆς Ἱερουσαλήμ. Σεβαστός μου διδάσκαλος ὁ κ. Ἀρσένιος Νικολαΐδης με πληροφορεῖ ὅτι ἢ γιὰ τὴν συνήθειαν νὰ χάμνη γλυκὸ ἀπὸ τὲς ἀβρόσκιλλες γιὰ τὸ ἄσθμα κ' ὅτι ἦταν τόσο ὄφαιο πού τῆς τὸ ἔτρωγαν.

Ἔτσι ἀπ' αὐτὰ ἀντιλαμβάνεται κανεὶς γιὰτὶ περιορίστηκα νὰ σημειώσω στὴ μελέτη μου ἐκείνη ἀπλῶς τὴν ἐρρημείαν πού δίνει ὁ λαὸς στοῦ ἀρκοτζεράμιου=ἄγριο κρεμμύδι.

Με φίλικους χαιρετισμούς

Κ. Π. ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ

Μόρφου 6.5.51.

Συμπληρωματικά.

Κύριε Διευθυντά,

Εἰς τὸ σημειώμα μου γιὰ τὴ λέξη ἀρκοτζεράμιον, πού δημοσιεύτηκε στὸ περασμένον τεῦχος τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων», σ. 163, ἔχει περάσει μὴ ἀβλεπία πού δὲν ἀνταποκρίνεται ἐντελῶς μετὰ τὴν ἄποψη τοῦ κ. Β. Φάβη, πού ἐξέθετα. Παρακαλῶ νὰ διορθωθῆ ἔτσι: «Τὸ δευτέρον συνθετικόν ὑπέστη μερικὰς φθογικὰς μεταβολὰς. Μετ' ἀντιμετάθεσιν τῶν συμφώνων μ καὶ ρ προήλθεν ἡ μορφή χιράμιον ἐκ τοῦ χιμάριον καὶ μετὰ τὴν παλαιάν προφοράν τοῦ χ ὡς sh sheraμίον. Ὁ φθόγγος διὰ τὸ ἐπόμενον ὕψρον ἔγινε ε καὶ ἔτσι ἔχομεν: ἀρκοsheraμί(δ)ον.»

Ν. Χ. ΚΟΝΟΜΗΣ

Λευκωσία, 10.5.1951.

Γύρω ἀπὸ τὸ «ἀρκοτζεράμιον».

Ἄγαπητέ μου Κύριε Κρανιδιώτη,

Εἰς τὸ τεῦχος 191 τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων», σελίς 162, ἐδιάβασα ἐπιστολήν τοῦ κ. Ν. Κονομη σχετικῶς μετὰ τὴν λέξιν «ἀρκοτζεράμιον» καὶ παρακαλῶ νὰ μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ προσθέσω μερικὰ λόγια ἐπὶ τοῦ θέματος:

Στὸ διαμείρισμά μου ἢ λέξις «ἀρκοτζεράμιον» σημαίνει ἄγριο κρεμμύδι. Ὁ ζυγὸς τοῦ ὀνομάζεται καὶ «Σκόρταλλος». Τὸ ἀρκοτζεράμιον ἢ σκόρταλλος, βλαστάνει εἰς ἀρφονίαν μέσα στὰ ἀμπέλια, κατὰ τοὺς μήνας Ἰανουάριον καὶ Φεβρουάριον. Ἡ διαφορά του ἀπὸ τὸ κοινὸν κρεμμύδι εἶναι ὅτι ὁ βολβὸς του εἶναι τελείως λευκὸς καὶ στρωγγύλος. Ἡ γεύσις του εἶναι ἢ γεύσις τοῦ κρομμύου, ἀλλὰ κατὰ πολὺ ἐντονωτέρα, ὅπως καὶ ἢ ὁσμὴ του. Οἱ ἀμπελοφύγοι τὸ τρῶνε μαζί μετὰ τὲς ἐλῆς, ὡς ἄκρως ὀρεκτικόν, πλὴν ἔνεκα τῆς πολὺ καυστικῆς γεύσεώς του, χρειάζεται νὰ εἶναι κανεὶς πράγματι ἀντρεπωμένους διὰ νὰ τὸ φάγῃ. Εἶναι βέβαιον, ὅτι εἰς τὸν στίχον «νὰ φάγῃς ἄγρη τοῦ λαοῦ, νὰ φᾶς ὄφτον περτίτζιν, νὰ φᾶς ἀρκοτζεράμιον πού τρῶν ἀντρεπωμένοι» μετὰ τὴν λέξιν «ἀρκοτζεράμιον» ἐννοεῖται ἀποκλειστικῶς ὁ «σκόρταλλος», δεδομένου ὅτι οἱ ἀρκοῖται ἐκεῖνοι, μαζί μετὰ τὴν ἄγρη τοῦ λαοῦ καὶ τὸ ὄφτον περτίτζιν, θὰ ἔπορευε νὰ τρῶν καὶ κάτι ὡς ὀρεκτικόν, ἀλλὰ ὀρεκτικόν τέτοιο, πού νὰ ταιριάξῃ στὴν ὀρεσιβίον ζωὴν των, πού θὰ τὸ εὑρίσκον πρόχορον στὰ βουνὰ πού περιεπλανῶντο, μὰ καὶ πού θὰ ἦτο ταιριαστὸ ἔδεσμα διὰ τὴν ζωὴν ἐνός ἀντρεπωμένου. Ὅλα αὐτὰ τὰ συγγεντρώνει

ὁ «σκόρταλλος». Ἐγὼ προσωπικῶς πλειστάκις εἰς τὰ βουνά, ὡς κνηγός, ἔφαγα «ἀροζοτσεράμιον» μὲ τὸ «χαλλούμι» καίτοι δὲν διεκδικῶ τὸν τίτλον τοῦ ἀντιωσιμένου, ἀλλὰ μόνο καὶ μόνο διότι μοῦ ἤρσεν ὡς ἄκωρος ὀρεκτικόν. Ἐννοεῖται ὅτι τρώγεται εἰς πολὺ μικρὰ κομματάκια, ἕνεκα τῆς πολὺ καυστικῆς του ἰδιότητος. Πάντως τοῦτο εἶναι ὀρεκτικώτατον καὶ ἀβλαβές.

Φιλικώτατα

ΚΩΣΤΑΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Ἄομοδος, 11.5.1951.

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Ἐνας ἀκόμα Ἄγγλος ζωγράφος, ὁ Σάμ Μπέρκλεϋ, ποῦ ἐκθέτει στίς αἰθούσας τοῦ Ἀγγλοελληνικοῦ Συνδέσμου τίς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἢ μᾶλλον ἀπὸ τίς θάλασσας τῆς Ἑλλάδας, γιατί δὲ ζωγραφίζει παρά μόνο καίνα.

Ὁ Μπέρκλεϋ, ποῦ εἶναι πολὺ νέος—αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη του ἔκθεσις—γνώρισε γιὰ πρώτη φορά τὴν Μεσόγειον στὸ διαστήμα του πολέμου, ὅταν ὑπηρετοῦσε στὸ ναυτικόν, καὶ στὰ 1944 τοῦ ἀποκαλύφθηκε τὸ θαῖμα τοῦ Αἰγαίου. Μαγεύτηκε ἀπὸ τὸ φῶς του καὶ τὸ ἦταν πιά ἀδύνατον νὰ ζήσει κάτω ἀπὸ τοὺς μολυβένιους οὐρανοὺς τῆς πατρίδας του. Μόλις ἀπολύθηκε ἀπὸ τὸ Ναυτικόν, ἔσπευσε νὰ ἐπιστρέψει εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Λέμε συνήθως ὅτι οἱ ξένοι ζωγράφοι—ἰδίως οἱ θόρειοι—δὲν ξέρουν καὶ δὲν μποροῦν νὰ δοῦν τὸ φῶς καὶ τὸ χρῶμα τῆς Ἑλλάδας. Ὁ Μπέρκλεϋ ὅμως δὲ θέλει νὰ δεῖ αὐτὸ τὸ χρῶμα. Ἀπὸ τίς 63 ἀκουσάλλες ποῦ ἐκθέτει, ἐλάχιστες ἔχουν ἄλλο χρῶμα ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μπλε—γκρίζο. Ἐκεῖνο ποῦ τὸν ἐνδιαφέρει εἶναι τὸ σχέδιο, μὲ γραμμὴ ἀπλουστευμένη στὸ ἐλάχιστον. Ἐνα σχέδιο στυλιζαρισμένο σὰν ἐκεῖνο τῶν Παπισμένων, ἀλλὰ μὲ δικὸ του τρόπο ὄρασης. Εἶναι μιὰ ἔκθεσις ποῦ προσελκύει τὸ θεατὴ ὅχι μὲ τὸ ὄργιο τοῦ χρώματος ἢ μὲ τὸ παιγνίδι τοῦ φωτός μὲ τὴ σκία, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀρμονία τῆς γραμμῆς.

—Ἐντελῶς ἀντίθετη εἶναι ἡ ἔκθεσις τῆς Ἐλ. Ζογγοπούλου στὸ «Ρόμβο», ποῦ ἐκθέτει λάδια, παστέλ καὶ ἀκουσάλλες, καὶ ποῦ ὑπῆρξε μιὰ ἀπὸ τίς καλῆς μαθητρίδας τοῦ Παρθένου. Τὰ ἔργα τῆς εἶναι ἕνα ὄργιο χρωμάτων καὶ Ἑλληνικῶν φωτός. Ἡ ζωγράφος δουλεῖ γρήγορα καὶ μὲ ρευστὴ πινελία, μὲ κίνη τὴν καλλιτεχνικὴν ἀπμηλῆσιαν ποῦ χαρακτηρίζει τοὺς περισσοτέρους σύγχρονους Γάλλους ζωγράφους, ἀφίνοντας μὲρ ἄχρωμάτιστον μουσαμά (στὰ λάδια τῆς). Ἐταί ἐπιτυγχάνει ὄραια χρωματιστὰ «ἐφφέ» καὶ ὁ πίνακας ἀποκτὰ ρωμαλεότητα καὶ τὸ χρῶμα διαφάνεια. Ἡ γραμμὴ καταργεῖται καὶ ἡ τρίτη διάστασις δὲν ἐπιδικεῖται.

—Μιὰ ἄλλη μαθητρία τοῦ Παρθένου, ἡ Ρέα Λεονταρίτου, ἐκθέτει στίς αἰθούσας Ζαχαρίου λάδια καὶ τέμπες. Ἡ ζωγράφος αὐτὴ ἀκολουθεῖ ἕναν ἄλλο δρόμον πῶς συγγενικὸ καὶ πῶς κοντινὸ στίς σοφῆς συμβουλῆς τοῦ δασκάλου τῆς, μὲ ἐκδῆλη τὴ θεωρία τῶν συμπληρωματικῶν χρωμάτων καὶ μὲ μεγαλύτερον γυναικεῖον συναισθηματισμὸ ἀπὸ

τῆ Ζογγοπούλου. Οἱ πίνακές τῆς εἶναι δουλεμῆναι μὲ μεγάλη φροντίδα καὶ ἐπιμέλεια, ἢ πινελία τῆς καθαρὴ ζυγιάζεται καὶ μελετᾶται πολὺ πρὶν τοποθετηθῆ στὸ ἔργο. Ἡ γραμμὴ τῆς εἶναι σαφῆς καὶ τὸ περιγράμμα κυριαρχεῖ—ἰδίως στίς τέμπες—ὡστε νὰ κέρη σαφέστερη τὴ γραφικὴ τῆς ἐπιδῶξη.

T. M. Φ.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἡ «Ἐκδρομικὸς Σύνδεσμος Λευκωσίας» ὠργάνωσε ἀπὸ 29 Ἀπριλίου ἐμέχρι 6 Μαΐου, στίς αἰθούσας τοῦ «Ἐλευνίου», ἔκθεσις φωτογραφιῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Κυπριακοῦ ὑπαίθρου, τὴν ὁποῖαν ἐγκαινίασε ἡ Α.Μ. ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου κ. Μακάριος.

—Στίς 6 Μαΐου ἡ «Ἐταιρεία Κυπριακῶν Σπουδῶν» ὠργάνωσε στή μεγάλη αἰθούσα τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου Λαϊκὴν Κυπριακὴν Ἐορτὴν μὲ θέμα τὰ γαμήλια ἦθη καὶ ἔθιμα τῆς Πισιλιᾶς καὶ ἐκτελεστές χαρακίους τῆς περιόχης αὐτῆς.

—Στίς 13 Μαΐου ἡ «Ἐνωσις Νέων Τράστ» ἐτέλεσε στίς αἰθούσας τῆς πολιτικῆς μνημόσυνο τοῦ Νικολάου Καταλάνου μὲ ὁμιλητὴν τὸν κ. Ν. Γ. Ἰακωβίδην.

—Στίς 15 Μαΐου ἐδόθη στὸ Θέατρο «Ρόγιαλ» συναυλία ἔργων τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Μανώλη Καλομοίρη μὲ σύμπραξη τῶν κυριῶν Ναυσικίας Βουτάρη Γαλανοῦ (τραγούδι) καὶ Κρηνίως Καλομοίρη (πιάνο). Τὸ πρόγραμμα περιελάμβανε ὁμιλίαν τοῦ συνθέτου μὲ θέμα «Ἡ τέχνη μου κι' οἱ πόθοι μου». Ἡ συναυλία ἐπαναλήφθηκε στήν Ἀμμόχωστο καὶ τὴ Λεμεσό.

—Στίς 17 Μαΐου ὁ Μανώλης Καλομοίρης ἔδωσε στή σειρά τῶν διαλέξεων τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου ὁμιλίαν του μὲ θέμα «Παγκόσμιος ἢ ἐθνικὴ μουσικῆ».

—Στίς 20 Μαΐου ἔγιναν στήν Πάφον τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς τοῦ Παλαμά, ποῦ ἔστησεν ὁ Δήμος στήν ὁμόνομη πλατεία.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Γ. Χ. Γ ε ω ρ γ ι α δ ο υ. Κτῆμα: Ἐχετε πίστι καὶ ὠραίες ἰδέες, ποῦ δὲ μετουσιώνονται ὅμως σὲ τέχνη. Χρειαζέσθε ἀκόμη ἀσκήση.—Ρ. Χ ρ ι σ τ ο φ ῖ δ η. Λεμεσό: Τὸ «Τρελλὴ μάνα» ἀπῆχει στενά τὸ Λάμπρο τοῦ Σολωμοῦ. Τὰ ἄλλα καλά στήν ἐμπνευσι καὶ ἰδέα, ἀλλὰ ἀλλοιωτικά στὸ τεχνικὸ μέτρος. Δουλέψετε τὸ στίχο. Θὰ ἐξελιχθῆτε.—Μ ι χ. Πα ρ ῖ δ η. Λάρνακα: Καλὸ θὰ δημοσιευθῆ. Νὰ ἀποφύγετε ὠτόσιο τίς κοινοτυπῆς ἐκφράσεις σὰν «ἀπ' τοῦ σπιτιοῦ σου τὸ δρομάκι σὰν περνω». Πάντως δὲν σὰς λείπει ἡ ἐμπνευσι.—Φ. Φ ω κ α ῖ δ η. Σώλοπουρι: Καλὸ θὰ δημοσιευθῆ. Εὐχαριστοῦμε γιὰ τὰ καλά σας λόγια.—Π. Ν. Π., Λάρνακα: Καλὸ τὸ ποιήμα σας. Παρακαλοῦμε νὰ σὰς ἀποκαλύψετε τὸ πλῆρες ὄνομά σας, ὅποτε καὶ θὰ δημοσιεύσουμε τὴ συνεργασίαν σας.—Γ. Δ. Χ ρ ι σ τ ο δ ο υ λ ῖ δ η ν. Οἰκον: Θὰ δημοσιευθῆ εὐχαριστοῦμε.

Τὰ «ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ» μετέφεραν τὰ γραφεῖα τῶν εἰς τὴν ὁδὸν Σανταροῦ ἀρ. 5, Λευκωσία, ὅπου πρέπει νὰ στέλλονται εἰς τὸ ἐξῆς συνεργασίαν, θίβλια καὶ περιοδικά.